

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

SURİYE İÇ SAVAŞINDA İSRAİL'İN POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selami KÖKÇAM

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Veysel KURT

MAYIS-2019

Selami KÖKÇAM tarafından hazırlanan “Suriye İç Savaşında İsrail’in Politikası” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi:28/05/2019

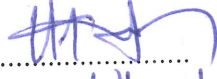
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı)

Kanaati

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Veysel KURT..

Basarılı

Doç. Dr İsmail Numan TELCİ ..

BASARILI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL ..

BASARILI

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28.05.2019

Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Selami KÖKÇAM

28/05/2019

TEŐEKKÜR

Bu tez çalışmanın gerçekleőtirilmesinde, kıymetli zamanını ayırıp bana destek olan danışman hocam Dr. Veysel KURT'a ve eğitim hayatım boyunca her zaman desteğini yanımda hissettiğim değerli ağabeyim Ömer KÖKÇAM'a Őukranlarımı sunuyorum.

Selami KÖKÇAM

28/05/2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SURİYE İÇ SAVAŞI ÖNCESİ İSRAİL-SURİYE İLİŞKİLER	5
1.1. Çatışma Dönemi	5
1.1.2. 1967 Savaşı.....	10
1.1.3. 1973 Ekim Savaşı.....	13
1.1.4. Lübnan Savaşı	17
1.2. Vekalet Savaşı ve Diplomasi Dönemi	24
1.2.1. İran-Hizbullah İlişkisi.....	27
1.2.2. İran-Hamas İlişkisi	29
1.2.3. Madrid Barış Konferansı ve Barış Görüşmeleri.....	30
BÖLÜM 2: İSRAİL'İN ARAP BAHARINA BAKIŞ AÇISI VE İÇERDEKİ TARTIŞMALAR: POLİTİKA BELİRLEME	37
2.1. İsrail için; Arap Baharını Anlama ve Anlamlandırma Dönemi (Ekonomi ve Güvenlik).....	37
2.2. Suriye İç Savaşı	42
2.2.1. Suriye İç Savaşı; Gözlem Dönemi	43
2.2.2. Suriye İç Savaşı; Diplomasi Dönemi	46
2.2.3. Suriye İç Savaşı: Müdahale Dönemi	52
BÖLÜM 3: İSRAİL'İN SURİYE POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	56
3.1. Bölgesel Aktörler.....	56
3.1.1. Hizbullah	59
3.1.2. İran.....	59
3.1.3. Ürdün.....	62
3.1.4. El Kaide- El Nusra	63
3.1.6. Golan Tepeleri	69

3.1.7. PKK\PYD- İsrail İlişkisi	75
3.2. Küresel Aktörler	78
3.2.1. ABD.....	78
3.2.1.1. Obama Dönemi	78
3.2.1.2. Trump Dönemi.....	83
3.2.2. Rusya	86
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	99
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

AB : Arap Birliği

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

İSK : İsrail Silahlı Kuvvetleri

SB : Sovyetler Birliği

TezinBaşlığı: Suriye İç Savaşında İsrail'in Politikası**TezinYazarı:** Selami KÖKÇAM**Danışman:** Dr. Öğr. Üyesi Veysel Kurt**Kabul Tarihi:** 28 Mayıs 2019**Sayfa Sayısı:** v (ön kısım) + 117 (tez)**Anabilim Dalı:** Ortadoğu Çalışmaları

2010 yılının sonlarına doğru Tunus'ta bir seyyar satıcının kendisini yakması ile başlayan, daha sonra sırasıyla Mısır, Suriye, Bahreyn ve Yemen'e sığınan halk ayaklanmalarında, Suriye önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira 2011 yılının Mart ayında başlayan Esad rejimi karşıtı protestolar, kısa zaman içerisinde muhalifler ile rejim arasında, daha sonra ise terör örgütleri, bölgesel ve küresel aktörlerin de dâhil olduğu doğrudan ve vekâleten yürütülen bir savaşa dönüşmüştür.

Suriye'de 8'inci yılına giren iç savaşta, Avrupa Birliği (AB), ABD ve Türkiye gibi ülkeler Esad rejimi karşıtı muhaliflerin tarafında yer almışken, Rusya, İran ve Hizbullah Suriye rejimini desteklemiştir. Suriye'nin 20'inci yüzyılın ikinci yarısı itibari ile birçok kez karşı karşıya geldiği İsrail ise sekizinci yılına giren iç savaşta yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin politikalarına etkisi ile iç savaşta birçok farklı politika belirleme yoluna gitmiştir. İsrail, Suriye iç savaşında politikasını, İran, Suriye ve Lübnan olarak tanımladığı "şer üçgeni"nin güçlenmemesi, İran'dan Hizbullah'a gelişmiş füzelerin naklinin engellenmesi, İran ve Hizbullah milislerinin Suriye'de sınırına yakın bölgelerde kalıcı üsler kurmaması ve Rus modern silahlarının Hizbullah ve İran militanlarının eline geçmemesi üzerine bina etmiştir. İsrail politika elitlerinin bir kısmı "tanınan düşman" olarak nitelendirdikleri Esad rejiminin varlığını sürdürmesi yönünde politika izlemişlerdir. Ancak daha önce girdikleri bütün savaşlarda mağlup ettikleri Esad rejiminin zayıflığının İran tarafından, İsrail sınırlarında mevzilenmesine de neden olmamasını arzulamışlardır. Bu tez, Suriye-İsrail ilişkilerinin ana kaynağı olan Filistin sorunundan başlayarak, ABD Başkanı Donald Trump'ın Golan Tepelerini İsrail toprağı olarak tanımasına kadar geçen süreyi ele alarak İsrail'in Suriye'de izlediği politikayı belirlemeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, İsrail, Suriye Politikası, İsrail'in Rolü, Esad Rejimi ve İsrail

Title of the Thesis: Israel's Policy in the Syrian Civil War**Author:** Selami KÖKÇAM**Supervisor:** Asst. Prof. Dr. Veysel Kurt**Acceptance Date:** 28 May 2018 **Nu. of pages:** v (pre text) + 117 (thesis)**Department:** Middle Eastern Studies

Towards the end of 2010, in the scope of the popular uprisings that began with a peddler burned himself in Tunisia, then that spread to Egypt, Syria, Bahrain and Yemen respectively, Syria holds a significant place. The protests against the Assad regime, which began in March 2011, were transformed into a war between the opposition and the regime which is implemented directly and by proxy. The war has also been a scene in which terrorist organizations, regional and global actors has found a place. In the civil war which enters to eighth year, actors such as European Union (EU), United States of America (USA) and Turkey have taken a stand with opposition against the regime, while Russia, Iran and Hezbollah have supported the regime. Israel that Syria has encountered many times in the second half of the 20th century, has implemented a multiple policy with the involvement of local, regional and global actors to its policy during the war. In Syrian Civil War, Israel has constructed her policy upon preventing the strengthening of Iran, Syria and Lebanon which she defines as “axis of evil”, averting the transfer of advanced missiles from Iran to Hezbollah, deferring the founding of permanent bases by the militias of Iran and Hezbollah near the border of Israel and Syria, and finally hindering the transfer of Russian modern weapons to Hezbollah and Iranian militants. Some of the Israeli policy elites have followed the policy of maintaining the Assad regime, which has been described as the “recognized enemy”. They have wished that the weakness of the Syrian regime, which they had defeated in all of the wars, did not allow Iran to be deployed on the borders of Israel.

This thesis evaluates the process that starts from Palestinian issue, which is the main source of the Syrian-Israeli relations, to United States President Donald Trump's recognition of Golan Heights as the land of Israel, and tries to determine the policy that has been implemented by Israel in Syria.

Keywords: Syria and Israel, Syria Civil War, Israel Policy, Syria Policy, Assad Regime and Israel

GİRİŞ

Tarihte ilişkiler salt iki ülke, grup ya da kişi arasında müsbet münasebetlerin gelişmesi cihetinden oluşmamaktadır. İnsanlığın varoluşundan itibaren ilişkiler, ekseriyetle kişi ve toplumların fitratlarının onlara yüklemiş olduğu gereksinimler üzerinden bina edilmiştir. Bu fitri özellikler, genellikle kişi veya toplumların hayatlarını idame ettirmek için yemek ihtiyaçları ve can güvenliklerini sağlama talepleri şeklinde zuhur etmiştir. Denilebilirki ilişkiler, eski çağlardan itibaren toplumların, fitri ihtiyaçlarını karşılamak için yekdiğeri ile bir çeşit anlaşma biçimidir. Bu anlaşma biçimi, karşılıklı konuşma şeklinde olacağı gibi, savaş şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. İsrail-Suriye ilişkileri, İsrail'in 1948 yılında resmen kurulmasının akabinde savaşla başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında İngiliz manda yönetimi altında Filistin'e yerleşen Yahudiler, planlı şekilde Filistin'de devlet olma yönünde adımlar atmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının akabinde Fransız manda yönetimi altında bulunan Suriye ise Yahudilerin İsrail Devleti'ni ilan etmelerinden yalnızca iki yıl önce bağımsızlığını kazanmıştır. Suriye, İsrail'in ilan edilmesine karşı çıkan Arap Devletleri içerisinde yer almıştır. 1948 yılında Arap Devletleri ile İsrail arasında cereyan eden savaş, Arapların yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Hem toprak kaybı hem de milyonlarca Filistinlinin göç etmesi, Suriye'de de etkisini hissettirmiştir.

Suriye'de hem iç dinamikler hem de İsrail'e karşı belirlenen tutum, ülkede birçok askeri darbenin yapılmasına neden olmuştur. Yönetimde istikrarın olmadığı Suriye, Mısır'ın başını çektiği Arap Devletleri ile birlikte İsrail'e karşı 1967 ve 1973'te iki savaş daha vermiştir. Bu savaşlar, Suriye'nin toprak kaybetmesine neden olduğu gibi İsrail'e karşı oluşan Arap birliğinin de yıkılmasına neden olmuştur. Hafız Esad'ın bir darbe ile yönetime gelmesi ve bu birliği toparlamaya çalışması da sonuç vermemiştir. Mısır'ın İsrail ile barış anlaşması yapması Suriye'yi etkisi günümüze kadar sürecektir yeni müttefikler kurma arayışı yoluna sevk etmiştir.

Mısır'ın ABD aracılığı ile İsrail'le anlaşma yaparak sahneden çekilmesi ile Suriye'nin İsrail'e karşı oluşturmaya çalıştığı eksene İran'ın dâhil olması takriben aynı dönemlere denk gelmiştir. Yine bu dönemde Suriye, Hizbullah ve Hamas'ı İsrail'e karşı koz olarak kullanmaya başlamıştır. 1970'lerin ortalarından itibaren gelişen ve İsrail'le doğrudan karşı karşıya gelmemeyi amaç edinen yeni vekâlet stratejisi, günümüzde dahi devam

etmektedir. Bu tarihlerden itibaren, İsrail'in Golan Tepelerini işgal altında tutmasına rağmen, Suriye ile İsrail arasında bir sıcak çatışma yaşanmamıştır.

İsrail ise 1948 yılında itibaren karşısında hem Arap milliyetçiliğini kullanarak birleştirici rol üstlenen Mısır'ın, yapılan barış anlaşmasının ardından sahneden çekilmesi hem de kendisine karşı konvansiyonel bir tehdit oluşturmadığı düşüncesi ile Suriye ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Bu durum daha sonra, Hafız Esad'ın İsrail'e karşı önemli bir müttefik olarak gördüğü Lübnan'da kurmaya çalıştığı eksene, İsrail'in müdahale ederek engellemesi şeklinde kendisini göstermiştir. Kendisi için büyük bir tehdit olarak adlandırdığı İran ile Suriye arasında gelişen ilişkiler ve bu iki devletin Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destek İsrail'in Suriye politikasının ana damarını oluşturmuştur. İsrail yönetici elitleri, kimi zaman Suriye ile toprağa karşı barış karşılığında müzakereler yürütse de Suriye'nin İsrail için önemli bir tehdit oluşturmaması ve İsrail'in askeri anlamda mutlak üstünlüğünün olduğunu düşünmesi kendisini bunu yapmaktan alıkoymuştur.

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlaması ise İsrail'in yönetici elitleri açısında oldukça karmaşık bir dönemin kapılarını aralamıştır. İsrail içerisinde, demokrasi ile barışın sağlanacağı inancına sahip olanlar ile Esad rejimi muhaliflerine destek verilmesini öne sürenler ile bilinen düşman olarak adlandırılan Esad'ın kalmasının en iyi seçenek olduğunu savunanlar arasında uzun tartışmalar başlatmıştır. İsrail yönetici elitleri, İran ve Hizbullah'ın Suriye savaşında güçlerini tüketmeleri, bölge ülkeleri ve halkları nezdinde daha da kutuplaşmalarını sağlaması bakımından Suriye iç savaşını kendileri için fırsat olarak değerlendirirken, İran ve Hizbullah militanlarının bu ülkede mevzilerini güçlendirmeleri, İran'dan gelişmiş füzelerin Lübnan'a taşınması ve Rus gelişmiş silah sistemlerinin Hizbullah militanlarının eline geçme olasılığını tehdit olarak algılamıştır.

İsrail'in Suriye politikası yukarıda zikredilen fırsat ve tehdit algıları üzerine bina edilirken, özellikle Rusya ve ABD'nin bölge politikaları, bu politika üzerinde etki gücüne sahip olmuştur.

Çalışmanın Amacı

Suriye'nin Ortadoğu'da birçok sorunun ana kaynağı olarak görülen Filistin meselesinin ortaya çıkardığı Arap-İsrail savaşlarının ardından İsrail'e karşı Arap devletleri ile

kurduğu cephenin daralması ve 1980’li yıllardan sonra İsrail’in tehdit algılamalarında üst sıralara çıkan İran ile yakın ilişkisi münasebeti sesebiyle ABD ve İsrail için önemli bir ülke halini almıştır. İran-Suriye-Lübnan üçgeninde kurulan direniş cephesinin önemli bir ayağını temsil eden Suriye, Hizbullah ve Hamas ile olan ilişkisi ile de İsrail’in dikkate alması gereken bir aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu çalışmanın amacı, İsrail’in Arap-İsrail savaşlarını da kapsam dâhiline alarak, Suriye iç savaşında izlediği politikayı belirlemektir.

Bu kapsamda, “İsrail’in Suriye iç savaşının temel gerekçesi olan Esad rejiminin yönetimden uzaklaştırılması karşısındaki tutumu ve bu tutumuna neden olan etkenler” bu çalışmanın temel araştırma alanlarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, “İsrail’in Suriye iç savaşı politikası nasıldır?”, “Esad rejiminin gitmesini istemekte midir?”, “İsrail, Suriye iç savaşı aktörlerine nasıl bakmaktadır”, “Suriye iç savaşının küresel ve bölgesel aktörleri İsrail’in politikasını ne yönde etkilemiştir” gibi sorular çalışma boyunca cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Suriye iç savaşı, İsrail’in son dönemde kendisine tehdit olarak gördüğü tüm aktörleri barındırdığı ve Suriye iç savaşının küresel aktörlerinden ABD üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, söz konusu ülkenin politikasının vuzuha kavuşturulması son derece önem arz etmektedir. Özellikle, Suriye iç savaşı bağlamında İsrail’in bölge politikalarını tüm yönleri ile anlamlandıracak Türkçe çalışmaların yetersiz olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Dolayısı ile İsrail’in Suriye iç savaşında izlediği politikayı incelemek, dolaylı olarak hem kendisinin bölge politikalarını hem de ABD’nin Suriye ve bölge politikalarını anlamada katkı sunacaktır.

Çalışma boyunca İsrail’in Suriye iç savaşındaki politikasını ortaya çıkarmak için politika yapıcılarının söylemleri incelenecek olup, söz konusu ülkenin sahada attığı adımlar izlenecektir. Bu kapsamda, şimdiye kadar yapılmış çalışmalara ulaşmak için literatür taraması yapılacaktır.

Öncelikle bu konuda tarihten günümüze İsrail-Suriye ilişkilerinde ortaya çıkan yeni belgeler, hatıratlar ile İsrail tarafından açıklanan politikalar, devlet yönetiminde etkin olan kişilerin görüşleri ve resmi (devlete bağlı olan) araştırma merkezlerinin raporları incelenmiştir. Daha sonra ise bu konuda yazılmış olan kitap, makale ve analizler

mütalaa edilirken, İsrail ve dünya medya mecralarında yayımlanan haber ve araştırma metinleri değerlendirilmiştir.

Tezin İçeriği ve Kapsamı

Bu çalışma Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşta İsrail’in politikasını ele almaktadır. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, İsrail’in kuruluşunun ilan edilmesine kadar meydana gelen gelişmeler ile kuruluşundan sonra iki ülke arasında meydana gelen sıcak çatışmalar ve zaman zaman kesintiye uğrayan barış görüşmelerine de yer verilmiştir. Çalışma, esas olarak 2011 yılı sonrası Suriye’de meydana gelen gelişmeler karşısında İsrail’in izlediği politikaya odaklanmıştır. İsrail’in 2011’den başlayarak, ABD Başkanı Donald Trump’ın Golan Tepelerini İsrail toprağı olarak tanıması kararına kadar yaşanan gelişmeler çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu tez ana hatları ile üç bölümden oluşmaktadır. Genel bir girişin ardından, birinci bölümde, İsrail-Suriye ilişkilerinin tarihi seyri, döneme tanıklık eden aktörlerin birinci elden eserleri de incelenerek tahlil edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, 2010 yılının sonlarında Tunus’ta başlayarak birçok Arap ülkesine yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürece değinilmiş, Suriye iç savaşı başladıktan sonra İsrail’in izlediği politikaya evre evre bakılmıştır. Tezin üçüncü bölümü ise iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda İsrail’in Suriye iç savaşında izlediği politikaya etki eden bölgesel aktörler ele alınırken, ikinci kısımda bu politikaya etki eden küresel aktörlerden bahsedilmiştir.

BÖLÜM 1: SURİYE İÇ SAVAŞI ÖNCESİ İSRAİL-SURİYE İLİŞKİLER

Bu bölümde ele alınan Arap-İsrail ilişkileri iki dönemde incelenmeye çalışılmıştır. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı sonrası Yahudi Ajansının aktif faaliyeti ile Filistin topraklarında Arap ve İsrail toplumu arasında yerel çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar İngiliz Mandası altında da artarak devam etmiştir. İsrail Devletinin kurulmasından itibaren İsrail ile Arap Devletleri arasında ve özelde de Suriye arasında cereyan eden savaşlar “Çatışma Dönemi” başlığı altında ele alınmıştır.

Mısır’ın 1979 yılında İsrail’le vardığı Camp David Anlaşması, Ürdün’ün de barış görüşmeleri konusunda Mısır’ı takip etmesi, Suriye’yi İsrail karşısında yalnız bırakmıştır. Suriye, 1976 Lübnan Savaşı sonrası İsrail ile doğrudan savaş yerine özellikle Lübnan ve Filistin’de İsrail’e karşı vekâlet savaşı yürütmeye başlamıştır. Suriye, Sovyetler Birliği’nin (SB) dağılması ve 1’nci Körfez Savaşı sonrası İsrail ile barış görüşmelerine daha istekli davranmış ve uzun bir süre iki ülke arasında görüşmeler devam etmiştir. Hem vekâlet savaşlarının sürmesi hem de diplomasinin etkin olması dolayısı ile bu dönem “Vekâlet savaşları ve Diplomasi Dönemi” başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Çatışma Dönemi

1917 yılında yayınlanan Balfour Deklarasyonu ile İngiltere’nin Filistin’e Yahudi göçünü meşru görmesi ve uzun dönemdir Osmanlı Devleti tarafından konulan ‘Yahudilere toprak satışı yasağının kaldırması¹ Yahudi-Arap çatışmasının başladığı tarih olarak kabul edilebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Filistin’de Yahudi nüfus iki kat artmıştır. Bu tarihten itibaren Araplar, Yahudilere toprak satmış ve yerleşim yerlerinin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Ancak 1920’den itibaren artan Yahudi nüfusun, sahip olduğu toprak ile bağını arttırması iki toplum arasında yerel çatışmaların çıkmasına sebebiyet vermiştir². Bu çatışmalar Araplar nezdinde Yahudi işgali

---

¹ Mim Kemal Öke, **Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar**, 3. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 130.

² Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, 4.Baskı, Kronik Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.34.

farkındalığının oluştuğunun göstergesi mealinde değerlendirilmemektedir. Fransız ihtilalinden etkilenen halklardan biri olan Araplar her ne kadar bağımsızlık mücadelesi vermiş olsalar da tüm bölgelerde etkin ve bilinçli bir örgütlenme içinde değildiler.

Buna mukabil tarihi yüzlerce yıl evveline giden Yahudi ideolojisi bir toprak birlikteliği değil, dini-ideolojik bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Yahudi tarihi içinde ilk önce Kudüs'e verilen isim olan siyon, daha sonra ise Yahudilerin yaşadığı tüm toprakları ifade edecek şekilde genişlemiştir. Siyonizm ise 19'uncu yüzyılda Yahudi halkının "tarihi yurtlarına dönüşü" manasında Filistin'de Yahudi devleti kurmayı hedefleyen siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Yüzyıllardır Avrupa'da dışlanarak yaşamaya çalışan Yahudiler, modern dönemlere kadar Avrupa'da Hristiyanlarla eşit statülere sahip olamamışlardır. Avrupa Hristiyanlığı tarafından "Hz. İsa'nın katilleri" olarak kabul edilen Yahudiler, uzun bir dönem mesafeli durulması gereken bir topluluk olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, 19'uncu yüzyılda değişen düşünce dünyası ve toplumlar üzerindeki kilise baskının azalması ile birlikte değişmeye başlamıştır. Nitekim mezkûr yüzyılda Yahudiler üzerindeki siyasi ve hukuki kısıtlamalarda kısmi olarak hafifletilmiştir³.

Bu dönemde Yahudiler için ortaya çıkan başka değişken ise modernizm ile ulus devlet düşüncesidir. Yıllar içerisinde ulus-devletlerin Avrupa'da varlığını artırması ile Yahudiler arasında kendilerinin bir dini grup mu yoksa ulus mu oldukları sorularının sorulmasına neden olmuştur. Doğu Avrupa'da ve Çarlık Rusya'sında devlet temelli baskılar ve Hristiyan toplum temelli çatışmalar, Yahudilerin tarihi topraklarına göç etmesi fikrini filizlendirmiştir. Siyonizmin doğuşundan önce başlayan düzensiz göç hareketleri, zamanla kendisini sistemli göçe (Aliyah) bırakmıştır. 19'uncu yüzyılın sonlarında ise Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'e kamu hukukunun güzencesi altında bir yurt kurulmasını amaçladı. Ancak Osmanlı Devletinin izlediği politika bunun önünde önemli bir set oldu. Daha sonra Yahudilerin sistemli göç ile Filistin'de varlıklarını artırmaları, dünya Yahudiliğinden Filistin'e akan bağışlar ve bölgedeki halk ile idarenin yaptığı ihmaller siyonizmin Filistin topraklarında köklü şekilde yerleşmesine neden olmuştur⁴.

---

³ İlyas Kara, **HAMAS: Bir Direnişin Perde Arkası**, RA Yayıncılık, 2006, İstanbul, s. 33.

⁴ M. Lütfullah Karaman, "Siyonizm", **Türkiye Dinyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt.37, TDV, 2009, s. 329-335.

Bu minvalde, 1920 yılında kurulan Haganah ve ondan türeyen İrgun⁵ gibi örgütler İsrail Silahlı Kuvvetlerinin ilk nüvesini oluşturacak iken, Filistin toplumu kendi içerisinde bölünmüş ve birlik oluşturamamıştır. Yine aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz mandasının kurulmasından İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği 1948 yılına kadar geçen sürede siyonist hareket, kurulacak Yahudi devletinin siyasi, sosyal ve ekonomik temellerini atmış, 1929 yılında Dünya Siyonist Örgütü Filistin'de Yahudi Ajansı'nı kurmuştur. Bir konsey, idari komite ve yürütme kurulundan oluşan Yahudi Ajansı, devlet öncesi dönemde Yahudi otoritesi şeklinde çalışmış, hem Aliya'yı hem de göçmenleri topluma adapte etme çalışmalarını yönetmiştir.⁶

1920 ile 1933 yılları arasında Arap-Yahudi toplumları arasında ise daha önce lokalde başlayan çatışmalar devam etmiştir. İngiliz manda yönetimi altında yönetilen Filistin, 1933 yılında Almanya'da Nazilerin Yahudi siyaseti ile kıta Avrupa'sından artan bir göç trafiğine sahne olmuştur. Artan Yahudi nüfus, Filistinliler arasında huzursuzluklara neden olmuş, buna paralel olarak Yahudilerin toprak mülkiyetinde de artışlar görülmüştür.

İngiltere manda yönetimi, sorunu çözmek için Peel Komisyonu'nu kurmuştur. Bu komisyon, detaylı inceleme yaparak çözüm için öneriler sunmuştur. Peel Komisyonunun önerdiği şekilde Filistin'i İsrail, Filistin ve İngiliz bölgeleri olmak üzere bölmeyi planlayan İngiltere'nin teklifi Yahudiler tarafından kabul edilmiş ancak Filistin tarafı Filistin'in bütünlüğünü savunduğu için anlaşma ve müzakereye karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İngiltere 1939'da Filistin'i tekrar geleneksel yöntemleri ile yönetmeye başlamıştır. Mayıs 1939 yılında ise yayınladıkları Beyaz Kâğıt ile Yahudi göçüne ve Yahudilerin toprak alımına sınırlama getirmiş ve bağımsız bir Filistin Devleti kurulacağını ilan etmişlerdir. Ancak Beyaz Kâğıt da Balfour Deklarasyonu'nda olduğu gibi taraflardan birini memnun etmemiştir. Bu deklarasyondan sonra Yahudiler İngilizlere karşı direniş bayrağını açmışlardır.⁷

---

⁵ **Haganah ve İrgun:** Haganah bugünkü İsrail ordusunun öncüsü olan 1920-1948 yılları arasında faaliyet göstermiş paramiliter bir örgüttür. 1920 ve 1921'deki Arap ayaklanmalarında İngiliz manda yönetiminin Yahudilere yapılan saldırılara ses çıkartmaması üzerine Filistin'deki Yahudileri ve yerleşimleri korumak için oluşturulmuştur. 1931 yılında Haganah içindeki radikal grup ayrılıp İrgun'u kurmuştur.

⁶ Sedat Kızıloğlu, **İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede Yahudiler ve Siyonizm'in gelişimi**, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt. 2, sayı. 1, s.56.

⁷ Avi Shlaim, **Filistin'i Bölüşmek-Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Planı 1921-1951**, Çev. Abdulmüttalip Tütüncü, Küre Yayınları, 2018, s. 36.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan durum neticesinde İngiltere'nin azalan ekonomik kaynakları ve ABD'nin keşfedilen petrole olan ilgisi, iki gücün Filistin konusunda farklı çabalar içinde yer almasına yol açmıştır. İngiltere ile Yahudi Ajansı arasındaki ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin Avrupa'dan Filistin'e doğru akan Yahudi göçüne engel olmaya çalışması nedeniyle bozulmuştur. Ben Gurion önderliğindeki Yahudi örgütleri İngilizlere yönelik eylemlere başlamıştır. Uzun dönem asker sayısını artırarak bunlarla mücadele eden İngiltere, sonunda konuyu Birleşmiş Milletler'e (BM) taşımıştır. ABD ve İngiltere'nin konunun çözümü için kurdukları komitelerin toplamaya çalıştıkları konferanslar ve çözüm önerileri taraflarca reddedilmiştir.⁸

Uluslararası alanda yürütülen çözüm çabalarının yanında, Yahudi Ajansı yakın zamanda bir Arap-Yahudi savaşı çıkacağını öngörmüş ve buna hazırlık yapmıştır. Ben-Gurion, ABD'de Yahudi milyonerlerine kurdurduğu şirket aracılığı ile savaş sonrası atıl olan silahları satın almış ve Filistin'e göndermiştir. Buna mukabil, Yahudi işgali konusunda farkındalığı artmasına rağmen Arap toplumu, 1947 yılında Suriye'de toplanan Arap Ligi toplantısında geçici hükümet kurulması teklifinde dahi anlaşmamıştır. Filistin'de aileler ve örgütler arasındaki ayrışma (Neşasıbiler-Hüseyniler), Arap Devletleri arasında da oluşmuş, Haşimihanedanı tarafından yönetilen Irak ve Ürdün, Geçici Hükümet Başkanı seçilen Kudüs Müftüsüne yardımı reddetmiştir. Diğer taraftan Suudi Arabistan'da Filistin'in Haşimihanedanı kontrolü altına girmesine karşı çıkmıştır.⁹

İngiltere'nin Filistin meselesini BM'ye taşıması ve Filistin'den çekilmekte kararlı olduğunu ilan etmesinin ardından BM, Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında bölüştürülmesine karar vermiştir. İngiltere kuvvetlerinin yavaş yavaş çekilmesi ile Yahudiler kendilerine bırakılan toprakları almak için harekete geçerken, Araplarda buna engel olmaya çalışmıştır. 1948 yılında Kahire'de üst üste toplanan Arap Ligi askeri tedbirleri görüşmüştür. Yahudi Milli Konseyi İngiltere'nin tamamen çekileceği gün olan 14 Mayıs 1948 yılında İsrail Devletinin kuruluşunu ilan etmiş ve Arap-Yahudi sıcak çatışması başlamıştır. İlan bildirisinde Yahudilerin vaat edilmiş toprağı olan Filistin'de ilk defa devlet olduğunu ve tarihi haklarını kullandıklarını ifade etmişlerdir.

1.1.1. 1948 Savaşı

---

⁸Armaoğlu, , s. 54-58.

⁹Armaoğlu, s. 37-77.

Filistin'i taksim planının ilan edilmesi ile birlikte 8 Aralık 1947'de Kahire'de toplanan Arap liderler, taksim planının başarılığa uğratılmasında ve Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının engellenmesi konusunda fikir birliğine varmışlardır.

Kararın yayımlanmasının akabinde ise Filistin topraklarında Yahudi çeteler ile Arap halk arasında çatışmalar başlamıştır. Suriye Arap liderlerin Kahire'de aldıkları kararların ardından oluşturulmaya başlanan gönüllü birliklere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Gönüllü birliklerin ise ekseri kahiriyeti Suriye kontrolünde ve Suriye topraklarında kanuşlanmıştır¹⁰.

İngiliz manda yönetimi, daha sonra ise uluslararası toplum tarafından iki devletli çözüm önerileri Yahudiler ile Araplar arasındaki sorunları çözemediği gibi, bu dönemde Yahudi silahlı örgütlerinin hem eğitim hem de teçhizat konusunda Araplardan üstün hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, Filistinli Araplar arasında daha önce de bahsedildiği üzere birlik bulunmaması ile Arap Devletlerinin ya yeni bağımsızlığını kazanmış ya da hala işgal altında bulunuyor olması bu savaşın çıkmasının nedenleri arasında gösterilmektedir. Zira Yahudi silahlı örgütler taksim planının ardından mevcut durumun kendi lehlerinde olduğu inancına sahip olmuşlardır¹¹.

Bu döneme ışık tutması bakımından savaş öncesi, savaş dönemi ve savaşın sona erdiği dönemde Yahudilerin ve Arapların sahip olduğu eğitimli asker sayısına bakmak yeterli olacaktır. Aralık 1947 öncesi Yahudilerin 60 bin askeri, Arapların ise 12 bin askeri bulunmaktadır. Savaş başladıktan sonra Arapların asker sayısı 21 bine, Yahudilerin ise 67 bine çıkmıştır. Asker sayısı savaşın sonlarına doğru ise Yahudilerde 106 bin, Araplarda da 40 bindir¹².

Bu sayılar içerisinde birkaç yıl önce Fransa'dan bağımsızlığını alan Suriye'nin asker sayısı yalnızca 3 bindir. Araplar savaş boyunca ratan asker sayısı, savaşa sonradan dâhil olan düzensiz gönüllü savaşçıklardır.

---

¹⁰ İbrahim Şekib Aslan, **Harb Filistin 1948**, Zehra lil İ'la el Arabi, Kahire, 1986, s. 89.

¹¹ Velid Halidi, "Vesaik Muhtara an Harb 1948" **Mecelle Dirraset El Filistiniyye**, Sayı, 34, s.24- 29.

¹² Muhammed Mansur Abdülaziz Ebu Şa'r, Müerrihun El İsrailiyyün Al Cüdüd ve Kazıyyeti el Filistiniyye, Birzeit Üniversitesi, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), 2010.

İsrail Devletinin ilan edilmesinin ardından Ürdün, Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan kuvvetleri üç koldan saldırıya geçmiştir. Her ordunun kendi özel ajandasının¹³ olduğu bu savaşın ilk haftalarında Mısır ve Ürdün kuvvetlerinin kısmi başarıları olsa da ilerleyen safhalarda Hayfa Limanı başta olmak üzere birçok noktadan geri çekilmişlerdir. Mısır kuvvetleri, İsrail kuvvetleri karşısında büyük bir hezimet yaşamıştır. 1948 Savaşı Filistin meselesinde yol açtığı mülteciler ve toprak kaybının yanında savaşa katılan ülkelerin iç dinamiklerini de etkilemiştir. Özellikle Mısır’da bu hezimetin neticesinde başlayan öğrenci gösterileri, başbakanın öldürülmesi ile sonuçlanmıştır.

İsrail ile yapılan 1948 savaşının bir diğer tarafı olan Suriye, 1947 yılında seçimleri kazanan Milli Blok Komitesi yenilginin faturasını öğrenci gösterileri sonrası istifa ile ödemiştir. Bağımsız Halid Azm tarafından kurulan yeni hükümet, İsrail ile barışın mümkün olmadığını ilan ettikten sonra darbe ile görevinden uzaklaştırılmış, darbeyi yapan Albay Hüsnü Zaim İsrail ile görüşmeleri başlatarak ateşkes anlaşması imzalamıştır.

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke, 1949 ile 1970 arasında karışıklık ve istikrarsızlık dönemi yaşamıştır. Bu süre zarfında ülkede 20 tane darbe ya da darbe girişimi yaşanmıştır¹⁴. Suriye iç politikasında yaşanan bu çalkantılı dönem, Suriye dış politikası ile doğrudan ilgili olmuştur. Özellikle Mısır’da gerçekleşen ‘Hür Subaylar’ darbesi sonrası oluşmaya başlayan Arap Milliyetçiliği Suriye iç ve dış politikasını doğrudan etkilemiştir.

1.1.2. 1967 Savaşı

İsrail, 1962 yılında Ürdün Nehri havzasının yönünü değiştirmeye çalışmıştır. Nehir havzası değiştirme konusu uzun yıllar Arap-İsrail mücadelesinin bir unsuru olarak kalmıştır. İsrail’in yerleşimlerine nefes aldırarak ekonomik ve sosyal projesi olan Ürdün Nehri, Arap devletlerinin konuyu BM’ye taşımalarına neden olmuştur. Ancak 1948’den

---

¹³Moşe Sason, İsrail’in ilk Mısır elçisi, aynı zamanda savaş sırasında diplomatik ilişkileri yürüten ekibin içindedir. Hatıralarında 1948 savaşında iki Krallık arasında mücadele olduğunu (Mısır ve Ürdün) ve daha sonra Ürdün Kralı olacak Abdullah’la Golde Mair’in de içinde bulunduğu heyet ile görüşüğünü anlatmaktadır. Yine hatıralarında Yahudi ajansı ile Kral Abdullah arasında müzakerelerin olduğunu ve tarafların 1946 yılında Batı Filistin’de İsrail Devleti kurulmasına karşılık Filistin’in doğu tarafının Ürdün’e kalmasına karar verdiğini anlatmaktadır. **Bakınız:** Moşe Sason, Yuvarlak Olmayan Masa, Maarif Yayınevi, 2004, S.39.

¹⁴Raymond A. Hinnebuch, “ Political Recruitment and Socialization in Syria: The Case of the Revolutionary Youth Federation”, **IJOMES**, 1980, Cilt. 11. s.153.

beri hiçbir BM kararını tanımayan İsrail, konunun tartışılmasına mahal vermeden, Arapların karşı projelerine rağmen, nehrin havzasını kendi lehine değiştirmiştir. Daha sonra Arap devletleri Banyas Nehri üzerinde değişiklik yapma kararı almış ancak bu girişim İsrail Hava Kuvvetlerinin bombardımanı sonucu engellenmiştir.

İsrail'in Ürdün Nehri havzasını değiştirmesi konusu Arap devletleri arasında oluşmuş olan ideolojik ayrılığın derinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira ABD'nin aracı olup, su konusunu müzakere masasına taşınmasına doğrudan muhatap olan Suriye, Lübnan ve Ürdün bu duruma karşı çıkarken Mısır, 1961 yılında kendisinden ayrılan Suriye yönetimi ile arasındaki soğuk savaş nedeni ile bu müzakereleri kabul etmiştir.

Bu soğuk savaş, Suriye'nin 1963 yılında Arap ülkeleri ordu komutanlarını 'İsrail'e karşı durmak' için toplantıya çağırması ile biraz yatışmıştır. Suriye'nin bu girişimi sonrası Cemal Abdul Nasır 1964 yılında Arap liderleri 'Araplar arasındaki çatışmayı sonlandırmak' için istişare toplantısına çağırmıştır. Bu toplantıda zımnî olarak kabul edilen konu Arapların henüz İsrail'le baş edecek güçte olmadığıdır. Yine bu toplantıda Filistin'i temsilen bir oluşumun kurulması, Ürdün Nehri için proje yapılması ve bu niyetlerin batı kamuoyuna anlatılması kararları alınmıştır.¹⁵

1964 Kahire toplantısının önemli bir özelliği daha vardır. Bu da Arap devletlerinin İsrail'e önleyici hamle fırsatını açıktan vermiş olmalarıdır. Bu toplantıdan sonra İsraili lider Golde Meir, Ürdün Nehir havzasının değiştirilmesi projesinin İsrail'e varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu ve askeri yanıt alması gerektirdiğini açıklamıştır.¹⁶

İsrail ile yaşanan Su Havzaları sorununun yanında 1967 savaşına yaklaşırken Filistinli fedailerin İsrail asker ve yerleşimcilerine karşı giriştikleri eylemler, gerilimi iyice arttırmıştır. Arap devletleri içinde Cezayir ve Suriye Filistinli fedailere silah ve lojistik yardımlarda bulunmuşlardır.¹⁷ Bu durum İsrail ile Suriye arasında gerilimin artmasına neden olmuştur. Suriye'de 1966'da yapılan darbe sonrası iş başına gelen yönetimin İsrail aleyhine artan aşırı söylemleri batı kamuoyunda bir koz olarak kullanılmıştır. Bunun yanında, Suriye'nin inşa etmekte olduğu Banyas Barajı İsrail

---

¹⁵Mahed Doha, Hamsun Amen ala Harb Haziran 1967/ Mesarat ve Tudaiyyat, Doha, 2013, s. 4

¹⁶Kemal Dib, Tarih Suriyye Muasır, min İntidab el-Fransi ile Sayf 2011, Dar'ül Nahar, 2. Baskı, 2012, s.285, (2011 منالانتدابالفرانسيسحتناالاصيف, تاريخسورييالمعاصر).

¹⁷Patrice Seale, **Asad of Syria: The Struggle for Middle East**, University of California Press, 1. Baskı, Londra, 1989, s.368.

aleyhine bir durum oluşturmadığı halde İsrail Hava Kuvvetleri tarafından vurulmuş ve İsrail, Suriye'ye yönelik tehdit dilini sertleştirmiştir.

Suriye yönetimi, İsrail tarafından gelen açıklamaların ciddiyetinin farkına varmış ve Mısır ile ittifak yapmıştır. Ancak Suriye ile Mısır arasında İsrail ile savaş konusunda farklı görüşler hâkimdir. Her ne kadar Cemal Abdul Nasır'ın danışmanı Muhammed Hasaneyn Heykel bu durumu 'Mısır ve Suriye doğal müttefiklerdir, her ne kadar Mısır, Suriye yönetiminden hoşlanmasa da' diye açıklamış olsa da.¹⁸

Mısır Yönetimi İsrail'in artan Suriye saldırılarına karşı Sina'ya asker göndermiş, Tiran Boğazını kapattığını ve 1956 Savaşı sonrası bölgede konuşlu BM gücünün çekilmesini talep ettiğini açıklamıştır. Bu arada, Ürdün Kralı kendi iç meselelerine karışılmaması yönündeki çekincelerini giderdikten sonra Mısır-Suriye ittifakına katılmıştır. Bu ittifak vesilesi ile Arap devletlerinde oluşan algı, ittifakın İsrail'i caydıracağı yönündedir.¹⁹ Öyle ki Cemal Abdul Nasır Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Mısır'ın savaş gibi bir niyetinin olmadığını beyan etmiş ve Tiran Boğazının tekrar açılacağını vurgulamıştır. Arap Devletlerinde ki bu durum, İsrail tarafı için geçerli değildir, zira İsrail Silahlı Kuvvetleri ve istihbaratı Arap devletlerinin durumunu biliyor ve savaşın mutlak kazanılacağı inancı ile siyasi yönetime baskı uyguluyorlardı. 5 Haziran 1967 günü başlayan savaş ile İsrail birkaç gün içinde Mısır, Suriye ve Ürdün kuvvetlerini hezimete uğratıp Ürdün'den Doğu Kudüs ve Batı Şeria, Suriye'den Golan Tepeleri ve Kunaytra, Mısır'dan ise Sina yarımadası ve Gazze'yi ele geçirdi.²⁰

1967 Savaşı Arap toplumu ve yönetimleri nezdinde büyük bir hezimet duygusunun oluşmasına neden olurken, Arap halklarının yönetimlerine olan güvenini sarsmıştır. Mısır'da Cemal Abdul Nasır istifa etmiş ama yoğun halk talebi ile tekrar geri dönmüştür. Suriye'de sivil Cumhurbaşkanı Salah Cedid ile Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad arasında yenilginin mesuliyeti konusunda mücadele başlamıştır.

Ürdün'de Kral Hüseyin ise daha sonra verdiği bir röportajda 'savaşı kaybedeceğimizi biliyordum ama ya savaş bizi yok edecekti ya da ülke kendisini' diyerek Ürdün

---

¹⁸Robert Stephens, **Nasser**, London, Penquen Books, Londra, 3. Baskı, 1971, s. 56.

¹⁹Dib, s. 287.

²⁰Seale, s.137.

içerisindeki Filistinlilerin savaşa girmesinde etkili olduğunu belirtmiştir.²¹ 1967 Haziran savaşı sonrası Arap devletlerinde yaşanan hayal kırıklığının getirdiği istikrarsızlık ve karmaşanın aksine İsrail tarafında kazanılan zaferin etkisi ile daha önce istediği halde yapılamayan müzakereleri reddetme olanağı doğmuştur.

Arap Devletlerinin ABD ve BM'den kaybedilen topraklar karşılığında İsrail ile barış istekleri reddedilmiştir. Bu savaştan sonra İsrail ile doğrudan savaşan Arap devletleri olan Suriye, Mısır ve Ürdün'de köklü değişiklikler olmuştur. Suriye'de BAAS darbesinin ardından gelen yönetimde yer alan Esad, yeni bir darbe ile yönetimi ele geçirmiş, haleflerinin aksine Arap Dünyası ile süregelen ideolojik ayrılıkların sonlandırılması ve İsrail'e karşı birlik olunması konusunda çalışmalar yapmıştır. Suriye içerisinde kendine yakın adamları önemli mevkilere getiren Esad, ülkede demokrasi olmamasına rağmen halkın görüşlerine önem verdiğini göstermek için 3 yıl içerisinde dört referandum yapmıştır.

1.1.3. 1973 Ekim Savaşı

1967 savaşının ardından Hafız Esad, daha önce ülkede süregelen darbelerden dersler çıkarmış ve özellikle Arap ülkelerince desteklenen darbelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bunun için Mısır'da Cemal Abdul Nasır'ın ölümünün ardından başa gelen Enver Sedat ile yakın ilişki içerisine girmiştir. Esad yönetimi ele geçirdikten sonra Mısır'ı ziyaret etmiş ve Sedat'la süregelen Arap ihtilafının sonlandırılması konusunda görüş birliğini varmıştır. Bir diğer önemli Arap devleti olan Suudi Arabistan'da Kral Faysal ile Sedat arasında Yemen savaşının ardından hızlı bir normalleşme yaşanmıştır. Aynı zamanda Kral Faysal, Esad öncesi Salah Cedid ile yaşanan Petrol boru hattı sorununu anlayış içinde çözmüş ve Arap dünyasında Esad, Faysal ve Sedat ittifakı başlamıştır.²² Filistinli gruplara karşı ise Esad halefi Salah Cedid'in aksine, dış politikanın bu grupların etkisinden çıkarılması gerektiğine inanmıştır. Bu sebeple Savunma Bakanı iken Filistinli grupların ülke içindeki hareketlerini kısıtlamıştır.²³

Ürdün'de ise hatırlanacağı üzere Kral Hüseyin 1967 Haziran savaşına girme sebeplerinden biri olarak, Ürdün'de yaşayan Filistinlilerin savaşa bigâne kaldığını

---

²¹Kral Hüseyin, **Harbuna Maa İsrail**, Dar'un Nahar, 1. Baskı, 1968, s.41.(حربنا مع إسرائيل).

²²Dib.s. 444

²³Dib, s. 358

düşünüp isyan etme ihtimalini göstermişti. Kral Hüseyin Arap Dünyasında ‘Kara Eylül’²⁴ olarak anılacak Ürdün iç savaşında Filistinli grupları ağır bir yenilgiye uğratmış ve Amman başta olmak üzere Ürdün kentlerinden çıkarmıştır.

Her ne kadar Arap liderler Kral Hüseyin’in İsrail ile yapılacak olan savaşlarda müttefik sayılmayacağını varsaysa da Hafız Esad’ın Mısır ve Suudi Arabistan ile kurduğu ilişkiler İsrail ile yapılacak savaşın hazırlıklarının başlamasına engel olmamıştır. 1973 Ekim savaşına giden süreç 1971 yılında Hafız Esad ile Enver Sedat arasında yapılan görüşmeler neticesinde kararlaştırılmış ve hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığına getirilen Henry Kissinger’ın Enver Sedat’ı İsrail’le barış anlaşması konusunda ikna etmiştir. Enver Sedat ise ABD ve İsrail ile yakınlaşmanın hesaplarını yapmış ve Henry Kissinger ile uzun süren yazışmalar gerçekleştirmiştir. Henry Kissinger daha sonra bu oyalama taktiklerini hatıralarında anlatmıştır.²⁵

Bu amaçla Enver Sedat İsrail ile bu esaslar (Toprak karşılığında Barış) çerçevesinde masaya oturabilmek için 1972 yılında ülkesindeki Sovyet uzmanları göndermiştir. Ancak Mısır tarafından giden müzakere talepleri ve ‘barışa karşılık toprak’ isteği İsrail ve ABD tarafından reddedilmiştir. Mısır liderinin ABD aracılığı ile sürdürdüğü girişimlerin başarısız olmasının ardından Esad’ın arabuluculuğunda SB ile tekrar iş birliği kurulmuştur. Enver Sedat ile Esad’ın yaklaşan iş birliği, kaybedilen toprakların ancak savaş yolu ile alınabileceği üzerine bina edilmiştir. Sedat, Rusya ile yeniden

---

²⁴1967 yenilgisinden sonra Filistin Kurtuluş Örgütü ve Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi, komşu ülkelerde mevzilenmiştir. Özellikle Filistinli mültecilerin kamplarında örgütlenen bu örgütler Cezair ve Suriye yönetimlerinden mali ve askeri destek almışlardır. Ancak 1967 Haziran savaşının sonuçları Filistinli gruplar ile komşu devlet yöneticileri tarafından farklı yönlerde okunmuştur. Filistinli grupların İsrail hedeflerine yönelik saldırıları, İsrail tarafından karşılıksız bırakılmamış, Ürdün ve Suriye topraklarına hava saldırılarını arttırmıştır. Bu durum Ürdün’de etkisini, Filistinli mülteci nüfusun Ürdünlü nüfustan fazla olması ve Filistinli gruplara siyasi, sosyal ve askeri alanlarda tam özgürlük verilmesi ve Ürdün içerisinden Kral Hüseyin’in karşısında ki gruplardan destek alması daha da arttırmıştır. Kral Hüseyin, Corç Habeş önderliğinde Filistinlilerin 7-9 Eylül tarihlerinde, içerisinde İsraili ve Amerikalılarında bulunduğu 4 yolcu uçağını kaçırılmaları üzerine Amman ve diğer şehirlerde Filistinli mülteci kampları başta olmak üzere askeri kamplara uçak, tank ve ağır toplarıyla kullandığı bir askeri harekât başlatmıştır. Bu askeri harekât daha sonra Filistinlilere karşı bir katliam halini almıştır. Hafız Esad, Filistinlilere hafif silahlarla yardımlar göndermiştir. 19 Eylül tarihinde ise Der’a’dan kendisinin bizzat yönettiği Suriye Kuvvetleri Ürdün sınırını geçmiştir. Burada belirtmek gerekir ki 1967 savaşından sonra Arap Devletlerinde yaşanan köklü değişiklikler ABD ve İsrail’de de yaşanmış Golde Mair Başbakan olmuş ve ABD Büyükelçisi ve ABD-İsrail ilişkilerinin mimarı İshak Rabin’i baş danışman olarak atamıştır. ABD’de ise Nikson Başkan olmuş ve yahudi asıllı Henry Kissinger ilk önce Ulusal Güvenlik Danışmanı daha sonra Dışişleri bakanı olmuştur. Hafız Esad’ın Ürdün içlerine askeri harekât düzenlemesi, Sovyetlerin ABD yanlısı Haşimi Krallığını devirme isteği olarak ele alınmıştır. Henry Kissinger ve Rabin, Kral Hüseyin’in devrilmemesi için gerekirse İsrail güçlerinin Ürdün’e girmesi ve ABD’nin Akdenizde bulunan 6. Filosundan hava desteği verilemesi planlarını yaptılar. ABD’nin uyarılar sonucu Hafız Esad kuvvetlerini Ürdün’den çekmiştir. Ürdün’de devam eden iç savaş Cemal Abdul Nasır’ın 27 Eylül’de Kahire’de Kahirde sona ermiştir. Ürdün iç savaşı 1967 Savaşı sonrası güçlenen Abd-İsrail ilişkilerini stratejik düzeye çıkarmıştır.

²⁵ Henry Kissinger, **Years of Upheavel**, 5.Baskı, Touchstone Rockefeller Center, NewYork, 1999, s.45

kurduğu ilişkilerin bir sonucu olarak Rusya'dan büyük miktarlarda askeri yardımlar almıştır.²⁶

Suriye tarafında ise, Esad'ın yönetimi ele almasından itibaren Sovyetlerle ilişkiler kuvvetlendirilmiş²⁷ ve ordu daha önceki yenilgilerden alınan derslerle yeniden yapılandırılmıştır. Mısır ve Suriye liderlerinin İsrail ile yapılacak savaş konusunda mutabakata varmaları neticesinde ortak operasyon masası kurulmuştur. 1973 Ekim Savaşı, Suriye cephesinde Golan tepelerinin özgürleştirilmesi hedefi ile planlanırken, Mısır Cephesinde ise İsrail ile müzakerelere oturacak kadar bir alanın alınması üzerine planlanmıştır. Mısır Silahlı Kuvvetleri Komutanı Sadettin Şazli daha sonra yazdığı hatıratında Mısır'ın iki planı olduğunu belirtmiştir. Enver Sedat ile Esad arasındaki İskenderiye görüşmelerinde Esad'a Sedat tarafından anlatılan harp planında birliklerin Süveyş kanalını geçerek Sina içlerine ilerlemesi planlanırken, Sadettin Şazli Mısır'ın planının Süveyş geçildikten sonra müstahkem mevkiiler kurarak ateşkesi sağlamak olduğunu açıklamıştır.²⁸

İki ülke arasındaki bu hedef farklılığı iki ülke arasındaki koordinasyonu zorlaştırmıştır ve iki ülkenin de hedeflerine tam olarak ulaşamamasına neden olmuştur. Enver Sedat'ın savaşın başlamasından bir hafta sonra gelen birliklerin ilerlemesi emri uygulansa da İsrail birlikleri bunları püskürtmüştür.

1973 Ekim Savaşı İsrail'in savaş doktrini haline gelen 'önleyici vuruş' politikasını sekteye uğratmıştır. İsrail'in kuruluşundan itibaren kendisine bir doktrin olarak belirlediği ve çevresinin düşmanlarla çevrili olduğu argümanının temel oluşturduğu bu anlayış, Arap Devletlerinin harekete geçmesine mahal vermeden harekete Yahudi örgütlerin harekete geçtiği 1948, Cemal Abdülnasır'ın daha sonra da şleneceği üzere Suriye üzerindeki İsrail baskısını azaltmak için Sina'ya asker yığması ve İsrail'in harekete geçerek Suriye, Ürdün ve Mısır kuvvetlerini kısa bir zaman içerisinde neredeyse tamamen yok ettiği 1967 Savaşı ile kendisini göstermiştir.

---

²⁶ Robert Freedman, **Soviet Policy towards the Middle East since 1970**, NewyorkPreager, NewYork, 1978, s.105.

²⁷Abzal Dospolov, "İsrail-Arap Sorununda Rusya Federasyonunun Rolü", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümler Dergisi**, 2014, c.2, s.1, s. 5

²⁸Muhammed Şazli, **Müzekkerat'ı Harb-ı Oktobır**, 1. Baskı, Dar'ül Buhus Şark'ül Avsat, Kahire, 2004, s.64, (مذكراتحريرباكتوبر).

Daha önceki savaşların aksine 1973’de ilk darbeyi Arapların vurması ile yedek askerlerin silahaltına alınmasında gecikmiştir. İki ülke, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası cephelerinde birçok kayıp vermek zorunda kalmıştır. Yukarıda belirtilen nedenler ve ABD ile kurulan hava koridoru ile erken toparlanan İsrail Silahlı Kuvvetleri, Enver Sedat’ın Kissinger üzerinden ilettiği ateşkes taleplerine uymamıştır. Zaten Kissinger da hatıralarında İsrail’in cephelerde istediği başarıları kazanmadan görüşmeleri başlatmadığını ve Sovyetlerle varılan ateşkes anlaşması için Moskova seyahatini ertelediğini söylemektedir.²⁹

Henry Kissinger Rusya ile ateşkesi sağladıktan sonra İsrail kuvvetlerinin toparlanmasının akabinde Enver Sedat ile ilişki kurmuştur. Enver Sedat ile Kissinger arasında başlayan görüşmeler, Mısır 3. Ordusu ile Süveyş şehrinin İsrail muhasarası altında olması hasebi ile Mısır aleyhine gelişmiştir. Esad’ın savaşı devam ettirme isteği Sedat tarafından reddedilmiştir. Sedat, Kissinger ile yürüttüğü müzakerelerin savaşmaktan daha karlı olacağını düşünmüştür. Kissinger ise müzakereler esnasında iki hedefi gözetmiştir. Birincisi Mısır’ın mezkûr çıkmazını kullanarak müzakereye ikna edilmesidir. Bu amaca Suriye’nin ateşkes talebine ‘Toprak mukabilinde Barış’ önkoşulu ile yaklaşması ve İsrail’in bunu reddetmesi sonucu ulaşılmıştır. Yine aynı amaca yönelik Suriye ile Mısır arasında var olan ihtilafı artıracak olan, Mısır’ın Suriye olmadan Cenevre Müzakerelerine katılmasını sağlamıştır. ABD ve İsrail Arap Devletlerinin en büyüğü ve etkilisi olan Mısır’ı barışa ikna etmekle, 1973 Ekim Savaşı’nın benzerinin vukuunu engellemeye çalışmıştır. İkinci hedef ise 1972 yılında Sovyet uzmanlarını kovması ile zedelenmiş Mısır ile SB arasındaki ilişkileri bitirmek olmuştur. Kissinger’a göre Sedat çalışılabilir bir lider iken, Esad Sovyetlerle sıkı ilişkileri olan güvenilmez birisi olmuştur. Kissinger, Cenevre görüşmeleri ile tahminlerinde yanılmamıştır. Mısır, İsrail’in Sina’dan cüz’i çekilmesine karşılık Sina’yı askersizleştirmiş, Filistinli gruplara yardım etmeye kesmeyi de taahhüt etmiştir.³⁰

Buna mukabil Henry Kissinger ile Esad arasında uzun süren toplantılarda Esad, Kissinger ile Sedat arasında Golan Tepeleri ve Sina’dan çekilme konusunda herhangi bir görüşmenin olmadığını, bunun yanında Filistinlilerinde Cenevre’ye davet edilmediğini öğrenmiştir. Kissinger ile toplantısında Esad, Mısır’ın Suriye olmadan

---

²⁹ Kissinger, s. 47.

³⁰İsmail Fahmy, **Negotiating Peace in the Middle East**, 3. Baskı, AUC, Kahire, 1983, s.27-28.

Cenevre toplantılarına katılacağını anlamış ve ateşkes taleplerini reddetmiştir.³¹ Suriye'nin İsrail ile yaptığı 23 Mayıs 1974 tarihli Golan Anlaşması'na kadar Suriye yönetimi savaşın uzun soluklu olarak devam ettirilmesi gerektiğini diğer Arap ülkelerine iletmiştir. Özellikle Irak'ın savaş sırasında göndermiş olduğu asker ve teçhizatlar Golancephesinde Suriye'yi güçlendirmiştir. Ancak İran Şahı'nın İsrail ve ABD isteği ile Kuzey Irak Kürtlerini kışkırtması ile Irak'tan gelen askeri yardımların kesilmesine neden olmuştur.³²

Hafız Esad, uzun soluklu bir savaşta ne SB'nin ne de Arap ülkelerinin yanında olacağına inanmadığı için anlaşma imzalamaya karar vermiştir. Bu anlaşmanın şartlarından olan Filistinli gruplara yardım etmeme şartını kabul etmemiştir. İsrail birlikleri Kunaytra şehrinde çekilmiştir. Suriye yönetimi 1973 Ekim savaşından sonra yaşanan gelişmeler neticesinde doktrin değişikliğine giderek değişen şartlara uygun strateji planlamaya çalışmıştır.

Değişen şartlardan birisi, savaş sırasında Suriye ve Mısır'ı destekleyen, Batı'ya petrol ambargosu uygulayan ve savaş sonrası mali yardımlarla Suriye'nin kalkınmasına yardım eden Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın yeğeni tarafından öldürülmesidir. Kendisinden sonra gelen Kral Halid'in ABD'ye yönelik pasif siyaseti, Esad'ın önemli bir müttefikinin denklem dışına çıkmasına neden olmuştur. Bir diğer değişken ise Abdul Nasır'ın ölümünün ardından Mısır Cumhurbaşkanlığına gelen Enver Sedat'ın Henry Kissinger arabuluculuğunda İsrail ile anlaşma yapmasıdır. Bu anlaşma ile Arap dünyası toparlayıcı ve karizmatik bir liderden mahrum kalmış ve İsrail'e karşı oluşan Arap ittifakı büyük bir yara almıştır.

1.1.4. Lübnan Savaşı

Suriye'nin yeni doktrini Mısır'sız bir anlayış üzerine bina edilmek istenmiştir. Buna göre Suriye'nin İsrail ile denge kurabilmek için Mısır ve Suudi Arabistan olmaksızın, Filistin, Ürdün ve Lübnan ile ittifak kurmaya çalışacaktır. Zira daha sonra anlatılacağı üzere Irak, İran ve Kürt isyancı gruplar ile savaşı münasebetiyle bu denklem içerisinde yer alamayacaktır. Suriye, değişen şartlara uygun olarak Mısır'ın olmadığı İsrail'e karşı yeni bir 'direniş cephesi' oluşturmuştur. Ancak İsrail'e karşı ön cephe sayılan

---

³¹ Seale, s. 233-234.

³² Dib, s. 476.

Lübnan'da Filistinli gruplar ve onlara destek veren Lübnan solu ile Lübnan Devleti ve Hristiyanlar arasında 1969'da başlayan gerginlik 13 Nisan 1975 itibari ile iç çatışmaya dönüşmüştür³³. Suriye açısından yeni oluşturmaya başladığı direniş eksenini İsrail tarafından sabote edilmektedir. İsrail ise Mısır ile sürdürdüğü görüşmelerde ilerleme sağlamıştır.

İsrail ile Mısır arasında 1975 yılında İkinci Sina³⁴ anlaşması imzalanırken Lübnan'da iç savaş çıkmıştır. Suriye, Mısır'ın yokluğunun perçinleştiği bu anlaşma ile tüm gücünü yeni oluşturmaya çalıştığı cephenin yara almaması yönünde harcamıştır. İsrail ise uzun bir süredir Güney Lübnan'da mevzilenmiş ve fedai eylemleri yapan Filistinli gruplara karşılık vermiş ve neredeyse her gün köyleri bombalanmıştır. Aynı zamanda İkinci Sina Anlaşması'nın ilanıyla gelen Mısır'ın diğer Arap devletlerinden bağımsız olarak İsrail'le anlaşma yapması ve Filistin sorununu görmezden gelmesi Lübnan sokaklarını daha da alevlendirmiştir.

Suriye, uzun bir süre iç savaşı önlemek için çaba sarf etmiş ve taraflarla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak 1970'de Ürdün'de olan hadiseler şimdi Lübnan'da olmaktadır. Suriye bu durumu Filistinli gruplar ile Lübnan solu üzerinden ülkenin bölünmesi cihetinden okumuştur. Dürzi Lider Kemal Canpolat önderliğinde toplanan bir grup Irak ve Mısır'dan destek almakta iken, Hristiyanlar ise İsrail'le görüşmeler gerçekleştirmekteydi. Bu tarihlerde, Lübnan sahası uzun yıllar sürecek bir güç mücadelesinin merkezi olmaya başlamıştır.

Suriye, iç savaş başladıktan 13 ay sonra Lübnan'a askeri müdahaleye başlamıştır. Bu müdahalenin Esad için iki gerekçesi vardır. Birincisi İsrail'in Lübnan'da etkin olmasının önüne geçmektir. İkincisi ise Kemal Canpolat ile Yaser Arafat'ın bölünen bir Lübnan'da kendi 'sol' devletlerini kurmaları tehlikesidir. Esad her ne kadar 1970'de Ürdün olaylarında Filistinli grupların lehinde olaya müdahil olmuşsa da Filistinli

---

³³Kemal Dib, *Umera Harb ve Tüccar'ül Heykel ve Haze Cisir'ül Atik, Beyrut ve Hadese*, 6. Baskı, Dar'ül Nahar, Beyrut, 2010, s.64. (وبيروتوالحدائة، وهذا جسر العتيق، امرأء الحرب وتجار الهيكل).

³⁴Hüseyn Seyyid Hüseyn, "Muhadetü es-Salam Mısıryye-İsrailiyye ve Eserühe ala Devr el-Masri İklimi" *Mezeelletül Dırasetül Tarihiyye*, c. 117, Haziran 2012, s.448, ("الإسرا ئيلية" – معاهدة السلام المصرية", (عام ١٩٧٩ وأثرها على دور مصر الإقليمي).

grupların devleti ele geçirme niyetleri olduğunu ve Lübnan'da da aynı niyetle hareket ettiklerini varsaymıştır.³⁵

Ancak Suriye'nin bu müdahalesi, etkileri günümüze kadar gelecek olan Esad'ın Alevi kimliğinin öne çıkmasına neden olacaktır. Filistinli gruplara yapılan bu müdahale, Suriye içlerinde ve Lübnan'da kendisini 'Esad seni alevi olarak kabul ettik ama Marunî'yi kabul etmeyiz' şeklinde gösterecektir³⁶. Suriye arka bahçesini toparlamaya çalışırken, ABD'de Carter göreve gelmiş ve Kissinger da yeni bir Ortadoğu barış projesi üzerinde çalışmaya başlamış ve bu çerçevede 1977 yılında Esad ile buluşmuştur. Ancak 1977 yılında yapılan İsrail seçimleri, 1948 yılından beri İsrail'i yöneten İşçi Partisinin, aşırı sağ 'Likud Grubu' karşısında yenilmesi ile sonuçlanmıştır.

Likud Grubu Meneham Begin³⁷ önderliğinde birçok aşırı sağ partinin birleşmesi ile oluşmuştur. İsrail ile Arap Devletleri arasında Cenevre toplantısını planlayan Carter, İsraili sağ gruplar tarafından organize edilen büyük bir direniş ile karşılaşmıştır. İsrail tarafı 1967 Haziran Savaşı sınırlarını ön şart olarak kabul etmemiştir. Yine İsrail aşırı kanadı, ABD'nin Araplar ile yürüteceği müzakerelerde kendisinin görüşüne başvurulmasını Carter'a kabul ettirmişlerdir. Diğer taraftan yapılacak olan toplantıya Ürdün, Batı Şeria konusunda kendisinin hak sahibi olduğu inancı ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) yapılacak olan görüşmelere Filistinlilerin temsilcisi olarak katılmasını istememiştir. Mısır ise İsrail ile münferit bir anlaşmanın taraftarı olmuştur. Suriye her ne kadar Sovyetlerin katılması karşılığında Cenevre'ye katılabileceğini ilan etse de Moşe Dayan ve Yahudi lobisinin baskıları Carter'a Cenevre toplantısını iptal ettirmeyi başarmıştır.

Bunların yanında Mısır, İsrail ile ikili ilişkilerini geliştirebileceğini, Araplara nasıl savaşa önderlik etti ise barış sürecinde de önderlik yapabileceğini düşünmüştür. Buna binaen Enver Sedat, Mısır Milli Meclisi'nde yaptığı konuşmada, 'Barış için Kudüs'e gidebileceğini' söylemiştir. Esad her ne kadar ikna etmeye çalışsa da Enver Sedat 19

---

³⁵Dib, s. 511

³⁶Seale, s.519

³⁷Menahem Begin, İsrail kurulmadan evvel var olan İrgun örgütünün liderliğini yapmıştır. Bu örgüt İngiliz askerlere ve Filistinli sivillere karşı acımasız eylemlerin failidir. 1948 yılında Deir Yasin katliamını yapmıştır. Begin Sovyet göçmebi olan aşırı sağcı Vladimir Jabotinsky tarafından eğitilmiştir. İsrail kurulduktan sonra İsrail Silahlı Kuvvetlerine dönen Haganah ile çatışmalar yaşamıştır. Haganah Lideri Ben Goriun'un Başbakan olmasının akabinde siyasi parti kurarak var olmaya çalışmıştır. Bu siyasi parti aşırı düşünceleri ile ordu içinde bazı subaylar ile ilişki kurmuştur. 1967 Savaşına giden süreçte kendisi ile ittifak halinde olan Moşe Dayan gibi subayların baskısı ile Başbakan Eşkol'a karşı siyasi darbe yapmış, kendisinde kabinede yer almıştır.

Kasım 1977 yılında Kudüs'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarete istinaden bu tarih Suriye'de milli yas olarak ilan edilmiş ve Mısır, Arap Birliği'nden çıkartılmıştır.

Yine aynı tarihlerde Esad, Mısır'ın Arap dünyasından izole edildiği bir dönemde hem bu boşluğu doldurmak hem de İsrail karşısında yalnızlaşmamak için bir arayış içine girmiştir. BAASPartisi yönetimi altında olan ama aralarında gerginlik bulunan Irak'a zeytin dalı uzatmış ancak bu Irak tarafından reddedilmiştir. Mısır'dan umudunu kesen Esad, 1976 yılında Lübnan müdahalesi nedeni ile ilişkilerin soğuk olduğu Sovyetlerle (Sovyetler Birliği Lübnan'da sol tandanslı Filistin ve Lübnanlı grupları destekliyordu) ilişkileri düzeltmeye başlamış ve Lazkiye Limanı Haziran 1978 yılında tekrar SB kullanımına açılmıştır.

7 Şubat 1978 yılında ise Esad'ın yıllardır İsrail'e karşı kurmaya çalıştığı 'Direniş Cephesi' ülkelerinden olan Lübnan'da Suriye ordusu ile Lübnan ordusu ve Hristiyanlar arasında çatışmalar başlamıştır. Suriye, 1976'da Lübnan Ordusu lehine girdiği savaşta Lübnan Ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durum Filistinli Örgütler ile savaşan İsrail için bulunmaz bir fırsat oluşturmuştur. İsrail, FKÖ'nün Hayfa'da gerçekleştirdiği bir eylemi bahane ederek 6 Mart 1978'de güney Lübnan'ı işgal etmiştir. Ancak bu müdahalenin hem Hafız Esad için hem de İsrail tarafı için önemli bir özelliği vardır. Hafız Esad, bu müdahale sonrası sahada yalnız kaldığını ve Mısır'ın artık Arap ittifakı içerisinde yer almayacağı konusunda kanaatini pekiştirmiştir. İsrail tarafı için ise 1978 yılında olgunlaşma evresine giren Mısır-İsrail Barış görüşmelerinde taraf olan İsrail'in aşırı sağcı iktidarı ile tavizler vererek görüşmeler gerçekleştiren Mısır'ın müzakerelere ne kadar bağlı olduğunu anlamak için iyi bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır.

Hafız Esad, güney Lübnan'ın işgali sırasında gelen kamuoyu baskısına rağmen İsrail ile bir mücadele içerisinde olamayacağını anlamış ve Suriye topraklarının korunmasının öncelikli görevi olduğu yönünde politika oluşturmuştur. İsrail aşırı sağ hükümetinin fırsatını bulmuşken, hülyalarını gerçekleştirmesi korkusunu yaşayan Suriye'nin en büyük şansı ise ABD Başkanı Carter olmuştur. Carter'ın yoğun baskıları neticesinde İsrail, sembolikte olsa Lübnan'da bazı bölgelerden geri çekilmiştir.

Ancak Lübnan'da bulunan İsrail ve Suriye güçleri arasında 1981 yılında Suriye ile Hristiyan gruplar arasında çatışma çıkması üzerine İsrail güçlerinin Suriye helikopterini düşürmesi ile tekrar başlamıştır. Suriye Beka'a Vadisinde konuşlu birlikleri ile Suriye-

Lübnan hattının açık olmasını istemiş aynı zamanda Lübnan'dan Şam'a doğrudan ulaşımın tek kaynağı olan bu bölgeyi kendi varlığı için çok ehemmiyetli bulmuştur. İsrail hava kuvvetlerinin saldırılarının devam etmesi üzerine Suriye Beka'a Vadisine Sam (Karadan Havaya) füze bataryalarını yerleştirmiştir.³⁸ Bu füzelerin yerleştirilmesini İsrail tehdit olarak algılamış ve Başbakan MenahemBegin seçimlerde bu füzelerin yok edilmelerini vaat olarak kullanmıştır.

Ancak İsrail-Suriye ilişkilerinde belirleyici rol oynayan ABD'de Donald Regan başkanlık koltuğuna oturmuştur bu tarihlerde. Beyaz Saray'da gerçekleşen bu değişim, ABD'nin Sovyetlere karşı İsrail ile stratejik ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur. Bu stratejik ilişki İsrail'in 7 Haziran 1981 yılında Irak'ın Atom reaktörünü bombalaması ile kötü yönde etkilenmiştir. Amerikan yönetimi İsrail'in umursamaz tavrına engel olmaya çalışmış ve sınırsız olarak verilen desteğe son vermeye karar vermiştir. ABD-İsrail arasında gelişen bu olaylar, MenahemBegin'in seçimi kazanmasına rağmen Beka'a Vadisindeki Suriye füzelerini vurmasını engellemiştir.

ABD'nin füze konusunu diplomasi ile çözülmesi teklifinin ardından, Filip Habib (Lübnan asıllı) özel temsilci olarak bölgeye gönderilmiştir. Habib'in barış çabaları devam ederken İsrail Beyrut içlerini bombalamaya devam etmiştir. Hızlı ilerlemeyen barış süreci nihayet 24 Temmuz 1981 yılında Suudi Arabistan'ın da aracılık etmesi ile sonuçlanmıştır. Anlaşma Suriye'nin Lübnan'daki Filistinli gruplara garantör olması ve Beka'a vadisinde yer alan füzelerin yerinde kalması şartları ile imzalanmıştır³⁹.

ABD'nin yeni yönetimi ile İsrail arasında Sovyetlerin Ortadoğu'da dizginlenmesi üzerine varılan görüş birliği (1981'de ABD ile İsrail arasında imzalanan Stratejik Düzeyli Mutabakat Muhtırası)⁴⁰, MenahemBegin ve aşırı sağ hükümetinin Suriye'ye yönelik tasarruflarında önemli bir basamak teşkil etmiştir. Öyle ki MenahemBegin 14 Aralık 1981'de Golan Tepelerini ilhak ettiğini açıklamıştır.⁴¹

İsrail 1981 yılında yapılan ve kendisinin Lübnan'a saldırmasını engelleyen ve Suriye'nin Beka'a'da bulunan füzelerinin kalmasının öngören anlaşmadan hiç memnun

---

³⁸ Dib, s.79.

³⁹Dib, s. 577

⁴⁰Dib, s. 578

⁴¹Ron McLaurin, "Golan in Middle East Settlement", **Oriente Moderno**, Cilt. 61, Sayı:61, Roma, 1981, s. 43-58

olmamıştır. Zira İsrail, Lübnan'da yönetim değişikliği ile kendisine müzahir Hristiyan grupların yönetime gelmesini istemiştir. Filistinli örgütleri Ürdün'de olduğu gibi hareket edemez hale getirmek isteyen İsrail, bunu için Lübnan'da bulunan Suriye askerinin yenilerek Lübnan'dan çıkmasını istemiş ve nihai olarak topraklarının genişlemesini arzu etmiştir.⁴²

ABD Başkanı Reagan, daha önce temsilci olarak gönderdiği PHiliph Habib'i tekrar bölgeye göndererek İsrail ile FKÖ arasında daha geniş bir anlaşma yapılmasını istemiştir. Habib, bu görüşlerini İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron ile paylaşmıştır. Habib bu görüşmeyi hatıralarında, kendi görüşlerini ifade ettikten sonra Şaron'un 'göstereceğim sana Filistinlilerin sorununun nasıl çözüleceğini!' deyip harita üzerinde elini Lübnan, Ürdün ve Batı Şeria üzerine vurarak anlattığını ifade etmiştir.⁴³

Daha önce yapılan anlaşmanın bir gereği olarak ABD, İsrail Hükümetinin Lübnan'a sebepsiz yere saldırmasını istememiştir. İsrail'in beklediği o bahane, 3 Haziran 1982 yılında, Yaser Arafat'a karşı, Bağdat destekli Ebu Nidal Grubu'nun İsrail'in Londra Büyükelçisine suikast girişimi ile bulunmuştur.

4 Haziran 1982'de İsrail savaş uçakları Beyrut ve güney Lübnan'ı vurmuştur. İki gün süren bombalamanın ardından İsrail kara birlikleri Lübnan'a girmiştir. İsrail kısa bir zamanda Lübnan içlerine ilerlemiş ve Sayda ve birkaç Filistin Mülteci kampı hariç diğer bölgelere hâkim olmuştur. Bu hamleler sonucunda Suriye'nin Lübnan'da bulunan 25 bin kişilik askeri varlığı İsrail tehdidi altına girmiştir. İsrail her ne kadar Habib üzerinden Suriye güçlerine saldırmayacağı mesajı verse de 7 Haziran'da Suriye askerlerine saldırmıştır. İsrail, ABD üzerinden 1981 sonbaharında Enver Sedat'tan, dönemin Dışişleri Bakanı Fehmi Hüseyin şahitliğinde, Suriye'nin Lübnan'da bulundurduğu Sam füzelerini araştırmak için teslim almış ve füzelerin atıl bırakılma yönlerini keşfetmiştir⁴⁴. Bu bilgi ve plana istinaden İsrail uçakları deniz üzerinden gelerek Beka'a Vadisinde bulunan Suriye füze bataryalarını yok etmiştir.

Suriye bunun üzerine İsrail'in Beka'a Vadisini işgal girişimini engellemek için harekete geçmiş, Rus yapımı Mig uçakları ile ABD yapımı İsrail uçakları havada karşılaşmıştır.

---

⁴²Dib, s.590

⁴³Dib, s.585

⁴⁴ Ismail Fahmy, **Negotiating Peace in the Middle East**, 1. Baskı, American University in Cairo Press, Kahire, 1983, s.265

Bu hava savaşına İsrail 100, Suriye ise 70 savaş uçağı ile katılmıştır. Yaşanan hava muharebesinde 29 Suriye uçağı düşerken İsrail'in düşen uçağı olmamıştır. Suriye ertesi gün yine hava unsurları ile müdahale etmeye çalışmış ancak bu sefer de 35 savaş uçağını kaybetmiştir⁴⁵. Suriye piyade ve zırhlı birlikleri Beka'a Vadisinde İsrail ordusuna karşı ciddi mücadeleler vermiş, bazı bölgelerde geri çekilmelerine neden olmuştur. Uzmanlar bu savaşta her ne kadar hava üstünlüğünü kaybetmiş olsa bile Suriye Ordusunun 1946'da kurulmasından sonra en iyi işi çıkardığını söylemişlerdir.⁴⁶ Öte yandan Esad, Sovyetler birliğine giderek KGB Başkanı Yuri Andropov ile görüşmüştür. Görüşmede Andropov'un konuya hâkimiyeti ve İsrail-Arap çatışmasında Arapları desteklemesi ile Esad arasında anlayış birliği oluşmasını kolaylaştırmıştır. Suriye, Sovyetlerden tarihteki en büyük askeri yardımları almıştır.⁴⁷

10 Haziran 1982'de ABD Başkanının ateşkes talep eden iki mektubu Begin ve Esad'a ulaşmıştır.⁴⁸ Reagan bu ateşkes anlaşmasını da Philip Habib'in yönetmesini istemiştir. Esad, Habib'den mektubu aldıktan sonra, ABD müdahalesine güvenerek, birliklerini sınırdan çekmiştir. Ancak mektubun ulaştığı diğer taraf hem ateşkes teklifini hem de mektubun ateşkestten önce Esad'a ulaştırılmasını bahane ederek 11-12 Haziran tarihlerinde deniz, hava ve kara birlikleri ile Beyrut'a saldırmış ve kısa zamanda, kent merkezinde 14 bin Suriye askeri olduğu halde, kenti muhasara etmiştir. Ancak Beyrut muhasarası haftalarca sürmesine rağmen İsrail kente girmeyi başaramamıştır.⁴⁹ İsrail daha sonra diğer Suriye cephesine de saldırılar gerçekleştirmiştir. 22 Haziran 1982'de ABD'nin girişimi ile 25 Haziran 1982'de ateşkes iki ülke arasında ateşkes sağlanmıştır. İsrail, Beyrut'ta bulunan FKÖ mensuplarının şehri terk etmesini istemiştir. Habib ise müzakereler ile ateşkes sağlama konusunda çaba sarf etmiştir. Nihayetinde 12 Ağustos'ta Arafat ve diğer Filistinli liderler Beyrut'tan çıkmaya ikna edilmiştir. Beyrut'a Uluslararası Barış Gücü askerleri yerleştirilmiştir. Bunun üzerine İsrail'in Lübnan işgalinin amaçlarından bir olan kendisine müzahir yönetim emelini, Hristiyan lider Beşir'in cumhurbaşkanı seçilmesini ile gerçekleştirmiştir. İsrail, Suriye'yi Lübnan'da zor durumda bırakmak ve Lübnan'da kendisine alan açmak için Lübnanlı

---

⁴⁵Dib, s. 585

⁴⁶ Seale, s. 265

⁴⁷ Kasım Muhammed Cafer, **Suriye ve İttihad-ı Sovyeti**, 2. Baskı, Riad er-Rayyes Book, Londra, 1987, s.124, (سوريا والاتحاد السوفيتي)

⁴⁸ Yair Avron, **Washington, Damascus and Lubnese crisis, Syria under Assad: domestic constraints and regional risk**, Moshe Mo'az, Avner Yaniv, Londra, Croom Helm, 1986, S.209-223

⁴⁹Dib, s. 587

Hristiyanlarla ittifak yapmıştır. İsrail'in Suriye'ye karşı desteklediği Hristiyanlardan tek isteği ise yönetime geldikten sonra İsrail'in tanınması olmuştur. Ancak Menahem Begin, Eylül ayında Beşir'den, daha önce verdiği sözlere istinaden, İsrail'i tanınması istemiş ama bu talep Beşir tarafından reddedilmiştir.

İsrail ile Suriye'nin Lübnan iç savaşı üzerinden gerçekleştirdiği hesaplaşma diğer savaşlardan farklı olarak Suriye açısından 3 önemli özelliği barındırmaktadır. Birincisi, bu savaş Suriye için, İsrail karşısında askeri ve teknik anlamda yetersizliğinin yanında Arap koalisyonundan yoksun olduğunun bir göstergesi olmuştur. İkincisi, 1979 İran Devriminden sonra gelişen İran-Suriye ilişkilerinde, ilk defa olan ama son olamayacak, İranlıların savaşa gönüllü katılmaları ve Suriye'ye askeri destek vermeleridir. Üçüncüsü ise Lübnan'a Suriye'nin müdahalesi, sol tandanslı Lübnanlılar ile Filistinli grupların koalisyonuna karşı Lübnan Devleti ve Hristiyanlara destek olmak amacı ile başlamış ancak her iki taraf ile de ilişkilerin bozulması ile son bulmuştur. Bu durum, İsrail ile mücadele stratejisinde önemli bir yer tutan Lübnan'da Suriye'nin başka müttefik arayışına sürüklenmesine yol açmıştır.

1.2. Vekalet Savaşı ve Diplomasi Dönemi

Bu dönem ele alınırken Mısır'ın 1979'da ABD arabuluculuğunda İsrail ile barış anlaşması yapması sonucu Suriye'nin İsrail karşısında yeni ittifak ve politika arayışlarının ortaya çıktığını göz önünde bulundurulmuştur. Suriye, Mısır'ın yokluğunu telafi etmek için birkaç önemli adım atmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir; Mısır'ı Arap Birliğinden dışlama yoluna gitmiştir. Diğer Arap Devletleri (Suudi Arabistan, Ürdün, Irak, Lübnan) ile ittifaklar kurarak İsrail karşısında bir blok oluşturmaya çalışmıştır. Son olarak ise Mısır'ın yokluğunda İsrail ile doğrudan karşılaşmamak için Lübnan (Hizbullah) ve Filistin'de (Hamas) İsrail karşıtı direniş örgütlerinin kurulmasına ve bu örgütlere siyasi, askeri, lojistik ve mali destek konularında öncülük etmeye başlamıştır. Suriye'nin İsrail karşısında en önemli kazanımı ise 1979'da gerçekleşen devrim sonrası İran'ın İsrail karşıtı bir siyaset izlemesidir. İran, devrim sonrasına denk gelen Lübnan Savaşında aktif rol almış ve direniş örgütleri olarak adlandırdığı örgütlerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu bağlamda Mısır'ın İsrail karşıtı bloktan ayrılması ile İran'ın Suriye cephesi olan İsrail karşıtı bloka katılması neredeyse aynı tarihlere denk gelmektedir. Etkisi bugünlerde daha çok hissedilen İran-Hizbullah ilişkisi ile İran-

Hamas ilişkisi hakkında bu bölümde bilgi vererek daha sonraki bölümlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı umuyoruz.

Öte yandan İsrail kuruluşundan itibaren izlediği politika ile hasımlarına mutlak askeri üstünlük sağlamış ve bunun sonucu olarak da uzun yıllar sürecek diplomasi savaşlarında hep üstün taraf olmuştur. AviShlaim Filistin'i Bölüşmek adlı kitabında Yahudi diplomasisinin İsrail Devleti öncesine göre daha mahir olduğunu zira devlet öncesi askeri kapasitesi yetersiz olan Yahudilerin bütün entelektüel birikimlerini diplomasi için harcadığını, devletin ilanı sonrası ise aniden gelen askeri üstünlük diplomasinin ehemmiyetini ciddi şekilde sarstığını belirtmiştir.⁵⁰

Bu bağlamda, İsrail ile Suriye arasında, 1948, 1967, 1973 ve 1982'de yapılan dört savaştan sonra ilişkiler bir daha sıcak savaş veya cephe savaşı düzeyine gelmemiştir. Gerçekleşen bu savaşlar, her iki tarafın da yeni anlayış ve stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Bu anlayışlardan birincisi, Suriye tarafının İsrail ile savaşlarda baş edebilmesinin mümkün olmadığını kabullenmesidir. İlişkilerin esasen nüvesini oluşturan askeri meydan okuma seçeneğinin ortadan kalkması Suriye-İsrail ilişkilerinin bir başka boyuta evrilmesine neden olmuştur.

İkinci anlayış ise 1979 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı MenahemBegin arasında imzalanan barış anlaşmasının benzerlerinin diğer Arap devletleri ile yapılmaması için çaba sarf etmedir. Bu anlayış ya da strateji İsrail ile Lübnan arasında 1982'de mutabakata varılan ama Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in Suriye'nin teşviki ile anlaşmayı reddetmesi şeklinde kendisini göstermiştir. Suriye'nin bu stratejisine İsrail, daha çok Arap ülkesi tarafından tanınma ve Arap ülkelerini mümkün olduğunca ayrı bloklarda tutma çabası ile ve kurulduğundan itibaren temel ilke haline getirdiği askeri caydırıcılığını korumaya devam ettirerek cevap vermiştir.

1982 Lübnan Savaşı'ndan sonra Suriye genel stratejisinin gereği olarak İsrail ile sıcak çatışmadan kaçınmış, İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri'nde İsrail'i provoke edecek hareketlerden kaçınmak için azami gayret sarf etmiştir. Bunun yanında Suriye, FKÖ ve daha sonra ortaya çıkacak Hizbullah ve diğer direniş gruplarına destek yolu ile İsrail ile mücadele etmeye başlamıştır.

---

⁵⁰Shlaim, s.42

İsrail ise Lübnan'dan sonra 1983 sonlarında Ürdün Kralı ile müzakereler için temasa geçmiştir. Bu gelişme, Suriye yönetimi ile uzun süredir ilişkileri kötü olan Ürdün yönetimi arasında ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Şöyle ki, Ürdün İsrail ile olan son savaşı 1967'de kaybettiği toprakları geri alma hayali kurmakta ve bunu için Kral Hüseyin ile ŞimonPerez arasında görüşmeler yapılmaktadır. Özellikle İsrail ile Batı Şeria konusunda mutabakata varan Hüseyin, Filistinlileri temsilen müzakereleri yürütmek ve eski topraklarını hükmü altına almak istemektedir.

Bu durum, Kral Hüseyin ile savaşarak ülkeden çıkardığı örgüt olan FKÖ lideri Arafat arasında yakınlaşma olmasını sağlamıştır. Hüseyin, Filistinlilerin İsrail'e bakış açısı olan 'Ya her şey ya da hiçbir şey' anlayışını, 'Barışa karşılık Toprak' olarak değiştirmiştir.⁵¹ Ürdün, Mısır ile 1984 yılında ilişkileri tekrar tesis etmiş ve bu planlarını ABD'ye sunmuş ama kayda değer bir destek alamamıştır. Bunun üzerine Ürdün ile Suriye arasında ilişkiler normale dönmeye başlamıştır. Suriye ile Ürdün, 'İsrail ile doğrudan, cüz'i ya da münferit müzakereleri reddetme' konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁵²

ABD ve İsrail'in Lübnan'da istediklerini elde edememeleri ile Suriye'nin strateji değişikliğine giderek vekâlet savaşları yürütmeye başlaması kendisinin ABD nezdinde 'Terörü destekleyen devlet' olmasına yol açmıştır.⁵³ Suriye'yi terör örgütlerini destekleyen ülke olarak değerlendirmeleri İsrail'in daha saldırgan bir tutum takınmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki ABD ve İsrail'in Suriye'ye söylem bazında artan tehditlerinin yanında Suriye'nin muhtelif bölgelerinde patlamalar olmuş ve yüzlerce insan hayatını kaybetmişti.⁵⁴

İsrail aynı zamanda Suriye'yi yalnız bırakma çabalarına da devam etmiş, 1986 yılında Perez ile Kral Hüseyin arasında İngiltere'nin baskısı ile süren diplomasi faaliyetleri Şubat 1987'de 'Londra Anlaşması'nı ortaya çıkarmıştır. İsrail, bu anlaşmayı Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti mukabilinde değerlendirmiş ancak bu adımın ilerisi gelmemiştir. Suriye ise bu anlaşmayı engellemeye çalışmıştır.

---

⁵¹Samira Kavar, "Jordan's Puzzle", *The Middle East*, cilt. 14, Sayı:135, Ocak 1986, s.48-49

⁵²Dib, s. 655

⁵³ Benjamin Netanyahu, *Terorizm: How the West Can Win?*, Farrar, 5. Baskı, Straus and Giroux , New York, 1986, s.78.

⁵⁴Seale, Asad, s. 464-465.

1989 yılında 12 yıl sonra Suriye, Mısır ile ilişkilerini tekrar başlatmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek Şam'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke ilişkilerinde bazı konularda ortak vizyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgali sonrası toplanan Arap Birliği, Suudi Arabistan'ı Irak işgalinden korumak için Suudi Arabistan-Irak ve Suudi Arabistan ile Kuveyt sınırına asker göndermeye karar vermiştir. Suriye bu güce yirmi bin askerle destek vermiştir. Suriye'nin bu adımı, uzun süredir kötü seyreden batı ile ilişkileri (İngiltere başta olmak) tekrar kurmasına yardımcı olmuştur.

1.2.1. İran-Hizbullah İlişkisi

İran, Hizbullah ve Suriye'nin oluşturduğu ittifak olan direniş eksenini, İsrail ve Batı karşıtı bir koalisyondur. Seksenlerde İran, Suriye ve Lübnan (Hizbullah)'dan oluşan bu koalisyona son yıllarda Iraklı milis güçlerinin oluşturduğu Haşd-i Şa'bi'de eklenmiştir. İran ile Hizbullah arasındaki ilişki hem ideolojik hem de realist politikanın sonucudur. Hizbullah İran için düşmanlarını üzerinde doğrudan baskı uygulayabileceği bir aparat olurken, İran ise Hizbullah için hem ideolojik bağlılığın ifadesi hem de varoluşsal olarak (mali, askeri, lojistik, siyasi) bağlı olduğu bir üst makam olmuştur.⁵⁵

İran Hizbullah'ın kuruluşundan itibaren önemli bir aktör olarak örgüt içinde var olmuştur.⁵⁶ Şöyle ki Lübnan'da 1969 yılından beri devam eden iç kargaşa, 70'li yılların başında Hristiyan Marunîler ile Dürziler ve Filistinli gruplar arasında sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Suriye'nin Hafız Esad ile birlikte geliştirdiği yeni strateji gereği (Mısır'ın İsrail ile sulh yapmasının akabinde Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve FKÖ arasında zımni bir anlaşmadır) önemli bir yer tutan Lübnan, iç savaş sırasında aşağıda anlatılacağı üzere Suriye ile İsrail'in nüfuz sahası olarak ortaya çıkmıştır.

İsrail'in 1982'de Lübnan güneyini işgaline direniş Musa Sadr'ın kurduğu Şii bir örgüt olan Suriye destekli Emel Hareketi ile başlamıştır. 1984 yılına gelindiğinde ise Emel Hareketi yeni lider NebihBerri'nin İsrail ilerlemesine durdurmaya katılmayı reddetmesi ile ikiye bölünmüştür. Buradan ayrılan bir grup Dava'a Partisi ile birleşmiş ve İsrail

⁵⁵The Department of Defense, "Military Power of Iran", New York, Nisan 2010, s.14.

⁵⁶Mecelle Diraset'ül Filistiniyye, Hadis es-Sahafi li Emin el-Am Hizbullah fi Lübnan, Seyyid Hasan Nasrallah, c. 7, Bahar 1996, s. 234, "الله حزب" ل العام للأمين صحافي حديث), مجلة وعلاقاته ونشأته الحزب, رؤية بشأن الله، نصر حسن السيد لبنان، في "الله حزب" ل العام للأمين صحافي حديث), (الفلستيني الدراسات).

ilerlemesine engel olmak isteyen, İran tarafından gönderilen, İran Devrim Muhafızları'ndan askeri eğitimler almışlardır.⁵⁷

Hizbullah Hareketi daha sonra İran dini lideri Ayetullah Humeyni'nin onayı ile kurulmuştur. Hizbullah 1985 yılında yayınladığı bildirmede kendisini İslami-Direnış hareketi olarak tanımlamış, Velayeti Fakih'e de bağılılığını ilan etmiştir. Hareket, İsrail ile savaşımayı hedef olarak belirlemiş ve işgali sonlandırmak için cihadı yol olarak benimsemiştir. Ancak Hizbullah, tek hedefi olan İsrail'le savaşmanın dışında başka işlere de bulaşmıştır. Bir örnek olarak, 1983 yılında Hizbullah üyesi birinin ABD Hava Kuvvetlerine intihar saldırısı düzenlemekle itham edilmesi verilebilir. Saldırı sonucunda 241 kişi yaşamını yitirmiştir.⁵⁸

Hizbullah'ın kurulması sonrasında, Suriye'nin desteklediği Emel Hareketi ile İran destekli Hizbullah Lübnan'nın iki ülke arasında nüfuz mücadelesine dönüşmesine neden olmuştur. Stanford Üniversitesinde Milis Savaşçılar üzerine yapılan araştırma, İran'ın Lübnan'da artan nüfuzunun Suriye'nin Lübnan'a girmesini hızlandırdığını, bu durumun ise 1987 yılında Hizbullah ile Suriye askerleri arasında çatışma çıkmasına kadar gittiğini iddia etmektedir.⁵⁹ Ancak Suriye ile Hizbullah arasındaki ilişkiler 90'lı yıllardan itibaren gelişme göstermiştir.

Hizbullah askeri kanadını güçlendirirken bunun yanında siyasi kanadı da ihmal etmemiştir. Hizbullah 1992'de Lübnan siyasi hayatına girmiş, bazı üyeleri parlamentoya seçilmiştir.2000 yılına gelindiğinde ise İsrail'in Lübnan işgalinin faturası İsrail içerisinde şiddetli şekilde tartışılmış ve askeri kayıpların azaltılması için Lübnan'dan hızlı bir şekilde çekilmesi yönünde karar verilmiştir.

İsrail tarafının ani olarak çekilmesi Hizbullah'ın arkasındaki iki güç olan Suriye ve İran'ı güçlerini aktif tutabilecekleri yeni hedeflere yöneltmiştir. Hizbullah 2000 yılında BM'nin aldığı 'Lübnan'daki bütün silahlı kuvvetlerin silah bırakması' kararına uymamıştır. 2004'te ise kendisini Şiilerin koruyucusu ve Lübnan'ı İsrail'e karşı savunma gerekçeleri ile silahlı güç olmayı sürdürmüştür. 2005 yılında Lübnan

⁵⁷Mina İlmî, "Tevarrut'ül askeri li Hizbullah fi Suriyye ve devrihi el-İklîmi Evsa'a", **Merkez Melik Faysal li Ed-Diraset**, c. 12, s. 21, Mayıs 2017, s. 26, (الوسع القلیمی ودوره سوریا یف الله لحزب العسكري التورط)

⁵⁸Boystany Nora, "Bomb Kills 23 at U.S. Embassy in Lebanon", **Washington Post**, 21 Ekim 1984

⁵⁹Mapping Military Organization, "Hezbollah", 2016, s.5, [<http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/81?highlight=April+19>] 05.12.2017.

Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinin ardından Hizbullah'ın koruyucusu Suriye, Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁰

Direnış Ekseni olarak ifade edilen ülkeler arasındaki ilişkiler 2010 yılında İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedi Necat'ın Lübnan'ı ziyareti ile daha görünür bir hale gelmiştir.⁶¹

1.2.2. İran-Hamas İlişkisi

Birinci İntifada'nın ardından Aralık 1987'de kurulan Hamas, Ağustos 1988'de yayınladığı misak ile kendisini İslami bir direniş hareketi olarak tanımlamıştır.⁶² Hamas'ın kurulmasından önce FKÖ ile İran ilişkisi FKÖ'nün İran-Irak savaşında Irak'tan yana tavır alması sebebiyle istenilen düzeyde gelişmemiştir. Her ne kadar İran Devrimi lideri Humeyni, Filistin'e desteğini her fırsatta dile getirirse de İran-Irak savaşı ilişkilerin gelişmesinin önünde engel oluşturmuştur.

1990 yılında Tahran'da düzenlenen Filistin İslam Konferansı'na Hamas da davet edilmiştir. Bu konferans İran-Hamas ilişkilerinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Tahran Konferansından bir yıl sonra Hamas, Tahran'da ofis açmıştır.⁶³ İran'ın Hamas'a bakış açısını değiştiren asıl olay ise 1993'de FKÖ ile İsrail arasında varılan barış görüşmeleri için ilkeler anlaşması olmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrail'le anlaşma yoluna giderek Filistin meselesini çözmek istemesi ile Hamas'ın buna karşı çıkması İran'ın Hamas ile daha yakın çalışmasına neden olmuştur.⁶⁴

2006 yılında Hamas'ın parlamento seçimlerini kazanması, İran'ın mali ve askeri desteğini arttırmıştır. Hamas'a desteğini ilan eden İran yönetimi Hizbullah'tan sonra en büyük desteği Hamas'a vermiştir. Hamas ile İran arasındaki ilişkiler 2006 yılında zirveye ulaşmıştır denilebilir. Hamas Siyasi büro şefi Halit Meşal, Kahire'de İran dini

⁶⁰NTV, "Suriye, Lübnan'dan çekildi", 30.04.2005, [<http://arsiv.ntv.com.tr/news/320834.asp>] 01.02.2018

⁶¹Haaretz, Did Ahmadinejad Visit to Lebanon Help or Hurt Hezbollah?, 10 Ocak 2010, [<https://www.haaretz.com/1.5125586>]16.02.2018.

⁶²Al Jazeera, "Misak Hareket el-Mukawame el-İslamiye", (Ağustos 1988), [<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/0b4f24e4-7c14-4f50-a831-ea2b6e73217d>] 15.01.2018, (ميثاق حركة المقاومة الإسلامية).

⁶³Salih Naimi, Alaka maa İran an manzur hareketi el-Hamas, **Al Jazeera li Diraset**, Al Jazeera, 20.02.2017, [<http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2017/11/171120060550219.html>], 01.01.2018, (علاقة مع إيران من منظور حركة حماس).

⁶⁴Amy Thomson, "Iran and Hamas, Principal-Agent Relationship", ("Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi"), Massey University, 2012, s.15

lideri Humeyni'nin oğlu ile buluşmasında ' Hamas İmam Humeyni'nin ruh oğludur' demiştir.⁶⁵

2011 yılında başlayan Suriye halk ayaklanması ile birlikte Hamas, Esad rejimine karşı muhalif bir tutum benimsemiştir. İran'ın Esad rejimini desteklediği düşünülürse İran-Hamas ilişkileri zayıflama evresine girmiştir. Hamas Siyasi Büro Şefi olan Halid Meşal'ın Şam'daki ofisini Katar'a taşıması sonrası, "Büyük bir destekçileri olan İran'dan eskisi kadar destek alamıyoruz" açıklaması, ilişkilerin durumunu ortaya koymuştur.⁶⁶

2016 yılında Esad rejimi ile İran destekli milislerin Halep'te gerçekleştirdikleri katliamlar sonrası Hamas, Gazze'de bulunan İran destekli 'Sabirin' Hareketi üyeleri üzerinde baskı oluşturmuştur. Hamas, gelen kamuoyu baskısının da etkisi ile 'Sabirin'i Şiiliği yaymakla suçlamıştır.⁶⁷

1.2.3. Madrid Barış Konferansı ve Barış Görüşmeleri

Suriye'nin, Mısır'lailşkileri yeniden başlatması, Kuveyt işgaline karşı çıkması gibi Batı politikaları ile çelişmeyen siyaseti ABD tarafından İsrail-Arap müzakerelerinin başlaması için uygun zamanın geldiğinin anlaşılmasına sebep olmuştur. Suriye'nin izlediği politikalar ile kendisinin de müzakere masasına oturmak istediği anlaşılmaktadır. Zira Lübnan Savaşı sonrası destek bulduğu ve önemli bir koruyucu olan Sovyetler Birliği artık yoktur. Bu durum, Suriye'nin 4 Nisan 1991 yılında, İsrail'in 4 Haziran 1967'de işgal ettiği yerlerden şartsız çekilmesinin müzakereler için ön şart olduğunu ilan etmesi ile sonuçlanmıştır.⁶⁸ 14 Temmuz 1991'de ABD Dışişleri Bakanının mekik diplomasisi sonrası, Hafız Esad İsrail ile müzakerelere hazır olduklarını ilan etmiş, bunu İsrail'in 4 Ağustos 1991 yılında konferansa katılımını açıklaması izlemiştir.

Bu anlayış birlikteliği aynı yılın Ekim ayında Lübnan, Mısır ve Suriye temsilcileri ile Ürdün ve Filistin delegasyonunun Madrid'de bulunmasının yolunu açmıştır. İsrail tarafından ise bu görüşmelere İsrail Başbakanı İzak Şamir katılmıştır. Bu müzakerelerde

⁶⁵Enbai Nehr, "Halid Meşal: Hamas ibn-i Ruhi li İmam Hamaney", 22 Şubat 2006, s.13, (خالد مشعل: حماسا لآبنالروحيلإمامالخميني).

⁶⁶Ceridet'ül es-Sabr, Meşal: Esed sebebi Teracu'ül De'm el-İran, 15 Mart 2016, s. 5, ("الأسد": مشعل).
(حماس "سببنا إجمال عمال إيراننا).

⁶⁷Sahifet'ül Mısır el-Arabiyya, Muhallil el-İsraili: Haleb Veræ Tedyik Hamas ala es-Sabirin fi Gazze, 20 Mart 2016, s. 11, (فيغزة "الصابرين" حلبوراءتضيبقحماسعلى: محللإسرائيلي).

⁶⁸Dib, s. 661

Suriye, 1990 öncesi katıyetle reddettiği Ürdün-İsrail anlaşmasını kabul etmiştir. Buna mukabil İsrail ‘toprağa karşılık barış’ anlayışını benimsemeyeceğini Nisan 1992’de Golan Tepelerinden çekilmeyeceğini açıklayarak ilan etmiştir.⁶⁹ Müzakereler askıya alınmış ancak İsrail’de Temmuz’da gerçekleşen seçimlerde aşırı sağ İzakŞamir’in yerine İşçi Partili İshak Rabin gelmiştir.

Rabin, Şam ile gerçekleşecek barış anlaşması sonucu Golan’dan çekilebileceklerini ABD’ye bildirmiş ve müzakerelerde ‘Toprağa karşı Barış’ formülünün yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Altı aşaması olan bu müzakereler 1993 yazına kadar sürmüştür. Bu sırada FKÖ ile İsrail arasında gizli Oslo görüşmeleri gerçekleşmiş ve Filistin’e sınırlı bir özerklik tanıyan, ilkeler anlaşması olan Oslo Anlaşması imza edilmiştir. Bu anlaşma Suriye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Daha önce belirtildiği üzere Suriye, İsrail ile yapılacak müzakerelerin Arap ülkeleri ve İsrail arasında olması gerektiğini vurgulamıştır. Suriye mezkûr anlaşmayı ve yapıma şeklini ‘İsrail’e karşı Arap devletleri arasında yapılan kader birliği’ anlayışına uymadığı gerekçesi ile şiddetle reddetmiştir.

Suriye bir süre askıya aldığı müzakerelere, Hafız Esad’ın 1994 yılında Cenevre’de ABD Başkanı Bill Clinton ile buluşması ile tekrar dönmüştür.⁷⁰ Ancak bu görüşmelerde, aşırı bir Yahudinin Filistin’de Halil mescidine saldırarak otuz kişiyi öldürmesi sonucu Şubat ayında durmuştur. Görüşmeler sırasında İsrail tarafı Suriye’den Lübnan’da Hizbullah’a desteği çekmesi ve Filistinli grupları desteklememesi konusunda baskı uygulamış ve bu meyanda atılacak adımların iyi niyet göstergesi olacağını söylemiştir.⁷¹

Nisan 1994’te ABD Dışişleri Bakanı WarrenCristoper bölgeye gelerek müzakereleri tekrar canlandırmıştır. İsrail, Golan Tepelerinden aşamalı olarak 5 yılda çekileceğini, Suriye ise bu sürenin on iki ay ile sınırlı olması gerektiğini müzakere ederken İsrail ile FKÖ arasında ikinci Özerlik Anlaşması imzalanmış, bunu 1994 yılında İsrail-Ürdün Anlaşması izlemiştir. Suriye bu anlaşmaları, İsrail’in bütüncül bir anlaşmaya varmak

---

⁶⁹Dib, s. 664.

⁷⁰ Bouthania Shaaban, **An inside Account of Hafez Al-Assad’s Peace Diplomacy,1990-2000**, Bolder Co, London, Lynne Rienner, Inc, 2013, s.158.

⁷¹Dib, s. 665.

istememe isteği olarak okumuş ve anlaşma taraflarını Arap bloğunu bozmakla suçlamıştır⁷².

Suriye yönetimi bu anlaşmalardan sonra, Lübnan Savaşı sonrası oluşturduğu stratejinin müzakereler yolu ile delindiğini ve İsrail karşısında yalnız kaldığını kabul etmiştir. Her ne kadar Suriye'siz anlaşmalar yapılırsa da Esad, İsrail ile bütüncül bir barış anlaşması için açıklamalar yapmaya devam etmiştir. Ancak bu durum, İsrail iç siyasetinde ateşli bir tartışma konusu olmuş ve aşırı sağ partilerin yanısıra İşçi Partisi'nde de Golan Tepelerinden çekilmeye karşı tepkiler oluşturmuştur.

ABD Başkanı Clinton 1994 yılında Şam'ı ziyaret etmiş ve müzakere masasında eli zayıflayan Suriye'ye İsrail'in GolanTepeleri'nden çekilmesini içermeyen bir barış teklifi sunmuştur⁷³. Bu teklif, Suriye tarafından reddedilmiştir. 1995 yılında iki ülkenin ABD Büyükelçileri 'Güvenliğe mukabil Barış' ilkesi ve İsrail'in GolanTepeleri'nden çekilmesini öngören bir anlaşma üzerinden mutabakata varmışlardır⁷⁴.

Daha sonra bu mutabakata Perez'inHaziran ayında yaptığı 'Golan Suriye toprağıdır'⁷⁵ açıklaması olumlu anlamda yansımıştır. Öyle ki Hafız Esad İsrail ismini ilk kez anarak barışa yakın olduklarını söylemiştir. Haziran ayının sonlarında iki ülke askeri temsilcileri Washington'da buluşmuştur. Yapılan müzakerelerde İsrail, Cebel Eş-Şeyh'te kurulu olan elektronik radar üssünü muhafaza etmek istemiş, ancak bu talep Suriye tarafından başlarda reddedilmiştir. Daha sonra İsrail'in üs olmaksızın Golan üzerinde gözetleme yapabilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır⁷⁶. Ancak bu sırada İsrail Başbakanı Rabin, Kudüs'te aşırı bir Yahudi tarafından öldürülmüştür.

Rabin'den sonra Başbakan olan Perez müzakere heyetini ve müzakere konularını genişletmiştir. Müzakereler artık maddelerin yazımına gelmiştir. Ancak İsrail muhalefeti GolanTepeleri'nden çekilme konusunda Perez'i sıkıştırmıştır. Perez, Mart 1996 yılında seçime giderek Suriye müzakerelerinin neticelerini görmek istemiştir. Suriye tarafı müzakerelerin uzamasından pek hoşnut olmasa da seçimlerin Perez'i güçlendireceğini ve bunun müzakerelerde kendi lehine olacağını hesap etmiştir. Ancak

---

⁷² Mustafa Abdulcelal Abdulcemil Zemlat, "Filistin'e komşu Ülkelerin İsrail-Filistin Çatışması Politikası (1993-2001)", Kudüs Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009.

⁷³Dib, s. 666.

⁷⁴Dib, s. 666.

⁷⁵Dib, s. 667.

⁷⁶Dib, s. 665.

beklenmeyen bir gelişme meydana gelmiş Şubat ve Mart 1996'da Hamas'ın yaptığı ve 50'den fazla kişinin öldüğü eylemler sonrası, iç kamuoyunun baskısı ile Perez müzakereleri iptal etmiştir.⁷⁷

Bu şartlar altında yapılan seçimlerde Likud Bloğu lideri Benjamin Netanyahu Başbakan olmuştur. İsrail iç siyasetindeki bu değişim, Suriye ile olan ilişkileri etkilemiştir. Netanyahu seçim kampanyası sırasında tekrarladığı üzere Golan Tepeleri'nden çekilmeyeceklerini açıklamış ve Suriye ile müzakereler için elli yılın geçmesi gerektiğini deklare etmiştir. İsrail siyasetinde değişen şartlar, Suriye'nin Lübnan'da desteklediği Hizbullah ve Filistinli örgütler üzerinden baskılanmasına neden olmuş ama aynı zamanda Suriye'de İsrail ile savaşı tek cepheleştirmeme anlayışı pekiştirilmiştir.

İsrail'de yapılan Mart 1999 seçimlerinde Başbakan Netanyahu, İşçi Partisi'nin yeni lideri Ehud Barak karşısında kaybetmiştir. Barak, Lübnan'dan çekilme sözü vermiş ve Suriye ile barış konusundaki isteğini dile getirmiştir. Başbakan Barak'ın bu sözleri, Suriye tarafından olumlu ve samimi karşılanmıştır. Ehud Barak'ın 6 Temmuz 1999 yılında Kenisset (Parlamento)'te yaptığı konuşmada Golan Tepeleri'nden çekileceklerini açıklaması sonrası, Suriye'nin Hamas'a İsrail'e karşı saldırı düzenlememesi yönündeki çağrısı ile İran'dan gelen silahların Hizbullah'a teslimini iptal etmesi ilişkilerde tekrar olumlu bir havanın oluşmasına neden olmuştur.

ABD Başkanı Clinton öncülüğünde olarak düzenlenen müzakerelere Ehud Barak ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şar katılmıştır. Suriye ile Rabin Hükümeti döneminde anlaşılan Golan'dan çekilme şartları kabul edilerek yapılan müzakereler, 26 Mart 2000'de Hafız Esat ile Clinton'ın buluşmasında son şeklini alması beklenmiştir. Ancak Esad sınırda yapılacak 10 metre yüksekliğindeki şeridin Suriye'ye ait ama İsrail'in kullanımında olmasını ve Cebel eş-Şeyh'te bulunan elektronik gözetleme üssünün üçüncü bir tarafta kalmasını istemiştir.⁷⁸ Esad'ın bu teklifleri İsrail tarafından kabul edilmemiş ve müzakereler bu noktada durmuştur. Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000'de ölmesi ile müzakereler süresiz ertelenmiştir.

Hafız Esad'ın ölümü üzerine iktidara gelen Beşar Esad, İsrail ile müzakerelerin tekrar başlaması için çağrıda bulunmuştur. Ancak bu sırada ABD Başkanı Clinton riayetinde

---

⁷⁷Dib, s.667.

⁷⁸Dib, s. 669.

devam eden Filistin-İsrail müzakereleri çökmüştür. Beşar Esad yönetime geldikten kısa bir süre sonra Eylül ayının sonlarında Filistin intifadası başlamıştır. İntifada'nın başlamasına, Clinton'ın ABD Büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınması ile ilgili söylemi ile uzun süren müzakerelerin sonuçsuz kalması tetikleyici neden olarak gösterilebilir.

İntifadayı destekleyen Suriye, İsrail'in gösterileri bastırmak için aşırı güç kullanmasını kınamış, Mısır ve Ürdün'ü İsrail ile ilişkileri kesmeleri için teşvik etmiştir. Öte yandan İsrail'de Eylül 2000'de yapılan seçimleri kazanarak iktidara gelen aşırı sağcı lider Ariel Şaron, hem müzakerelerin tekrar başlama umudunu hem de Filistin'de durumun düzelmesi umudunun yitirilmesine neden olmuştur. Beşar Esad iktidarının ilk yıllarında Irak ve Lübnan kaynaklı sorunlarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Bu sorunlar, İsrail ile yürüttüğü vekâlet savaşlarını doğrudan etkilemiştir. İsrail, Suriye'nin üzerinde baskı aracı olarak kullandığı Hizbullah'ı, Lübnan'da yalnızlaştırmaya çalışırken, Irak savaşı üzerinden Suriye'yi uluslararası arenada baskılama politikası izlemiştir.

Suriye, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD yönetiminin teröre karşı başlattığı savaş ve Irak'ın işgaline karşı çıkmıştır. Özellikle Lübnan'da Hizbullah ile olan ilişkisi uzun dönem teröre destek veren ülke konumunda kalmasına neden olan Suriye, Irak'ta yaşanan hadiselerden ziyadesi ile etkilenmiştir. Birinci Körfez Savaşına destek veren Suriye daha sonra, ABD'nin Irak'a uyguladığı ambargoyu delmiştir. 1997 yılında Irak ile ilişkileri düzelteren Suriye yönetimi Irak ile gıda karşılığında petrol ticareti yapmıştır.⁷⁹ Bu ticaret hava ambargosu uygulanan Irak'a Suriye hava sahasının açılmasına kadar gitmiştir. ABD yönetiminin Mart 2003 tarihinde Irak'ı işgaline karşı çıkan Suriye, ABD tarafından direnişçilere destek verdiği iddiası ile suçlanmıştır.⁸⁰

Suriye yönetiminin Lübnan kaynaklı yaşadığı sıkıntılar, 2004 yılında ülkede yaşanan siyasi çalkantılar ile ilişkili olagelmıştır. Özellikle Marunîlerin, 2000 yılında İsrail'in çekilmesinden sonra, Suriye yönetiminin Lübnan'dan çekilmesi yönündeki istekleri artmıştır. Aynı zamanda Suriye taraftarı olan Dürzi Lider Velid Canpolat ile Marunî yakınlaşması Suriye'yi zor duruma düşürmüştür. Suriye yönetiminin 1982 savaşının ardından desteklediği Hizbullah, Filistin intifadası sırasında güney Lübnan'dan İsrail'e

---

⁷⁹ Alfred B. Prados, "Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, Syria: U.S. Relations and Bilateral Issues", **CRS Issue Brief for Congress**, 13.03.2006, [<https://fas.org/sgp/crs/mideast/IB92075.pdf>] 12.12.2017.

⁸⁰**Daily Mail**, "Bush warns Syria", [<http://www.dailymail.co.uk/news/article-176643/Bush-warns-Syria.html>] 01.04.2018.

saldırılarda bulunmuştur. İsrail ile Lübnan arasındaki gerginlik ABD'nin Suriye yönetimine baskısını arttırmasına neden olmuştur.

BM'nin aldığı (UNSC Resolution 1559, (02 Eylül 2004) S/RES/1559/2004) 1559 nolu karar ile Lübnan' da işgale son verilmesi ve grupların silahsızlandırılması amacı ile Suriye yönetimine ambargo uygulanmıştır.⁸¹ ABD ve Batı'nın uyguladığı baskı ve Refik Hariri'nin Şubat 2005'de suikasta uğrayarak öldürülmesi, Suriye'nin Nisan 2005'de Lübnan çekilmesine neden olmuştur.

Esasen abisi Basil Esad'ın trafik kazasında ölümü üzerine, Hafız Esad'dan sonra iktidarı devr almak üzere hazırlanan Beşar Esad'ın ilk ilgilendiği konu Lübnan olmuştur. Hafız Esad'ın geleneksel, Lübnanlı etkili kişi, grup, etnisite ve dini cemaatlerle iş tutma siyasetini değiştirmeye çalışmış, bunun yerine kurumsal ilişkiler kurulmasını sağlamak için çalışmıştır. Ancak bu durum, siyasetin etnisite ve din üzerinden kurulduğu bir ülke olan Lübnan'da sürdürülememiştir. Nihai olarak Suriye yönetimi Lübnan'da artan ABD nüfuzu ve kendisine uygulanan baskılar sonucu Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmış ancak kendisi adına vekâlet savaşı yürüten Hizbullah üzerinden Lübnan siyasetinde ağırlığını her zaman hissettirmiştir.

İsrail ile Hizbullah arasında yaşanan gerilim sonrası İsrail Hükümeti, Lübnan Hükümetinden Hizbullah'ın silahlarının toplanmasını istemiştir. Bu durum, Lübnan iç siyasetinde ABD ve Batı yanlısı olan Mart Hareketi'nin çabalarına rağmen gerçekleşmemiştir. Bu arada, Suriye'nin desteklediği Hamas, İsrail'in Gazze'den çekilmesinin ardından İsrail içlerine yönelik saldırılarını arttırmıştır. Hamas'ın iki İsrail askerini kaçırması üzerine artan İsrail saldırıları sonrası Hizbullah'ında güney Lübnan'da aynı eylemlere girişmesi üzerine İsrail, 12 Temmuz 2006'da Lübnan'a saldırılara başlamıştır. Uzun süren hava bombardımanı sonrası, kara güçlerinin Lübnan'a girme çabaları Hizbullah tarafından sekteye uğratılmıştır.

İsrail ile Hizbullah arasında, BM'nin çağrısı ile 14 Ağustos'ta ateşkes sağlanmıştır. Lübnan Savaşının bitmesinden bir gün sonra açıklama yapan Beşar Esad 'Arap Direnişi İsrail karşısında güçlenmektedir, silahlarınız, uçaklarınız ve atom bombalarınız

---

⁸¹BM'nin 2 Eylül 2004 kararı için bakınız: [<https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.html>] 20.06.2017.

gelecekte sizi kurtarmayacaktır' diyerek İsrail'i tehdit etmiştir.⁸² İsrail-Suriye ilişkileri 2006 yılında Hizbullah-İsrail savaşı sonrası ilk defa yine bu savaş vesilesi ile başlamıştır. Hizbullah'ın savaş sırasında kaçırdığı iki asker için İsrail Hükümeti Türkiye'den yardım istemiştir. Türkiye üzerinden gerçekleşen ve doğrudan olmayan görüşmeler 2008 yılında Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın isteği üzerine tekrar başlamış ancak İsrail'in Gazze saldırısı üzerine ile kesilmiştir.⁸³

---

⁸²Beşar Esad'ın 4. Gazeteciler Birliği Konferansının açılış konuşması, 15 Ağustos 2006, [https://www.youtube.com/watch?v=6A4_bzJw9N0], (كلمة الرئيس الأسد في المؤتمر الرابع لاتحاد الصحفيين).

⁸³"Syria-israel-launch-peace-talks-under-turkeys auspices", **Hürriyet**, 21 05. 2008, [<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/syria-israel-launch-peace-talks-under-turkeys-8991018>]21.06.2018.

BÖLÜM 2: İSRAİL’İN ARAP BAHARINA BAKIŞ AÇISI VE İÇERDEKİ TARTIŞMALAR: POLİTİKA BELİRLEME

2.1. İsrail için; Arap Baharını Anlama ve Anlamlandırma Dönemi (Ekonomi ve Güvenlik)

Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar manzumesi, 2010 yılının son aylarında Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Buazizi’nin kendisini yakması sonucu Tunus, Mısır, Bahreyn, Suriye ve Yemen’de halk ayaklanmalarının fitilinin ateşlenmesi ile başlamıştır.⁸⁴ Halk hareketlerinin ilk olarak başladığı ve Aralık 2010’da Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali’nin ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanan Tunus devrimi, İsrail kamuoyunun nazarı dikkatini celp etmemiştir. Bu durumu İsraili şarkiyatçı EyalZisser, İsrailHayom gazetesindeki yazısında karar vericileri ve meslektaşlarını, Tunus devrimini hafife almamalarını ve bu devrimin, ekonomik ve demokratik sıkıntılarla boğuşan diğer Arap devletlerine de sıçrayabileceğini anlattığı yazısı ile uyarmıştır.⁸⁵

İsrail, ekonomik ve siyasi anlamda ve Arap devletleri ile olan sorunlarında çok önem taşımayan Tunus’a gösteriler sırasında önem vermemiş ve İsrail karar alıcıları Tunus ayaklanmasının diğer devletlere sıçrayabileceğini öngörememiştir. İsrail kamuoyunun halk ayaklanmalarına karşı dikkat kesilmesini sağlayan olay ise Mısır’da Mübarek karşıtı gösterilerin başlaması ile olmuştur. Mısır Devrimi, İsrail tarafından korku ve endişe ile karşılanmıştır.

Zira Mısır, İsrail için 1979’dan itibaren barış içinde yaşadığı bir ülkedir. Bunun yanında Mısır ile İsrail arasında uzun bir sınır ile ekonomik ilişkiler mevcuttur. Aynı zamanda İsrail, uzun bir süredir iyi ilişkilerinin olduğu Mısır ile siyasal İslam’a karşı aynı endişeleri taşımaktadır. Bunun güzel örneği ise 2008 yılında Mısır’ın muvafakati ile gerçekleştirilen Gazze operasyonudur. Bu anlayışladır ki Tel Aviv Milli Güvenlik Araştırmaları Enstitüsünden Mark Hiler, “Mübarek’in siyaseti İsrail ile uyumlu sürmüştür, zira Mübarek İsrail’le yapılanbarış antlaşmasını Mısır için yüksek bir çıkar

---

⁸⁴17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’un Sidi Bouzid şehrinde üniversite mezunu, işsiz, Muhammed Buazizi’nin, kendi ifadesi ile ‘seyyar arabası ile meyve sebze satarken polisler önünü keserek arabasını elinden almış, şikâyet için gittiği polis merkezinde ise bayan polis memuru kendisine insanların içinde tokat atmıştır’ kendisini yakması ile sonuçlanan olay. Bakınız:

[<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2015/12/7/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%88%D8%B9%D8%B2%D9%8A%D8%B2%D9%8A>]

⁸⁵Eyal Zisser, **İsrail Hayom**, “A Dangerous Vacuum around Israel”, 26 Ocak 2011, [http://www.israelhayom.co.il/site/newsletter_opinion.php%3fid%3D5434], 05.10.2018.

olarak görmektedir” diyecektir. Yine Mübarek’in tavrı 2006 Lübnan Savaşında Hizbullah’ı suçlayacak şekilde, İsrail’le savaştan kaçınmayı savunma şeklinde vuku bulmuştur.

Mübarek’in devrilmesi, İsrail haber bültenlerinde büyük bir şaşkınlık ve üzüntü ile takip edilmiştir. İsrail Kanal 2 siyasi uzmanı Udi Segal ise Mübarek’i bölgede barış ve istikrarı koruduğu için 2012 yılının kişisi olarak göstermiştir. İsrail’de durum öyle bir noktaya gelmiştir ki İşçi Partili ve eski bakan Benjamin Ben Eliezer ile Başbakan Netanyahu, Mübarek’e siyasi sığınma hakkı vermek istemişler ancak Mübarek bunu reddetmiştir.⁸⁶

Mübarek sonrası Mısır’da, İsrail-Mısır gaz boru hattı saldırıya uğramış, İsrail Büyükelçiliği göstericilerin hedefi haline gelmiş ve Hamas yönetimine karşı bir açılım süreci başlamıştır.⁸⁷ İsrail yönetici eliti siyasal İslam’ın iktidarından endişelendiği gibi, kendisi için daha hayati olan Mısır ile barışın korunması konusunda Arap isyanlarına bakışını da doğrudan etkilemiştir. Zira Mısır’da İhvan-ı Müslimin, Camp David anlaşması konusunda Enver Sedat ile yaşadığı ihtilaf ve İsrail’in meşruluğunu yok sayması İsrail için temel endişe sebebi olmuştur.

Bir diğer yönden bakacak olursak İsrail, geçmişte Arap Milliyetçiliğine karşı olduğu gibi bugün de İslami cemaatlere karşıdır. İsrail için bölgede birleşmeyi sağlayacak, toplumsal tabanı olan her hareket tehlike arz etmektedir. Bu tehlikenin İslami ya da sol tandanslı olması, İsrail’in temel bakış açısını değiştirmemektedir. İsrail kamuoyu, askeri ve güvenlik bürokrasisi ile siyasi karar alıcıları Mısır Devrimi ile birlikte Arap Baharını tartışmaya başlamışlardır. Bu açıdan bakılacak olursa İsrail içerisinde yaygın olarak tartışılan iki kanaatten bahsetmek gerekecektir. Bunlardan ilki, Arap Baharı ve Demokrasi tartışmasıdır. Bu görüşe göre, bölgede ancak demokratikleşme yolu ile normalleşme olacağı savunulmuştur. Zira istibdat yönetimleri ile sağlanan normalleşmenin uzun vadede İsrail için bir anlamı yoktur. Buna en iyi örnek ise İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu’dur.

Netanyahu, 1993 yılında yazdığı ‘Milletler arasında Mekân’ adlı kitabının bir bölümünü İslam ve Demokrasiye ayırmıştır. Netanyahu bu bölümde, İsrail ile komşularını

---

⁸⁶Benyamin Ben Elieser ‘Israel Offered Political Asylum to Mubarak’, **Haaretz**, [\[https://www.haaretz.com/1.5039754\]](https://www.haaretz.com/1.5039754), 03.08.2011, s.11.

⁸⁷**Sabah**, “İsrail Büyükelçiliğine saldırı”, 10.09.2011, s.9.

arasındaki barışın ancak Arap Devletlerinin demokratikleşmesi ile mümkün olacağını savunmuştur. Ayrıca Batı'nın demokratikleşme için ön ayak olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak 20 yıl sonra, demokrasi ve özgürlük talep eden gösteriler Netanyahu'nun gözüne kitabında bahsettiği şekilde gözükmemiştir.⁸⁸ Netanyahu gösterileri batı düşmanı, liberalizm karşıtı ve aşırı İslami olarak okumuş ve Eylül 2011'de Kahire'de İsrail Büyükelçiliğin yakılması ile de bu görüşünü sabitleştirmiştir.⁸⁹

İsrail içerisinde tartışılan ve hayli yaygın olan diğer görüş ise Arap Baharına güvenlik perspektifinden bakmayı yeğleyen ve olayları bu çerçevede okuyan görüşlerdir. Bu görüşler karar alıcıların veya güvenlik araştırmacılarının görüşleri olmakla birlikte, İsrail'de karar alıcılar ile fikir üretenler arasında geçişkenlik çok fazladır. İsraili şarkiyatçı Gil Eyal bu durumu, 'İsrail Devletinin kurulmasından itibaren, siyasi ve güvenlik araştırmacısı kurumlar ve uzmanlar ile İsrail karar mekanizmaları arasında doğrudan bir ilişki vardır.'⁹⁰ Bu araştırmalar, bölgeyi İsrail Güvenlik ve siyasi aklı ile okur. İslami ve Arap bölgesi uzmanları İsrail'in bölgeye bakışını etkilediği gibi toplumun kültürel ve siyasi davranışlarını da etkilerler' sözleri açıklamaktadır. Bu bağlamda, Mossad eski Başkanı Meir Dagan, Arap Baharının en azından önümüzdeki 5 yıl daha İsrail için askeri tehdit oluşturduğunu iddia etmiştir.⁹¹

İsrail'in Arap Baharına bakışı, güvenlik endişesinin getirdiği karamsarlık ve korkuyu tam anlamıyla yansıtmaktadır. İsrail Kuzey Bölge Komutanı Yoav Galant Arap Baharını, 'Arap Baharı, soğuk ve uzun bir İslam Sonbaharına dönecek' diyerek açıklamıştır. Bir diğer örnek, İsrail Askeri İstihbarat eski Başkanı Aviv Kaçhavi'dir. Kaçhavi, 'İsrail 2012 yılında istikrar olmayan, İslami ve gerilimli bir bölge ile karşı karşıya kalacak' sözleri ile açıklamıştır.⁹²

Dönemin Savunma Bakanı Ehud Barak'ın görüşleri de askerlerden farklı değildir. Barak, Arap Baharı bölgeyi meçhule doğru sürüklemekte, bölge istikrarsızlaşmakta ve İslamlaşmaktadır' demiş ve Arap Baharının İslam sonbaharına dönüşeceğini sözlerine

---

⁸⁸ Benjamin Netanyahu, **İsrail and It's Place among the Nations**, A Hardcover, 1993, s. 39

⁸⁹Lior Lures, "Mısır'da karanlık ya da Saba Baharı: İsrail'in Arap Baharı Söylemi", Tel Aviv, 2013, Metavim Enstitüsü, s. 135.

⁹⁰ Seyed Asadollah Athary Maryan , Ehsan Ejazi, "The Impact of Israeli Think Tanks on Israel's Foreign Policy (2006-2017)", **Journal of World Sociopolitical Studies**, c.2, s.2, 2018, s.23.

⁹¹"מאיר דגן: "האיום הצבאי על ישראל התפוגג ל-3 עד 5 שנים", **Calcalist Gazetesi**, 10 Temmuz 2012, [<http://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3576641,00.html>], 19.01.2018.

⁹²Lior Lures, **Israel and the Arab Spring**, Mitvim Enstitüsü, 2012, [<http://www.mitvim.org.il/en/israel-and-the-arab-spring>], 10.18.2017.

eklemiştir.⁹³ İsrail halkının Arap Baharı hakkındaki görüşleri yöneticilerinden çok farklı değildir. Mayıs 2011 yılında yapılan ankete göre İsrail halkının %44'ü Arap rejimlerinin devrilmesinden sonra İsrail'in durumunun bölgede kötüye gittiğini ve zarar gördüğünü düşünmektedir. Yine Ekim 2011'de yapılan bir anket, İsrail halkının %68'inin İsrail güvenliğinin Arap Baharı sonrası gerilediğini düşündüğünü göstermektedir.⁹⁴

İsrail, Arap Baharını ve etkilerini, kendi çıkarları açısından okumuştur. Bu sebeptir ki İsraili karar vericilerin ve uzmanların Arap Baharına bakış açıları zaman içinde değişim göstermiştir. Suriye Devrimi öncesi İsrail, Mısır'da gerçekleşen devrim ile stratejik bir ortağını kaybettiğini düşünmektedir. Mübarek'i batı yanlısı ve istikrarın koruyucusu olarak gören İsrail siyasi eliti, Arap Baharının sonrasını ise kendileri için daha karanlık olduğu yönünde okumuştur. Mısır devriminin diğer Arap devrimlerinden ayrıldığını Benjamin Netanyahu'nun 2012 yılında BM genel kurulunda yaptığı konuşmadan da anlayabiliriz. Netanyahu Genel Kurul'daki konuşmasında, 'Libya ve Tunus'ta demokrasi inşasına çalışan halka ve baskıcı rejimlerden kurtulmaya çalışan Lübnan, Suriye ve İran'a barış elini uzattığını' söylerken Mübarek'in devrildiği Mısır'ı zikretmekten kaçınmıştır.

İsrail Arap Baharı ile iki meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi güvenlik-ekonomik tehdit algısıdır. Bu tehdit algısı, Mısır darbesinin gerçekleşmesi ile savuşturulmuştur. İsrail bununla başa çıkabilmek için 'Üstünlük doktrininin'⁹⁵ her zaman uygulamaya çalışmıştır. Bu uygulama iç savaşlar ve devrimler döneminde başarılı da olmuştur. Bunun için İsrail, gerekirse tarafsız kaldığı alanlarda bile müdahalelerde bulunmuştur.

İsrail bu doktrinini sarsacak her hamlenin önceden akim bırakılması üzerine kurumlarını bina etmiştir. Arap ülkelerinde meydana gelen iç savaşlar İsrail'de 'Üstünlük doktrini'nin ehemmiyetinin pekişmesine neden olmuştur. Ehud Barak'ın "Biz ormanda bir villayız, İsrail, batı Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da yaşamıyor aksine zor ve düşman bir bölgede yaşıyor" sözleri ile ifade ettiği, İsrail'in her zaman Arap

---

⁹³Ehud Barak, Bizi bekleyen Tehlikeler, Moşe Dayan'ı anma etkinlikleri konuşması, **Moşe Dayan Merkezi**, Tel Aviv Üniversitesi, Ocak 2012, [<https://www.youtube.com/watch?v=FIbw9eNdshs>], 19.01.2018.

⁹⁴Barış göstergesi olarak aylık anketler için bakınız: [<http://www.peaceindex.org>].

⁹⁵Yoav Ben Horin, Barry Posen, Israel's Strategic Doctrine, **RAND Corporation**, s. 37, 1981.

devletlerinden güçlü olması gerektiği inancını yansıtmaktadır.⁹⁶ Yine bu doğrultuda İsraili şarkiyatçı Dan Sheftan'da 'İsrail, Gazze, Lübnan veya Batı Şeria'da barışı tesis edemedi zira İsrail kaotik bir bölgede yaşıyor' ve 'Arap Baharı sonrası gelişen hadiselerin İsrail'in siyasetinin meşruluğunu ifade etmiştir.'⁹⁷ sözleri ile bölgede gücün etkisine atıf yapmıştır.

İkincisi ise Arap devrimlerinin taşıdığı özgürlük ve demokrasi bayrağıdır. İsrail kurulmadan önce dahi, burada yaşayan halkların geri kalmışlığı üzerine bina ettiği siyasetinde, Yahudilerin bölge halklarını aydınlatacak millet olarak görüldüğü kurucuları vasıtası ile vurgulanmıştır.⁹⁸

İsrail, uzun yıllar Arap devletleri ile mücadelesinde halkına sağladığı özgürlük ve demokrasi ile işlediği hukuksuzlukları örtme gayreti içinde olmuştur. Denilebilir ki İsrail, tarihinde ilk defa bu denli hayati ile bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. Zaten devrimlerin başarısız olmasının ardından İsraili yöneticilerin söylemlerine bakılırsa, bu konuyu ne kadar önemsedikleri ortaya çıkacaktır. Arap Baharının geride bıraktığı yıkım ve hezimet, Mısır'da gerçekleşen darbe, Yemen'deki iç savaş, Libya'da devletin yokluğu ve Suriye'nin her geçen gün içine battığı iç savaş, İsrail tarafında Arapların başarısızlığı ve demokrasiye geçiş konusundaki mesafe konusunda yaygın bir kanaatin oluşmasına yol açmıştır.

Bunun içindir ki gerçekleşen devrimler ile demokrasiye ulaşılammış aksine Arap devletleri iç savaş ve darbelerle demokrasiden uzaklaşmıştır. Başbakan Netanyahu yaptığı konuşmalarda bu durumu İsrail'i 'diktatörlük ve karmaşa içerisinde bir demokrasi ve istikrar adası' şeklinde tanımlamıştır.⁹⁹ Esasen bu söylem, İsrail'in Arap Baharına güvenlikçi bir perspektiften bakmasının yansısı devrimler sonrası oluşacak demokratik yönetimlerin kendisinin batı nezdinde oluşturduğu 'Ortadoğu'da tek demokrasi' imajı açısından baktığını göstermektedir.¹⁰⁰

---

⁹⁶Nahom Bernea, "Sound of resentment from Cairo Program", Cumartesi eki, Yedinoth Ahranoth, 5 Temmuz 2013.

⁹⁷ Dan Sheftan ile Şems radyosu mülakatı, **Jerusalem Post**, s. 16, 14 Temmuz 2014.

⁹⁸Samson Hersh, "The Traitor: Why Pollard Should Never Be Released," **The New Yorker**, c. 74, s.42, 18 Ocak 1999, s.26-33.

⁹⁹Amus Heril, "Israel Remains an 'Island of Stability' Among Hostile Islamist Movements", **Haaretz**, 21 Aralık 2012, [<https://www.haaretz.com/.premium-is-the-arab-spring-good-for-jews-1.5277338>], 30.02.2018.

¹⁰⁰Democracy in Israel, **AIPAC**, [<https://www.aipac.org/-/media/publications/policy-and-politics/aipac-analyses/issue-memos/2016/democracyinisrael.pdf>] 02.01.2018.

Arap rejimlerinin devrilip, yerlerine demokratik düzenlerin kurulamaması, Arapların hala demokrasiye hazır olmadığı inancını güçlendirmiştir. Bu, Netanyahu'nun 2014 Ocak ayında Kanada Başbakanını karşılama münasebetiyle Parlamento'da (Knesset) yaptığı konuşma sırasında bir Arap milletvekilinin sözünü kesmesi üzerine 'Bunu Şam'da yapamazsınız, zira özgürlük sadece burada, İsrail'de' sarf ettiği sözler, İsrail'in bu bakış açısının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰¹

Yine aynı şekilde devrimlerin gerçekleştirmediği demokratik düzen hakkında, İsraili Ekonomi Bakanı ve İsrail Evimiz Partisi Başkanı Neftali Benit, İsrail'in Gazze saldırısı sonrası yaptığı bir konuşmada 'Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan veya Suriye'de Yahudi bir Milletvekili var mı? Biz kadınlara eşit haklar veren tek ülkeyiz, İsrail kişinin sesini duyurabildiği tek ülke' sözleri ile demokrasi üstünlüklerini belirtmiş, Gazze ile ilgili bir soruya cevabı ise 'Suriye'de yüzbinlerce insan boğazlıyorlar, İran'da protesto edeni öldürüyorlar, İsrail'de sadece düşünce özgürlüğü var ve biz adada yaşamıyoruz' şeklinde olmuştur.¹⁰²

2.2. Suriye İç Savaşı

İsrail'in Arap Baharının Tunus'ta başlaması ve diğer önemli Arap ülkelerine sıçraması üzerine geliştirdiği politika ya da olaylara verdiği tepkiler değerlendirilerek yapılan değerlendirmelerde İsrail'in Arap Baharını bakışı 3 evrede analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunlar; Tunus devriminin peşi sıra gelen Mısır devrimi ile yaşadığı şoku anlatmak için 'Şok Dönemi', yaşanan ani gelişmelerin atlatılarak gelişen olayları anlamlandırma ve diğer ülkelerde meydana gelen gelişmeleri yakından takip etme süreci için 'Taktiksel Uyum Dönemi' ve Mısır'da karşı devrimin başarılı olması, Muhammet Mursi'nin devrilmesi ile yaşanan gelişmeler, Suriye Devriminin başlamasının akabinde Sünni ve Şii grupların dâhil olduğu iç savaşın derinleşmesi, terör örgütlerinin boy göstermesi ile ortaya çıkan fırsat ve riskler için ise 'Stratejik Dengeleri Yeniden Oluşturma Dönemi' adlandırması yapılarak incelenmiştir.

İsrail'in Arap Baharına bakış açısı başka bir çalışmanın konusu olduğu için, çalışmamızın konusu olan İsrail'in Suriye politikası İsrail'in genel politikası içinde

¹⁰¹Kanada Başbakanı'nı karşılama sırasında Netanyahu'nun Knesset'teki konuşması, [<https://www.youtube.com/watch?v=r9Q1Q93C6qU>], 05.12.2017.

¹⁰²Ekonomi Bakanı Neftali Benit ile Röportaj, **Hard Talk BBC**, Şubat 2014, [<https://www.youtube.com/watch?v=22GP-jR9OkA>], 04.12.2017.

değerlendirilecektir. Buminvalde, Suriye Devriminin başlaması ve silahlı mücadeleye dönüşmesi İsrail'in için 'taktiksel uyum Dönemi' ve 'Stratejik Dengeleri yeniden oluşturma dönemine' denk gelmektedir.

Bu çalışmada, İsrail'in Suriye Politikası Gözlem Dönemi, Diplomasi Dönemi ile Müdahale Dönemi şeklinde üç başlıkta incelenecektir.

2.2.1. Suriye İç Savaşı; Gözlem Dönemi

İsrail Suriye'de gösterilerin başlaması ile birlikte batılı ülkeler ve ABD gibi muhaliflere desteğini açıklamamıştır. Bu süreçte bekle-gör siyaseti izleyen İsrail, uzun bir dönemdir sınırlarında sorunsuz ilişkilere sahip olduğu ve Suriye içerisinde İslami hareketlere set olduğu düşüncesi ile Esad rejimini İsrail'in bildiği canavar¹⁰³ olarak tanımlamıştır. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere Suriye rejiminin İran-Hizbullah ekseninde önemli bir yere sahip olduğu ve İran'ın Suriye topraklarını kullanarak Hizbullah ve Hamas'a silah tedarik ettiği bilinse de, İsrail'in Suriye politikasında, 2013 yılında Hizbullah ve İran'ın Suriye içerisinde doğrudan varlık göstermelerine kadar bir değişim olmamıştır.¹⁰⁴

İsrail karar vericileri her ne kadar bu dönemde Esad rejiminin devrilmesi taraftarı olmuş olsalar da (aşağıda örneklerde görüleceği üzere) 2013 yılına kadar Suriye iç savaşına askeri ve diplomatik anlamda müdahil olmaktan kaçınmıştır. İzlenen bu politika İsrail güvenlik bürokrasisi tarafından zaman zamanda eleştirilmiştir. Mossad eski Başkanı Efraim Helevy bu eleştirisini, İsrail'in Arap Baharı sürecinde ilkesel olarak, güvenliğini ilgilendiren konular hariç, müdahil olmama politikası izlediğini ve bunun büyük bir yanlış olduğu şeklinde ifade etmiştir. Helevy ayrıca daha kötü bir tablo çizerek 'Arap Baharı, İslami hareketlerin yükselişi değil aynı zamanda uluslararası stratejinin şekillenmesine ve Rusya'nın Baas rejimine tutunarak Orta Doğu'da yerini güçlendirmesine sebep olmuştur. Bunun yanında 'Arap Baharı sonrası terörist örgütlerin dağılık halden idari ve askeri yönden düzenli hale geldiğini' ifade etmiştir.¹⁰⁵

¹⁰³Maya Hadar, The War in Syria an Israeli Perspective, **Institute Peace Support and Conflict Management**, 2017, s. 13.

¹⁰⁴Özlem Tür, "Israel and the Syrian Crisis – Between Keeping the Status Quo and Demanding Change", **JEBPIR**, 1 (1), 2015, s. 85-103.

¹⁰⁵Efraim Helevy, Ortadoğu'da İsyen ve Devrim, İsrail Üniversitesi konuşması, Mart 2014, [www.youtube.com/watch?v=Zq8QAD4AUIc], 15.12.2017.

Suriye Devriminin başlaması, İsrail için, Mısır'da Mübarek'in devrilmesinde olduğu gibi korku veya endişeye sebep olmamıştır. Hatta İsraili yetkililer verdikleri demeçlerde bunu açıkça dile getirmekten kaçınmamışlardır. İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak verdiği bir demeçte 'Esad rejimi birkaç hafta içinde düşebilir ve bu İran-Hizbullah şer eksenine ölümcül bir darbe olur' diyerek sevincini dile getirmiştir.¹⁰⁶ Bir diğer demecinde ise her ne kadar kimyasal silahların Hizbullah'a ulaşma riski olsa da, Baas rejiminin düşmesinin kalmasından daha iyi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Bu konuda görüş bildiren diğer kişi olan İsrail Savunma Bakanlığı Siyasi Güvenlik Bölümü Başkanı Amos Gilad, Ehud Barak'tan farksız olarak, Suriye'de yönetimin değişmesi 'tehdidini' küçümseyerek 'İslamcı örgütlerin oluşturacağı tehdide saygı duymakla birlikte, İran-Suriye ve Hizbullah eksenini İsrail için daha büyük tehdittir' sözleri ile açıklamıştır.¹⁰⁸

İsrail yönetici eliti ve uzmanları Suriye'de Baas rejiminin gitmesini ve yerine Suudi Arabistan çizgisine yakın, İran karşıtı bir 'Sünni' yönetimin gelmesini arzu etmiştir. Bu düşünce, Ehud Barak'ın özel kalem müdürü Michael Herzog'un bölgesel ve uluslararası toplumu muhaliflere destek vermeye ve rejimin düşmesini hızlandırmaya daveti ile örtüşmektedir.¹⁰⁹ Yine aynı şekilde Askeri İstihbarat eski Başkanı Amos Yadlin de Arap Baharının İsrail'e düşman radikal eksenini zayıflattığını ifade etmiştir.¹¹⁰ Amos Yadlin aynı zamanda halkını öldüren Esed'i düşürmek için Suriye'ye müdahil olmaya çağırmış, bunun sadece İsrail'in menfaatinin değil aynı zamanda ahlaki mesuliyetinin de gereği olduğunu söylemiştir.

İsraili uzmanlardan, Suriye uzmanı ve Truman Barış Enstitüsü eski Başkanı Moşe Moaz ise İslamcıların iktidara gelmesinin İsrail'i korkutmaması gerektiğini zira İslamcıların Batı yanlısı ve mutedil ülkeler olan Endonezya, Türkiye ve Tunus ligine katılacağını ve özellikle Suriye'de İhvan-ı Müslimin'in iktidara gelmesi halinde muhakkak suretle İran ve Hizbullah karşıtı olacağı şeklinde, farklı yorumda bulunmuştur. Moaz, ortaya

---

¹⁰⁶Amos Harel, "Ehud Barak estimates: Assad regime to fall in a few weeks", **Haaretz**, 11 Aralık 2011

¹⁰⁷Ehud Barak, "Although chemical weapons are a risk to Hezbollah, the fall of the Assad regime is good", **Globes**, 22 Ağustos 2011, 24.12.2017.

¹⁰⁸Emir Bohbut, "Amos Gilad: Al-Qaeda fighters taking the opportunity to invade Syria", **Walla Haber sitesi**, 2 Nisan, [<https://news.walla.co.il/error>], 24.12.2017.

¹⁰⁹Michael Herzog, "Using opportunities in Syria", **Haaretz**, 18 Haziran 2012.

¹¹⁰Buaz Fahir, "Yadlin: The Arab Spring has many opportunities to threaten", **Ynet haber sitesi**, 28.08.2011.

çıkacak durumun İsrail için düşmanımın düşmanı dostumdur şeklinde yorumlanacağını vurgulamıştır.¹¹¹

İsrail'in Suriye politikasında ilk üç yılı sayabileceğimiz gözlem ve tarafsızlık sürecinde İsrail'de Suriye'ye yönelik tartışmaları 3 noktada açıklayabiliriz. Bunlardan ilki, Esad rejiminin 1974 yılında sağlanan ateşkesten itibaren İsrail'in Kuzey sınırlarında istikrarlı ve güvenli bir komşu olduğudur. Bu çıkarım, Esad rejiminin öngörülebilir düşman olarak, devrilmesi halinde gelecek öngörülemeyen düşmandan ehven sayılmasıdır.¹¹²

Esad'ın zayıflaması ile oluşacak kaostan yararlanacak devlet dışı aktörlerin kimyasal silahlara ulaşma ihtimali, İsrail karar vericilerini endişelendiren bir durum olmuştur. Kimyasal silahların ne İslamcı gruplara ne de Hizbullah'ın eline geçmemesi için İsrail proaktif siyaset izlemektedir. Diğer yandan Suriye rejiminin devrilmesi halinde Golan tepelerinde uzun süredir devam eden sükûnet hali bozulacak ve Golan sakinleri İsrail içlerine doğru göç edebileceklerdir ki bu durum İsrail'in tercih etmeyeceği bir seçenektir. 2012 yılında Suriye rejimi ile karşılıklı top atışlarından kaynaklanan göç dalgası bu durumun güzel bir örneğini teşkil etmektedir.¹¹³

İkinci tartışma, Esad rejiminin 'dikkatli bir değişim' ile devrilmesi yönündedir. Bu görüşü savunanlar Esad rejimi sonrası gelecek yönetim konusunda endişelerini belirtmekle birlikte, argüman olarak Esad rejiminin İran ve Hizbullah gibi müttefiklere sahip olmasını göstermektedirler. İran, Suriye ve Lübnan şer üçgeni olarak adlandırdıkları bu ittifakın yıkılması veya zarar görmesi bu görüşü savunmaların en büyük gerekçelerini oluşturmaktadır. İran ve Hizbullah'ın Suriye'de pozisyonlarını giderek güçlendirmeleri İsrail için bir endişe sebebi olmuştur. İran'ın kendi kuvvetleri ve Şii milisler ile Esad rejiminin yanında savaşması ve rejimin İran'a olanak sağlaması, onun istikrarlı ve bilinen düşman olmasına rağmen, Hizbullah ile İran'ı birleştirmesi, İran'ın Akdeniz'e ulaşmasına ön ayak olması bu görüşün İsrail'de güçlenmesine neden olmuştur. Her ne kadar Esad rejiminin zayıflaması sonrası radikal grupların Golan Tepelerinden İsrail'i tehdit etme olasılıkları yüksek olsa da, İsrail'de seküler grupların

---

¹¹¹Moşe Moaz, "Political Islam and Arab Spring", **Mitvim Enstitüsü**, Nisan 2013, s. 12.

¹¹²Eyal Zisser, "The Crisis in Syria: Threats and Opportunities for Israel", **Strategic Survey for Israel**, 2012, p. 168

¹¹³Cathrine Moe Thorleifsson, "A Fragile Cold Peace: the Impact of the Syrian Conflict on Israeli-Syrian Relations", **NOREF**, Aralık 2013, s.1.

desteklenmesi düşünölmüş ancak bu hareketin grupların meşruiyetine zarar vereceği görüşüne varılmıőtır.

Üçüncü tartıőma ise; İsrail'in Arap Baharına bakıőını irdedeğimiz üst yazıda değinildiği üzere demokrasi ile normalleőmenin geleceğini savunanların ortaya attıkları görüőtür. Bu görüőe göre Suriye'de halkın demokratik talepleri desteklenmelidir. Demokrasi ile barıőın gelmesi mümkün olacağından, İsrail'in Suriye muhalefetinin demokratik kanadını desteklemesi, her ne kadar bu desteğin kardan çok zarar getireceği bilinse de, gerektiğini savunmuőtur. Demokratik rejimlerin kendi aralarında savaőmayacađı¹¹⁴ varsayımından hareketle demokratik hareketlerin desteklenmesinin İsrail için en iyi sečenek olduğunu ileri sürmüşlerdir.

2.2.2. Suriye İç Savaşı; Diplomasi Dönemi

2011 ile 2013 yılları arasında İsrail Suriye iç savaşına müdahil olmamakla birlikte, özellikle Ürdün'de mülteci kamplarında yaşayan Suriyeli mültecilere insani yardımlar ulaőtırmıőtır. İsrail'in insani yardım diplomasisi İsraili sivil toplum kuruluşları eliyle olduğu gibi İsrail Silahlı kuvvetleri eliyle de olmuştur. Bu yardımlar daha sonra açıklanacağı üzere yine İsrail Silahlı Kuvvetleri (İSK) eliyle muhaliflere tıbbi yardım şeklinde de devam edecektir.¹¹⁵

Suriye iç savaşında bekle-gör siyaseti izleyen İsrail, 2013 yılının Mart ayında Suriye tarafından açılan ateőe ilk defa İsrail Silahlı Kuvvetleri tarafından karşılık verilmiştir. Bu tarihten itibaren Suriye iç savaşı İsrail sınırlarına doğru genişlemeye devam etmiştir. 2013 yılının sonlarına doğru İsrail, Golan Tepelerinde güvenli bölge oluőtırmıőtur. İsrail, Suriye'de pozisyonunu deđiőtirirken Suriye-İsrail sınırı olan Golan Tepelerinde bulunan BM Barış Gücü askerleri Nusra Cephesi tarafından alıkonulmuş,¹¹⁶ Golan Tepeleri ile Kunaytra kenti sınırı Nusra Cephesinin kontrolüne geçmiştir. Nusra Cephesi

---

¹¹⁴Jack Levy, "The Causes of War: A Review of Theories and Evidence", (Ed. Philip E. Tetlock, Jo L. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly), **Behavior, Society and Nuclear War**, New York: Oxford University Press, s. 209-313, 1989

¹¹⁵Israelis helping Syrian refugees in Jordan: Balancing aid and diplomacy, **jewishjournal**, [https://jewishjournal.com/cover_story/125352/] 11 Aralık 2013.

¹¹⁶Robert Fisk, A view of the Syrian war from the Golan Heights, **Independent**, [<https://www.independent.co.uk/voices/syrian-war-israel-al-nusra-golan-heights-allies-a7398246.html>] 04 Kasım 2016,

ile rejim arasındaki çatışmalarda sınırı geçen bir Suriye uçağı 2014 yılında İSK tarafından düşürülmüştür.¹¹⁷

Bu tarihten itibaren İran ve Hizbullah'ın Suriye'de kalıcı askeri varlık göstermeye başlaması ile birlikte İsrail, Suriye iç savaşıyla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. İsrail'in bu ilgiyi kırmızı çizgilerinin aşılmasına bağlamıştır.¹¹⁸ İsrail'in kırmızı çizgi olarak gördüğü ise kimyasal silahların İran destekli Hizbullah'ın eline geçmesi veya ülke egemenliğin ihlal edilmesidir. Bu bağlamda İsrail, Esad rejiminin elindeki kimyasal silahları Lübnan'a taşınmasını ve iç savaşın kendi sınırlarına doğru yayılması ile radikal unsurların sınırlarında konsolide olmasını kırmızı çizgi olarak göstermiştir. İsrail, Suriye iç savaşında İran ve Hizbullah hedeflerini kendisine hedef olarak belirlemiştir.¹¹⁹ Bu amaçla Ocak 2015 yılında gerçekleştirdiği hava saldırısı ile İran Devrim Muhafızları Generali Muhammed Ali Allahdadi ve beraberindeki 6 kişiyi öldürmüştür. Yine aynı yılın sonlarına doğru İsrail güçleri Hizbullah liderlerinden Samir Kantar'ı Golan Tepelerinde düzenledikleri saldırıda öldürmüştür.¹²⁰

İsrail açıkladığı kırmızı çizgileri korurken, Hizbullah ve İran gibi gerçek düşmanlarının Suriye'de yıpranmasını memnuniyetle karşılamıştır. 2006 yılında Hizbullah karşısında aldığı yenilgi sonrası, bölgede artan Hizbullah imajının zarar görmesi, yetmişmiş militanlarını Suriye iç savaşında kaybediyor olması İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bütün bunların yanında Esad rejiminin, İsrail için, görevlerinden biri olan İslami Hareketleri baskı altında tutma görevi de kendiliğinden sağlanmıştır.¹²¹

İsrail, Suriye krizinin yol açtığı etkileri kendisi için minimuma indirirken, batılı müttefiklerinin taşıdığı endişeleri taşımamıştır. İsrail için Suriye iç savaşında radikal Sünnilerin ya da Şiiilerin kazanmasının bir ehemmiyet taşımamaktadır. İsrail'in bu durumunu, Başbakan Benjamin Netanyahu ile Rus Lider Vladimir Putin arasında geçen görüşme üzerinden İsrail Savunma Bakanı Moşe Ya'alon şöyle özetlemiştir; "Biz

---

¹¹⁷Israel downs Syrian fighter jet over Golan Heights, **BBC**, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29324424>] 23 Eylül 2014.

¹¹⁸Brian Michael Jenkins, The Dynamics of Syria's Civil War, **RAND Corporation**, s.115, s.7. 2014

¹¹⁹Robert J. Bunker, Strategic Insights: The Assad Regime and Chemical Weapons, **Strategic Studies Institute**, 2018

¹²⁰Iran general died in 'Israeli strike' in Syrian Golan, **BBC**, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-30882935>], 19 Ocak 2015.

¹²¹Israeli intelligence bodies debate who is better – Assad or the rebels", **NRG**, 29 Nisan 2013, [<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/464/687.html>], 05.05.2018.

Suriye’de Esad ve başkasının hâkim olacağı veya kimin galip geleceği ile ilgili değiliz ve asla bu konuda bir tartışmaya da girmeyiz.”¹²²

Rusya’nın Suriye’ye müdahalesi ile birlikte İran ve müttefiklerinin giderek artan güçleri İsrail için temel endişelerin başında gelmiştir.¹²³ Rusya hava saldırılarının hedef aldığı muhaliflerin geri çekilmeleri İran milisleri ve Hizbullah için hâkim olabilecekleri yeni alanların açılması anlamına gelmekteydi. İsrail, Suriye iç savaşının sonucuna veya gidişatına etkisinin az olacağını bilerek, İran ve Hizbullah konvoy ve hedeflerine saldırılar ile sınırına yapılan tacizlere karşılık vermekten başka politika üretmeye çalışmış ve bu amaçla Suriye semalarında Rusya ile karşı karşıya gelmemek için Rusya ile diyalogunu geliştirmeye çalışmıştır.¹²⁴

Şurası bir gerçektir ki Rusya’nın Suriye’ye müdahalesi ile Esad lehine değişen güç dengeleri İsrail açısından cephe genişletmekten başka bir şey değildir. İsrail, Suriye krizinin ikinci evresi sayabileceğimiz 2013 yılından itibaren tarafların birbirleri ile olan mücadelelerini kendi lehine görmüştür. Bunun yanında düşman olarak saydığı örgüt ve ülkeler zayıflarken, belirlediği katı ilkeler ile gözdağı vermiş ve krizi yakından takip edebilmiştir. Ancak Rus müdahalesi ile gelen karartma, düşmanlarına alan açtığı gibi birçok riski de beraberinde getirmiştir (Suriye bağlamında Rus-İsrail ilişkileri başka başlıkta incelenecektir). Bu yüzden Rus müdahalesi sonrası İsrail’in Suriye’de hedefleri değişmiştir.

Ancak İsrail, Suriye’de İran taraftarı olmayan, İran ve milislerini engelleyebilecek ama kendisinden zayıf bir merkezi yönetimi arzu etmektedir. Aynı şekilde İsrail, İngiliz yazar Ben Judah’a göre farklı senaryolarda ortaya çıkan Suriye’nin mezhepsel ve etnik köken esaslı bölünmesini ve farklı ülke veya grupların nüfuzunda olmasından ziyade Suriye’deki iç savaşın devamını istemektedir.¹²⁵ Bu amaç ve yeni konjonktürle İsrail bu süreçte kendisine bazı hedef belirlemiştir.

İran ve milislerinin güçlenmesini engellemek ve Hizbullah’a kimyasal silahlar ile Rus silah teknolojisinin transferini önlemek, Esad rejiminin zayıflamasını sağlamak, Rus

---

¹²²Larry Hanauer, Israel’s Interests and Options in Syria. Perspective, **RAND Corporation**, 2016.

¹²³Wall Street Journal’e göre ABD’li General Joseph Dunford; İran asker ve milislerinin sayısı 2015 sonlarında 2000 ile 7000 arasında tahmin etmektedir, [<https://www.wsj.com/articles/>], 23.04.2018.

¹²⁴Larry Harauner, Israel’s Interests and Options in Syria, **Rand Corporation**,2016, 05 Ocak 2018, [<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE185.html>], 29.12.2017.

¹²⁵Ben Judah, “Israel Welcomes Chaos on Its Borders”, **Politico**, 16 Haziran 2015, [<http://www.politico.eu/article/israel-welcomes-chaos-on-its-borders/>], 29.12.2017.

siyasi ve askeri nüfusunu sınırlandırmak, Esad rejiminin ve diğer grupların Golan üzerindeki hak taleplerini meşrusuzlaştırmak, Sünni güçlerin güçlenmesini engellemek ve kendisi ile aralarına set çekmek.

Bu hedefler kapsamında İsrail, Esad rejiminin zayıflayarak kendisine tehdit oluşturmamasını istemektedir. Aynı zamanda rejimin zayıflamasından İran-Beyrut hattının da zarar görmesini ummaktadır. İsrail tehdit derecesi artan İran nüfuzunun kendisi için birinci tehdit olarak görmekte ve Esad rejiminin bu tehdidin önemli bir yapı taşı olduğunu düşünmektedir. Ancak rejimin zayıflaması ile ortaya çıkacak hâkimiyet boşluğundan İran'ın özgürce hareket edemeyeceğini düşünmektedir.

Suriye iç savaşının başlamasından sonra rejime yönelik bakış açısı değişen İsrail, Esad rejiminin devrilmesini istememektedir. Yıkılan bir rejimin ardından gelecek yönetimin meşruiyetine kendisi ile gerilimi artırarak alacağına inanmaktadır. Bir başka senaryoda ise rejimin devrilmesi sonrası ortaya çıkacak parçalanmış Suriye'de İran kontrolünde oluşacak Alevi devletçığının de İsrail için tehdit oluşturacağını zira İran'ın doğrudan nüfuzu altında olacak bu devletçığın Hizbullah ile İran arasında koridor olacağını varsaymaktadır.

İsrail, sınırlarını 40 yıla yakındır sorunsuz koruyan ve geleneksel askeri yöntemlerle kendisi ile asla baş edemeyeceğini düşündüğü Esad rejiminin güçlenmeden yönetimini devam ettirmesini arzulamaktadır. Rejimin devrilmesinin akabinde çıkacak iktidar savaşını hangi grup kazanırsa kazansın, bildiği düşmanın bilmediği düşmandan daha iyi olduğu fikri ile Esad rejimini devirmeye yönelik herhangi bir saldırı yapmaya çalışmamaktadır.

Bir diğer İsrail çekincesi ise Esad rejiminin devrilmesinin ardından yönetime gelecek grupların Türkiye, Rusya veya ABD gibi devletlerin nüfuzunda olmasıdır. İsrail için öngörülebilir bir düşman olan Esad, sünni radikal gruplarla mücadele ederken eski gücüne dahi gelemeyecektir. Ülkesinde istikrarı sağlayamayan müttefikine yardım edecek olan İran ise İsrail'e tehdit oluşturmaktan uzaklaşacaktır.

İsrail ile uzun süren müzakereler yürüten Suriye yönetimi, 4 Haziran 1967 sınırları içerisinde yapmak istediği anlaşma ile Golan Tepelerini almayı hedeflemiştir. İsrail'in Golan Tepelerini işgalinin en büyük argümanı olan güvenlik, her ne kadar uzun bir süre sağlanmışsa da anlaşmaya varılamamıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Özel

Temsilciliği Bölgesel Konular Koordinatörü Frederic C. Hof, Suriye rejiminin ayakta kalabilmek için dayandığı İran, Hizbullah faktörleri ve ülkede hakim olan kaos varken sınırın Suriye tarafında güvenlik garantisi veremeyecek olan rejimle anlaşmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹²⁶

Her ne kadar Suriye muhalefeti Suriye'nin dış politika meseleleri konusunda tenakuza düşüyor gibi görünse de Kasım 2011'de Tunus'ta yayınladıkları ve temel meselelerdeki görüşlerini yayınladıkları bildiride dış politika konularını da açıkça ifade etmişlerdir.

2011 yılında başlayan gösterilere silahla karşılık veren Esad rejiminin ülkede güvenliği sağlayamadığı bahanesi ile İran ve Hizbullah'ın Golan Tepeleri sınırında yığınak yapması, İsrail tarafında olası bir anlaşmanın şartlarını sağlayamayacağı gerekçesi ile Golan'da hak iddiaları çürütülmeye çalışılmaktadır. Özellikle Esad rejiminin 2013 yılında Golan Sınırından 20.000 askerini çekerek Şam'ı savunmaya göndermesi ile Nusra Cephesinin kontrolü sağlaması sonrası Esad rejiminin İsrail'e karşı herhangi bir garanti veremeyeceği şeklinde okunmuştur.¹²⁷ Bunun yanında olası bir anlaşmada İsrail tarafının İran ve Hizbullah güçlerinin ülkeden çıkarılması isteği de rejim tarafından karşılanamayacak bir talep olarak ortaya çıkmaktadır. Zira rejimin zayıflayan askeri gücü ve insan kaynağı ile İran ve Hizbullah milisleri olmadan ülkede güvenliği sağlayamayacağı İsrail tarafından bilinmektedir.

Suriye tarafının sağlayamadığı anlaşma şartları, İsrail tarafında Golan Tepelerinden 'Barışa karşılık Toprak' ilkesinden bir kez daha vazgeçilmesine katkı sağlamaktadır. Öyle ki İsrail sağcı partilerin yanında sol partilerde bölgede var olan kargaşayı bahane ederek, Golan'ın iadesinin karşısında yer almaktadırlar. Yine Golan Tepelerinde yeni yerleşim bölgeleri inşa edilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve turizmin teşvik edilmesi gibi işgali kalıcı hale getirecek öneriler dizisi de İsrail tarafında konuşulmaktadır.¹²⁸

---

¹²⁶Frederic Hof, "I Got Syria So Wrong," **Politico Magazine**, 14 Ocak 2015, [<http://www.politico.com/magazine/story/2015/10/syria-civil-war-213242>], 01.01.2018.

¹²⁷"Esed Rejimi, İsrail Sınırdaki Askerleri Şam'a Çekti", **Haberler**, 17.07.2012, [<https://www.haberler.com/esed-rejimi-israil-sinirindaki-askerleri-sam-a-3791565-haberi/>], 15.12.2017.

¹²⁸Rudoren, Jodi, "As Syria Reels, Israel Looks to Expand Settlements in Golan Heights," **New York Times**, 02 Ocak 2015, [<https://www.nytimes.com/2015/10/03/world/middleeast/syria-civil-war-israel-golan-heights.html>], 15.12.2017.

Arap Baharını yaşayan diğer devletlerde olduğu gibi Suriye devriminin başlaması sırasında veya sonrasında da geleneksel muhalefette yer alan muhalif örgütler, dış politika konusunda keskin çizgilerden uzak durmuşlardır. Hatırlanacağı üzere Arap dünyasının neredeyse bir asırdır sıkıntısını çektiği ana konularından biri olan Filistin Meselesi, devrimleri başlatan ana argüman olmadığı gibi daha sonrasında da ana gündem maddelerinden biri olmamıştır.

Suriye geleneksel muhalefetinin önemli temsilcilerinden olan Suriye Müslüman Kardeşleri, dış politika veya ülkenin temel meseleleri konusunda sarif tutum sergilemesi ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Müslüman Kardeşler Teşkilatı Genel Gözlemci Yardımcısı, aynı zamanda Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu Başkan yardımcısı olan Muhammet Faruk Tayfur, El Cezire kanalında 12 Eylül 2011’ de katıldığı ‘Fi el Umk’ adlı programda bazı dış politika konularına değinmiştir. İsrail’e, Uluslararası Kurumlar ve BM kararları çerçevesinde, yani Golan Tepelerinin BM’nin 242 nolu kararı kapsamında baktıklarını belirtmiştir. Faruk, İsrail ile barış görüşmelerini ise Filistin meselesi ile Golan Tepelerine bağlamıştır.

Müslüman Kardeşler temsilcisini değindiği bir diğer konu ise, direniş cephesi ile ilişkiler olmuştur. Faruk, Hizbullah’ın Esad’a lojistik ve eğitim desteği verdiğini, İran ve Hizbullah ile ilişkilerin geleceğinin ise bu iki gücün devrime bakış açlarına tekrar göz atmalarına göre şekilleneceğini söylemiştir.¹²⁹

Daha sonra 2 Ekim 2011’de teşkil edilen ve Suriye’nin İslami ve laik bütün kesimlerinin temsil edildiği Ulusal Konsey, bazı meselelerde daha yumuşak pozisyon almayı yeğlemiştir.

Ulusal Konsey Başkanı Burhan Kalyon, 2 Aralık 2011’de Wall Street Journal’e verdiği röportajda, ‘Golan’ı alma yolunun siyasi ve coğrafi şartların olduğu müzakereler yolu ile olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Kalyon, Golan Tepeleri’nin Suriye’nin istikrar ve egemenliği açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.¹³⁰

Muhaliflerin Siyasi Programı, Suriye’ye dış güçlerin müdahalesi ile Suriye’nin gelecek politikaları konusundaki ana başlıklar şöyledir.

---

¹²⁹Programı izlemek için bkz: [<https://www.youtube.com/watch?v=HtS74miDE2Q>], 15.12.2017.

¹³⁰“Syria Opposition Leader Interview Transcript”, **The Wall Street Journal**, 02.12.2011, [<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203833104577071960384240668>], 12.01.2018.

Yeni Suriye, küresel, bölgesel ve Arap Bölgesinde istikrarın kaynağı bir devlet olacaktır.

Yeni Suriye Devleti, Golan Tepelerindeki egemenlik haklarını uluslararası hukuktan doğan haklarına istinaden geri alacaktır.

Yeni Suriye Devleti, Filistin halkının meşruiyetine ve bütün haklarına destek verecektir.

Yeni Suriye Devleti, komşu ülkelerle karşılıklı saygı ve çıkar esası üzerine bina edilmiş, işbirliği ve yardımlaşma için çalışacaktır.¹³¹ Yine aynı konularda The Times of İsrail'e konuşan bir Müslüman Kardeşler yetkilisi, Golan Tepeleri konusunda diplomasi varken savaşı tercih etmeyeceklerini söylemiştir. Bu yetkiliye göre İsrail, Esad rejimini desteklemektedir. Suriye halkının İsrail'den beklentisi olmadığını ancak İsrail'in Esad rejimini desteklemeyi bırakmasını istemektedir.¹³²

2.2.3. Suriye İç Savaşı: Müdahale Dönemi

Esad rejimi ile muhalifler arasında uzun süre devam eden Halep çatışması iki taraf içinde birçok önemli sonuçlar doğurmuştur. 13 Aralık 2016'da rejimin ilan ettiği Halep zaferi, hem Suriye içinde hem de Suriye dışındaki aktörlerin politikalarını etkilemiştir.¹³³ Esad rejimi, Rusya, İran ve Hizbullah desteği ile uzun zamandır elinde bulundurduğu üstünlüğü Halep'i alarak tescil etmiştir. Muhalifler ise, Suriye iç savaşına sonradan dâhil olan Halep'i rejimden alarak büyük bir üstünlük sağlamışlardır. Ancak bu askeri ve psikolojik üstünlük Halep'in Esad rejimi tarafından düşürülmesi ile yitirilmiştir.

Halep'in rejim güçlerince alınması, Rusya için müdahale sonrası en büyük başarı olurken, İran ve Hizbullah militanlarının Suriye'de mevkillerini güçlendirmelerinin önünü açmıştır. Suriye iç savaşı ile ilgili bütün aktörlerin etkilendiği bu olay sonrası İsrail politikalarında da değişim yaşanmıştır. İsrail, İran ve Hizbullah'ın güney Suriye'de mevzilenmesini ABD-Rusya ortak operasyon odası ile çözmek niyetinde olmuştur. Ancak aktörlerin anlaşamaması sebebi ile başarısız olan anlaşma, İsrail'in farklı senaryolar üzerinde çalışmasının önünü açmıştır.

¹³¹Vatani-Siyasi li Meclis el-Suri: Al Meşru Bernamic es-Meclis Alvatani Es, 12.03.2017.

[<http://www.syriannc.org/archives/76>]. (المشروعير نامجالسياسيالمجالس الوطني: المجلسالوطنيالسوري).

¹³²Elhanan Miller, "Israel is backing Assad, claims Syrian Muslim Brotherhood official scathing interview", **Time of İsrail**, 26 Nisan 2012, [<https://www.timesofisrael.com/israel-is-backing-assad-claims-syrian-muslim-brotherhood-official>], 01.02.2018.

¹³³Subhi Asile, "İsrail ve Ezimme es-Suriyye", **Merkez el-Ehram li Diraset el-İctimaiyye ve Tarihiyye**, 5 Ocak 2017, [<http://acpss.ahram.org.eg/News/5636.aspx>], 16.03.2018, (الاجتماعية للدراسات الأهرام مركز، السورية والأزمة إسرائيل). (والتاريخي).

İsrail, Halep'in düşmesi ile uzun süredir gözlemlediği iki gelişmeden emin olmuştur. Bunlardan birincisi, Rusya müdahalesi sonrası Esad rejiminin iç savaşın kazananı olduğudur. İkincisi ise, İran ve Hizbullah militanlarının Suriye'nin genelinde özelde ise güney Suriye'de sağlamlaştırdıkları nüfuz ve askeri mevzilerdir. İsrail, bu iki tehdide karşı Rusya ve ABD nezdinde girişimlerde bulunarak İran ve Hizbullah'ın sınırlarından uzaklaştırılması çabası içinde olmuştur. Bu adım için, ABD, Rusya ve Ürdün arasında yapılan Çatışmasızlık Bölgesi anlaşmasına zımnen destek vermiştir.¹³⁴

Ancak İsrail bunun geçici bir durum olduğunu ve İran'ın Suriye'deki üslerini etkilemeyeceğine inanmıştır.¹³⁵ Rusya, İsrail'in endişelerini anlamakla birlikte İran üslerini engelleyemeyeceğini göstermiştir. İsrail Savunma Bakanı Liberman “Şii ekseninin Suriye'yi ön üs olarak kurmasına izin vermeyeceğiz” diyerek bu konudaki net tutumlarını bir kez daha göstermiştir.¹³⁶ İsrail'in kendisine yönelik tehditlere karşı uyguladığı bir diğer politika ise Sünni muhalif grupları desteklemek olmuştur. Suriye güneyinde DEAŞ ve rejim saldırılarına İsrail Silahlı Kuvvetleri, bazen silah desteği ile kimi zamanda doğrudan ateş desteği sağlayarak destek verdiği iddia edilmiştir.¹³⁷

İsrail bu Rusya desteği ile rejimin pozisyonunu güçlendirdiğini, bununda ülkede uzun süredir mevzilenen İran ve Hizbullahmilitanlarının kalıcı olarak üstlenmesi anlamına geleceği endişesini taşımıştır. Halep'in düşmesi ile başladığını öne sürdüğümüz bu dönemde İsrail, özellikle başkent Şam çevresindeki İran ve Hizbullah hedeflerine karşı saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde İsrail, Rusya ile diplomatik temaslarını hızlandıracak ve Rus yetkililerin bilgisi ve onayı dâhilinde hava saldırıları ile İran'ın Şam çevresindeki hedeflerini vuracaktır. Bu dönemin en önemli özelliği ise İsrail yönetici elitinin, Suriye'deki olayların başında izledikleri sessizlik siyasetinin aksine artık Suriye'de özellikle İran ve Hizbullah ile ilgili konularda daha açık ve sık açıklamalar yapıyor olmalarıdır. İsrail Başbakanı Netanyahu, 2017 yılının sonunda

---

¹³⁴Dan Williams, “Israel signals free hand in Syria as U.S., Russia expand truce”, **Reuters**, 12.11.2017, [<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-signals-free-hand-in-syria-as-u-s-russia-expand-truce-idUSKBNIDCOHY>] 01.01.2018.

¹³⁵Raf Sanchez, “Satellite images show 'new Iranian base' outside Damascus to house missiles capable of hitting Israel”, **The Telegraph**, 28 Şubat 2018, [<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/02/28/satellite-images-show-new-iranian-base-outside-damascus-house/>] 01.01.2018.

¹³⁶“Israel shoots down Syrian drone, looks for Hezbollah, Iran links”, **Middleeasteye**, 11.11.2017, [<http://www.middleeasteye.net/news/israel-shoots-down-syrian-drone-looks-hezbollah-iran-links-808403452>] 01.01.2018.

¹³⁷Elizabeth Tsurkov, “Israel's deepening involvement with Syria's rebels”, **Texas National Security Network**, 14 Şubat 2018, [<https://warontherocks.com/2018/02/israels-deepening-involvement-syrias-rebels/>] 25.02.2018.

yaptığı açıklama ile ülkesinin Suriye'deki İran destekli güçleri birçok kez vurduğunu istemeyerek de olsa açıklamıştır.¹³⁸

İsrail, rejimin kimyasal cephaneliğini yok etmek için veya kimyasal maddelerin Hizbullah, DEAŞ veya muhaliflerin eline geçmesini önlemek için Suriye'de saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Cemriyesitesi kimyasal silahların ve biyolojik alanda uzmanlaşmış bilimsel araştırmaların yapıldığı bir merkez olarak 2013 yılında hedef alınan ilk sitedir. İsrail'in bu saldırısı 2007 yılında Deyrizor'da inşa halinde olan nükleer reaktörün imhasından beri İsrail'in Suriye'de gerçekleştirdiği ilk saldırıdır. Füze cephanesi Suriye ordusunun sahip olduğu uzun menzilli füze ve uçaksavar sistemlerinin barındırdığından İsrail ordusu için önemli bir hedeftir. 2013 yılından bu yana Suriye'deki İsrail hava saldırılarının çoğu, Suriye füze cephaneliğini hedef almaya odaklanmıştır.

İsrail, İran milisleri dâhil olmak üzere kısa veya uzun vadede İsrail'i hedef alabilecek ya da kendisine zarar verebileceğini düşündüğü tüm tehditleri sınırlarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bunu yanında bu örgütlerin kendisini hedef alabilecek yeteneklere kazanmasına ya da elde etmesine engel olmaya çalışmıştır. Bu nedenle İsrail, İran destekli milislerin ya da Hizbullah'ın elde ettiği silahları Lübnan'a sokmadan imha etme yoluna gitmiştir. Öte yandan İran Devrim Muhafızları ya da Hizbullah'ın üst düzey sorumlularını da düzenlediği operasyonlar ile hedef almıştır. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu bu hedefi Suriye'deki tüm İsrail saldırılarının ana hedefi olarak gördü.

İsrail'in Hizbullah'ın Suriye'de bulunmasına yönelik bir endişesi olmadığı gibi örgütün İsrail yerine Suriye'de farklı gruplarla savaşmasını lehde okumuştur. İsrail'in saldırılarına bakıldığı zaman Hizbullah'ın Suriye'de Şam kırsalında bulunan kamplarını hedef almak yerine, sadece gelişmiş silahların Lübnan'a intikal girişimlerini hedef almakla yetindiği görülmektedir. Öte yandan İsrail, Hizbullah'ın elinde bulundurduğu gelişmiş silahları Suriye içerisinde kullanmasını da kendisi için tehlikeli olarak adletmemiştir. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'da 2015 yılında yaptığı

---

¹³⁸Adam Taylor, Netanyahu accidentally reveals Israel has struck Iran-backed fighters in Syria 'dozens of times', **Washington Post**, 19 Temmuz 2017, [\[https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/19/netanyahu-accidentally-reveals-israel-has-struck-iran-backed-fighters-in-syria-dozens-of-times/?utm_term=.699bf530a566\]](https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/19/netanyahu-accidentally-reveals-israel-has-struck-iran-backed-fighters-in-syria-dozens-of-times/?utm_term=.699bf530a566), 15.12.2017.

açıklamada, ülkesinin Hizbullah'a giden silahları hedef aldığını kabul etti ancak detaylı açıklama yapmadı.

İsrail'in Suriye iç savaşına müdahil olması bağlamında 2013 yılında başlattığı saldırılar 2015 yılında Rusya'nın Suriye müdahalesi sonrası değişime uğramıştır. Bu değişim, Halep'in Suriye rejimi tarafından alınmasından sonra daha da görünür hale gelmiştir denilebilir. Bu bağlamda, tezin bir diğer bölümünde incelenen ABD Başkanı Obama dönemi İsrail-ABD ilişkileri konuyu daha da vuduha kavuşturmuştur. Ancak Rusya'nın müdahalesinin İsrail'in Suriye politikasına nasıl yansıdığını anlamak için dönemin İsrail Savunma Bakanı Moshe Ya'alon'un Ekim 2015'te yaptığı "Rusya ile Suriye'de koordinasyon halinde değiliz. Ancak havada olayların yaşanmaması için anlayış birliği var" açıklama, Obama yönetiminin izlediği Rusya karşıtı tutumun bir iz düşümü olarak okunabilir. Suriye'de varlık gösteren aktörlerin İsrail'in saldırılarına bakış açıları ile ABD'deki Başkanlık seçimi ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkileşim halinde olmuştur. Bu durumu, İsrail'in 2017 yılında artan saldırıları ve Rusya ile Suriye özelinde koordinasyonunu artırması göstermektedir. İsrail'in Suriye'ye saldırılar yolu ile krize müdahil olmasının yanında "müdahale dönemi" olarak adlandırılmasının ikinci nedenini de İsrail yönetici elitinin artık Suriye'deki saldırıları kabul ediyor oluşlarıdır.

İsrail Başbakanı Nisan 2016'da yaptığı açıklamada yine Suriye'den Lübnan'da Hizbullah'a nakledilen silahları hedef alan birçok saldırı düzenlediklerini duyurdu. İsrail Başbakanı Netanyahu yine aynı dönemde verdiği demeçlerde, daha "barışa karşılık toprak" anlayışı ile müzakere masasında tutulan Golan Tepelerinin asla Suriye'ye verilmeyeceğini açıklamıştır. Esasen bu durum İsrail'in Suriye'de tarafları Golan Tepeleri iddialarından uzaklaştırmak hedefinin gerçekleşmeye yakın olduğu anlamına gelecek bir bakış açısını yansıtıyordu.¹³⁹

---

¹³⁹William Booth, Netanyahu vows that Israel will never give up Golan Heights, **Washingtonpost**, 16 Nisan 2016, [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/netanyahu-vows-that-israel-will-never-give-up-golan-heights/2016/04/17/c7639e16-04a7-11e6-bfed-ef65dff5970d_story.html?utm_term=.3af849dd9636], 15.06.2018.

BÖLÜM 3: İSRAİL’İN SURİYE POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Bölgesel Aktörler

3.1.1.Hizbullah

Hizbullah, Nisan 2013’te Suriye iç savaşına müdahil olmuştur. Hizbullah’ın müdahalesi ile muhalifler tarafından sıkıştırılmış olan Esad rejimi, Şam ve Humus ’ta muhaliflere karşı ilerleme sağlamıştır. Daha önceki bölümde bahsedildiği üzere Hizbullah, İsrail ile Suriye’nin seksenli yıllarda Lübnan üzerinde ki egemenlik savaşlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Suriye ve İran destekli bir grup olan Hizbullah, İran ve Suriye’nin İsrail’e karşı kullandıkları\destekledikleri, finansal ve materyal destek verdikleri ve adına Direniş Ekseni dedikleri İran-Suriye, Lübnan hattının ön cephe hattının savunucusu konumundadır. Resmi söylem bazında Suriye’deki savaşa katılımın 2013 başlarında olduğu ve Suriye’deki savaşa daha fazla karışacağıın işaretlerini Hasan Nasrallah 30 Nisan tarihli konuşmasında vermiş¹⁴⁰ ve Suriye'nin Direniş Eksenindeki ortakları İran ve Hizbullah'ın, onu kurtarmak için ellerinden geleni yapacağını söylemiştir. Ancak Hizbullah militanlarının 2011 yılında sınırda bulunan bazı köyleri korumak için savaşa katıldıkları ortaya çıkmıştır.

Hizbullah’ın Suriye iç savaşına müdahil olması Esad rejimine moral verdiği gibi görece daha eğitimli olan Hizbullah militanları İranlı milislere ve Suriyeli askerlere eğitim desteği vermiştir. Öyle ki Hizbullah militanlarından biri bu desteği şöyle açıklamaktadır: “ Biz Suriyelilere ilk yardıma başladığımızda, onların ordularında büyük problemler vardı, yetenek, disiplin ve liderlik yoktu. Şimdi çok şey öğrendiler ve gerçek birer savaşçılar, neredeyse Hizbullah’tan daha iyi”¹⁴¹ Hizbullah’ın Suriye iç savaşına müdahil olmasına gerektirecek birçok neden vardı. Bunlardan 3 tanesi önem arz etmektedir.

¹⁴⁰ Hizbullah lideri Nasrallah Esad'a destek çıktı, **BBC**, 1 Mayıs 2013, [https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130430_nasrallah_suriye], 02.03.2018.

¹⁴¹Nicholas Blanford, “Hezbollah applies new training practices in Syria”, **The Daily Star**, Haziran 2013, [<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jun-08/219769-hezbollah-applies-new-training-practices-in-syria.ashx>.] 02.02.2018.

Birincisi, Hizbullah, direniş ekseninin en önemli ayaklarından biri olan Esad rejimini kaybetmek üzereydi. Direniş ekseninin aksamaması için Esad rejiminin ayakta kalması gerekiyordu. İkincisi, İran ve Suriye'nin finansal ve materyal desteği Hizbullah için hayati önemdeydi. Hizbullah, Şam ve Lübnan hattının kapanmasına engel olmak ve İran'dan gelecek yardımların herhangi bir engele takılmadan Lübnan'a ulaşmasını temin etmektir. Üçüncüsü ise Suriye'de Sünni bir yönetimin iş başına gelmesine engel olmaktır. Suriye'de yaşanacak herhangi bir menfi gelişme Hizbullah'ın hayat damarlarının kesilmesi anlamına geldiği için Esad rejiminin düşmesini engellemesi gerekiyordu.¹⁴²

İsrail ikinci Lübnan savaşının ardından, çoğunlukla sakin geçen yıllardan sonra, özellikle 2011 yılından itibaren başlayan Suriye iç Savaşı sırasında İsrail, Hizbullah hedeflerini gerekli gördüğü zamanlarda vurmaya başlamıştır. 2013 yılında Hizbullah'ın Suriye iç Savaşına resmen dâhil olmasının ardından artan İran-Hizbullah ilişkisi İsrail tarafından yakından takip edilmiştir.

Hizbullah'ın Suriye'de ifa ettiği görev, Hizbullah savaşçılarının savaşma kabiliyetlerini artırdığı gibi elinde bulunan füzelerin sayı ve çeşit olarak artmasına da katkı sağlamaktadır. Buna mukabil, Hizbullah'ın Suriye iç savaşına İran'a vekâlet ederek katılması, örgütün gücünün belli alan ve bölgelerde düşürmüştür. Hizbullah'ın Suriye iç savaşında kazandığı taktik ve stratejik sayılabilecek askeri ve siyasi başarıların yanından savaşta çok sayıda militanını kaybetmesi, bunları telafi etmek için Lübnan'dan Suriye'ye sürekli militan sevki uzun vadede İsrail lehine bir durum ortaya çıkarabilecektir.¹⁴³ Hizbullah'ın Suriye iç savaşında hızla eriyen insan kaynağı örgüte katılımı sayılarını azaltmıştır.¹⁴⁴

Bir diğer husus ise örgütün meşruiyetini kaybetmesi tehlikesidir. Öyle ki 2006 İsrail-Hizbullah Savaşından sonra bölgede Siyonistlere karşı Lübnan'ı koruyan örgüt olarak kabul gören Hizbullah, Suriye iç savaşına dâhil olması sonrası Lübnanlıları Suriye'de

---

¹⁴²Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", **Middle East Security Report**, 19, Nisan 2014, s.41

¹⁴³Morris, Loveday, and Mustafa Salim, "Iran Backs Assad in Battle for Aleppo with Proxies, Ground Troops," **Washington Post**, 19 Ocak 2015: [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/iran-backs-battle-for-syrias-aleppo-with-proxies-ground-troops/2015/10/19/b8bec268-765f-11e5-a5e2-40d6b2ad18dd_story.html?noredirect=on&utm_term=.e1eed8cc4e5] 15.01.2018.

¹⁴⁴Naylor, Hugh, "Lebanon's Once-Mighty Hezbollah Is Facing Attacks in Syria—and Also at Home," **Washington Post**, 28 Ocak 2014: [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/lebanons-once-mighty-hezbollah-is-facing-attacks-in-syria--and-also-at-home/2014/10/27/81cd75a4-9d26-4f9b-b843-9fa0814b2471_story.html?utm_term=.4d726ff331d5] 16.05.2018

ölüme gönderen bir örgüt konumuna gelmiştir.¹⁴⁵ Bunların yanında görece Lübnan'da güvenli bir alan oluşturmuş olan Hizbullah, Suriye iç savaşına müdahil olmasının ardından, savaştığı Sünni Muhalifler tarafından Lübnan'da merkezi olan Beka'a'da hedef alınmaya başlamıştır.¹⁴⁶

2014 yılında ise İranlı bir generale dayandırılan 'Suriye'de ikinci bir Hizbullah kuruluyor' haberi İsrail'in Suriye'de daha etkin olmasına sebebiyet vermiştir. İsrail, İran ve Hizbullah'ın Suriye'de yapacağı faaliyetlerin kendisine Golan Tepeleri üzerinden saldırılması üzerine kurulduğunu düşünmüştür. Bu durum Şubat 2015'te İsrail hava saldırısında İranlı önemli bir komutan ile Hizbullah militanlarının ölmesine yol açmıştır.¹⁴⁷

İsrail, Suriye iç savaşında terör örgütü DEAŞ'ın yenilmeye başlaması ile ortaya çıkan durumun İran ve Hizbullah lehine olduğunu düşünmektedir. İsrail'e göre DEAŞ'ın boşalttığı alanları İran milisleri doldurmaktadır. İsrail için DEAŞ'ın ortaya çıkması uzun yıllardır var olan Şii Hilalinin Irak tarafında kopukluk olması anlamına geliyordu.¹⁴⁸ Her ne kadar Suriye içerisinde de bu kopukluk kısa bir dönem sürse de Rusya'nın müdahalesi, İran-Suriye ve Hizbullah ekseninin karadan birbirine bağlanmasını sağlamıştır.

Öyle ki Suriye'de ki Hizbullah ve İran varlıklarına müdahalesi 2015 Kasım'da başlayan Rus müdahalesine kadar İsrail lehine gelişme göstermiştir. Suriye iç Savaşının seyrini değiştiren Rus müdahalesi, İsrail'in bölgedeki hava hareketi kısıtlamıştır. Bunun yanında bu müdahale, Hizbullah ve İran'a Suriye içinde bir hareket serbestliği sağlamıştır. İsrail karar vericilerinin Hizbullah'ın artan askeri kapasitesi ve bölgesel etkisinin farkında olarak, bölgede birinci tehdit olarak Hizbullah'ı algılamaları

---

¹⁴⁵Wittes, Tamara, "The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges," oral remarks, Washington, D.C.: Woodrow, **Wilson International Center for Scholars**, 29 Nisan 2016, [<https://www.wilsoncenter.org/event/the-syrian-crisis-and-israeli-security-challenges>] 04.05.2018.

¹⁴⁶Naylor, Hugh, "Lebanon's Once-Mighty Hezbollah Is Facing Attacks in Syria—and Also at Home," Washington Post, 28 Ocak 2014: [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/lebanons-once-mighty-hezbollah-is-facing-attacks-in-syria--and-also-at-home/2014/10/27/81cd75a4-9d26-4f9b-b843-9fa0814b2471_story.html?utm_term=.4d726ff331d5] 15.01.2018.

¹⁴⁷Gil Murciano, "**Israel vis-à-vis Iran in Syria: The Perils of Active Containment**", (Berlin, German Institute for International and Security Affairs, October 2017), [https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C41_mco.pdf] 15.01.2018.

¹⁴⁸Reuters, Netanyahu: İran Tesii li Harb maa İsrail ve Tehtell Manatik Yetrukuhe DEAŞ, 26 Ağustos 2017, [<https://ar.rt.com/j79s>] 15.01.2018.

Hizbullah-İsrail savaşının habercisi olduğu gibi Suriye iç Savaşı özelinde Rusya'nın bölgesel etkinliğinin de artacağına göstergesi olabilecektir.

3.1.2. İran

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki İsrail, bölgede kendi varlığına en büyük tehdit olarak, özellikle Nükleer güç geliştirmesi bakımından, İran'ı görmektedir.¹⁴⁹ Bu yüzden İsrail kendisine öncelikli hedef olarak İran'ın Suriye'de var olan hareketliliğini sınırlandırmak üzerine kurmuştur. Dolayısı ile İsrail, Suriye'de yapacağı saldırılar ve uygulayacağı siyaset ile İran'ın kendisi üzerinde saldırı yapabilir baskını azaltmak ve İran'ın bu gücünü felç etmek üzerine bina etmiştir. 2013 yılında dönemin Washington Büyükelçisi Michael Oren, Suriye'nin İran açısından stratejik bir yer olduğuna dikkat çekerek 'İsrail'i tehdit eden, Tahran'da Beyrut'a uzanan strateji ekseninin en önemli sacayağının Esad olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰

İsrail, Suriye iç savaşının başlangıcından itibaren İran'ın sahip olduğu hareket serbestisine sahip olmamıştır. Ayrıca İsrail, kendisi için son derece tehlikeli kabul ettiği Esad rejiminin akıbeti ile ilgili sonucu etkileyecek bir çabanın içine girememiştir. Zira İsrail'in Suriye iç savaşına doğrudan etki edecek bir enstrümanı yoktur. Ancak İsrail, milli güvenlik meselesi olarak kabul ettiği bu konuyu yakından tak etmiştir. İsrail, İran ve Suriye rejiminin Hizbullah'a gönderdiği konvoylara saldırarak ve Golan Tepelerinde bulunan askeri mevzilerini güçlendirmekle yetinmiştir.

Bu konu, Netanyahu'nun Eylül 2015'te Rusya ziyaretinde Putin'e ifade ettiği tehdit algılamalarının başında gelmektedir. Netanyahu 'ya göre İran tehdit iki şekilde gelişmiştir. Birincisi, İran'ın Hizbullah'ı gelişmiş silahlar ile donatması, hali hazırda devam eden füze sevkiyatlarıdır.

İkincisi ise İran'ın doğrudan İsrail sınırındaki Golan'a asker ve mühimmat yığarak oluşturacağı cephe yolu ile oluşturduğu tehdittir.¹⁵¹ İsrail içinde Hizbullah'a ulaşan İran ve gelişmiş Rus silahları endişe konusu olmuş ve bu konuda tartışmalar yapılmıştır.

¹⁴⁹“I Prefer ISIS’: Iran’s Terror Infrastructure Is Greater Threat to Israel— Defense Minister”, **RT**, 20 Ocak 2016, [<https://www.rt.com/news/329502-isis-iran-threat-israel/>] 20.01.2018.

¹⁵⁰Williams, Dan, “Now Israel Says It Wants to Whack Syria’s Assad”, **Business Insider**, 17 Eylül 2013:, [<http://www.businessinsider.com/israel-wants-to-topple-assad-regime-2013-9>] 20.01.2018.

¹⁵¹ Pollak, Nadav, “Hezbollah and Israel Are Upping the Ante”, **Washington Institute for Near East Policy, Policy Alert**, 3 Ağustos 2015, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-and-israel-are-upping-the-ante>] 20.01.2018.

İsrail emekli Genarel Yaakov Amidrov Ekim 2015'te yazdığı bir yazıda İsrail'in Rus ve İran silahlarının Hizbullah'a ulaşması yolu ile değişecek güç dengesini korumak için doğrudan engelleme faaliyeti yapmasını ve İran'ın Suriye'de mevzilenmesini engellemek için saldırılar düzenlemesini önermiştir.¹⁵²

İsrail'in algıladığı birinci tehdit, Suriye toprakları üzerinden gelişmiş füze ve silahların Hizbullah'ın eline geçmesi, İran, yardımları ile Hizbullah'ın Güney Lübnan'da askeri üssünü güçlendirmesidir. Bu tehdit algılaması ile endişeler Hizbullah'ın askeri kapasitesinin artarak İsrail için daha büyük tehdit oluşturması olasılığında kaynaklanmaktadır. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, Ekim 2012 ile Nisan 2013 arasında yaptığı bütün konuşmalarda 'İsrail'in, gelişmiş füzelerin, kimyasal silahların ya da Uçaksavarların Hizbullah ve radikal terör örgütlerinin eline geçmesine asla izin vermeyeceğini'¹⁵³ vurgulamıştır.

Netanyahu bu taahhüdünü Eylül 2015'te Rus lider Putin ile gerçekleştirdiği basın toplantısında tekrarlamış "İsrail sürekli olarak gelişmiş silahların Suriye üzerinden Hizbullah'a nakledilmesini engellemeye çalışmaktadır" demiştir.¹⁵⁴ Başbakan Netanyahu Ekim 2015'te BM Genel Kurulunda yaptığı bir konuşmada ise Hizbullah'ın İran'ın vekili olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁵

İran bölgede sahip olduğu nüfus, füze ve silahları Suriye üzerinden Hizbullah'a nakletme yeteneği üzerine kuruludur. Yine aynı şekilde Hizbullah'ın gücü de Kuzey İsrail kentlerini hedef alabilecek silah ve füze sistemlerine sahip olmasından, dolayısı ile İsrail üzerinde baskı oluşturmasından kaynaklanmaktadır. İran, sahip olduğu bu güç ve nüfusu uluslararası ilişkilerde İsrail'in kendisi üzerinde doğrudan baskı kurmasını engellemek için kullanmıştır. Özellikle ABD ve İran arasında varılan Nükleer anlaşmadan önce İran'ın Hizbullah'a aktardığı silah ve mühimmat, İsrail'in İran

---

¹⁵² Amidror, Yaakov, "Israeli Strategic Challenges and Opportunities in the New Year", **Begin-Sadat Center for Strategic Studies**, Perspectives Paper 307, 16 Eylül 2015: [<http://besacenter.org/perspectives-papers/israeli-strategic-challenges-and-opportunities-in-the-new-year/>] 20.01.2018.

¹⁵³ "Hezbollah may get chemical arms if Assad folds: Netanyahu", **Reuters**, 22 Haziran 2012, [<https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-netanyahu/hezbollah-may-get-chemical-arms-if-assad-folds-netanyahu-idUSBRE86L0D520120722>] 20.01.2018.

¹⁵⁴ "PM Netanyahu Meets with Russian President Vladimir Putin", 21 Eylül 2015: [<http://www.pmo.gov.il/English/MediaCenter/Events/Pages/eventPutin210915.aspx>] 23.01.2018.

¹⁵⁵ "PM Netanyahu's Speech at the United Nations General Assembly," 1 Ekim 2015, [<http://www.pmo.gov.il/english/mediacenter/speeches/documents/speechun011015eng.docx>] 23.01.2018.

Nükleer tesislerine herhangi bir saldırısına engel olmak ya da cevap vermek üzere inşa edilmiştir.

İran Hizbullah'a sağladığı destekle Lübnan içinde Hizbullah'ı Hristiyanlar, Sünni Müslümanlar ile doğuda Sünni Suriyeli örgütlerden koruduğu gibi kendisinin de çevrelenmesinin önüne geçmiştir. İsraili gazeteci Ben Caspit bu durumu "Eğer Suriye düşerse, İran yalnızlaşır, Hizbullah tehlikesi de ortadan kalkar" diye açıklamaktadır.¹⁵⁶

İsrail'in İran'ın Suriye'de olmasından kaynaklı tehdit algılamasının ikincisi ise; Golan Tepelerinde yeni bir askeri cephe oluşturulması üzerine bina edilmiştir. Golan Tepelerinde uzun dönemdir hâkim olan çatışmasızlığın korunması İsrail için büyük önem taşımıştır. Zira Golan Tepelerini işgal edildiği Haziran 1967 Savaşından bu yana İsrail, bölgede yeni yerleşim yerleri kurmuş, altyapı yatırımları yapmıştır. Golan Tepelerinde çıkacak herhangi bir çatışma bölgede güvenliği yok edecektir. Bir diğer endişe ise İsrail'in bölgede var olan çatışmasızlıktan yararlanarak düşürdüğü askeri birlik sayısını artırma gerekliliğidir. Bu durum İsrail için daha fazla askeri harcama demektir.

Ancak İran yaptığı alt yapı çalışmaları ile Güney Suriye'de İsrail sınırı boyunca askeri yığınaklarını yapmayı başarmıştır.¹⁵⁷ Netanyahu bu durumu Ekim 2015'te BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada "İran ve Hizbullah'ın Suriye'nin yanında Golan Tepelerinde üstlenmeleri, bunlara İsrail içlerine saldırı yapabilme imkânı sağlamıştır" diyerek açıklamıştır.¹⁵⁸

İsraili araştırmacı Eyal Zisser ise İran'ın Golan Tepelerinde son derece rahat hareket edebildiğini belirterek "Durum öyle bir noktada ki sanki İran Devrim Muhafızları Golan'ın sahipleri" diyerek açıklamıştır.¹⁵⁹ İran, Suriye'de kalabilmek ve Tahran-Şam ve Beyrut koridorunu koruyabilmek için çok çaba sarf etmiştir. Esad rejiminin

---

¹⁵⁶Caspit, Ben, "Israeli Security Chiefs Modify Assessment on Syrian War", **Al-Monitor**, 11 Şubat 2014: [<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/02/syria-war-assad-rebblers-hezbollah-iran-lebanon.html>] 23.01.2018.

¹⁵⁷Herzog, Michael, Jihad on the Horizon: The ISIL Threat from an Israeli Perspective, **Britain Israel Communications and Research Centre**, Expert View, Mart 2015, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/jihad-on-the-horizon-the-isil-threat-from-an-israeli-perspective>] 23.01.2018.

¹⁵⁸"PM Netanyahu's Speech at the United Nations General Assembly," 1 Ekim 2015: [<http://www.pmo.gov.il/english/mediacenter/speeches/documents/speechun011015eng.docx>] 23.01.2018.

¹⁵⁹Zisser, Eyal, "The Russian and Iranian Military Intervention in Syria," Tel Aviv Notes, Vol. 9, No. 16, 25 Eylül 2015, [<https://dayan.org/content/tel-aviv-notes-russian-and-iranian-military-intervention-syria>] 23.01.2018.

düşmesini engellemek için binlerce milisini Suriye'ye getirirken, Hizbullah'a savaşa dâhil olması için baskı uygulamıştır.¹⁶⁰

3.1.3. Ürdün

İsrail'in Suriye politikasını etkileyen bir unsur da Ürdün Haşimi Krallığının istikrarıdır. Ürdün Halep'in düşmesinin akabinde mülteci akını olabileceği nedeni ile Suriye sınırında güvenli bölge kurulmasını istemiştir. Ürdün 700 bini kayıtlı, 400 bini kayıt dışı olmak üzere bir milyonun üzerinde Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır.¹⁶¹ Ürdün güvenli bölge talebini iki tehdit üzerine konumlandırmıştır. Birincisi, Halep'in rejimin eline geçmesi sonrası oluşabilecek göç dalgasına engel olmak, ikincisi ise Suriye sınırında mevcut olan radikal unsurlar ve Şii örgütlerin oluşturduğu güvenlik tehdididir.¹⁶²

Ürdün'ün Suriye güneyinde hissettiği tehdit algısı ile İsrail'in endişeleri aynıdır. İsrail'de mültecilerin göçü hariç güneyde var olan Şii örgütler ile radikal unsurlardan rahatsızlık duymuş ve bu sebeplerle güvenli bölge kurulmasını talep etmiştir.¹⁶³ İsrail ise özellikle DEAŞ terör örgütünün önce Irak'ta daha sonra ise Suriye'de etkin olmaya başlaması sonra nüfusunun çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu Ürdün'de istikrarın etkilenebileceği kaygısını taşımıştır.¹⁶⁴

İsrail için Ürdün, uzun süredir barış anlaşması yaptığı bir ülkedir. Bu durum, İsrail'in Mısır'dan sonra sağladığı ikinci anlaşmanın korunması bağlamında önemlidir. Zira İsrail nüfusunun ekseri kahiriyetini Filistinlilerin oluşturduğu Ürdün'de dost olarak adlandırdığı bir yönetime sahiptir. Ürdün yönetiminin Batıyla olan sıkı bağları da Ürdün yönetimini İsrail için daha da önemli kılmaktadır. Bir diğer önemli neden ise Ürdün'deki yönetimin ülkede bulunan Filistinli nüfusu baskılıyor olmasıdır. Ürdün'de uzun süre etkili olan Filistinli gruplar daha önce de bahsedildiği üzere Kara Eylül olarak

¹⁶⁰Larry Hanauer, Israel's Interests and Options in Syria, **Rand Corporation**, 2016, s. 5,

[https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE185/RAND_PE185.pdf] 23.01.2018.

¹⁶¹United Nation Refugee Agency (UNHCR), "Syria Regional Refugee Response", **Inter-agency Information Sharing Portal**, 2017, [<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=107>], 05.05.2018.

¹⁶²Weymouth, Lally, "King Abdullah: Compromise with Russia on Crimea to get its help in Syria", **Washington Post**, 6 Nisan 2017 [https://www.washingtonpost.com/opinions/king-abdullah-compromise-with-russia-on-crimea-to-get-its-help-in-syria/2017/04/06/b985b894-1a61-11e7-bcc2-7d1a0973e7b2_story.html?noredirect=on&utm_term=.a8f27587c960] (05.05.2018)

¹⁶³Nadav Pollak, The Israeli Perspective on Safe Zones in Syria, **Washington Institute**, 10 Mart 2016.

¹⁶⁴Jones, Sam, and Erika Solomon, "ISIS Empowered by Shifting Forces in Southern Syria," **Financial Times**, 26 Ocak 2016.

adlandırılan çatışmalardan sonra bir daha yönetimi tehdit edecek kadar tebarüz etmemiştir.

Öte yandan Ürdün’de parlamenter rejimin uygulanması ve parlamentonun çoğunluğunu İslami eğilimli partilerin oluşturuyor olduğudur. İsrail bu durumun, Ürdün’de yaşanacak herhangi bir istikrarsızlık veya yönetim değişikliğinde, Mısır’da olduğu gibi kendi politikalarına karşı tehdit oluşturduğunu düşündüğü grupların yönetime gelmesine fırsat vermesinden endişe duymuştur.¹⁶⁵

Bu kapsamda özellikle Suriye’de olayların başladığı andan itibaren İsrail, Esed rejimi, İran ve Hizbullah bağlamında olumlu, bu örgütlerin Ürdün istikrarını etkileyebilme ihtimalinin getirdiği olumsuz bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda özellikle 2017 yılında Ürdün’de yaşanan mülteci krizi nedeniyle İsrail Genelkurmay Başkanı Gadi Eisenkot’un İsrail’in Ürdün Büyükelçisi ile komşusu Ürdün’e yardım edilmesi gerektiği yönündeki görüşmesi önemli bir örneği teşkil etmektedir. Suriye’den gelen mülteciler ve Ürdün’den radikal örgütlere katılımın çok olması endişe sebebi olmuş ve bu nedendir ki İsrail’in Suriye’de izlediği politikanın önemli bir ayağı da Ürdün Haşimi Krallığı’nın güvenliği olmuştur.¹⁶⁶

3.1.4. El Kaide- El Nusra

Suriye’de 2011 Mart’ında Der’a’da başlayan akabinde başkent Şam başta olmak üzere diğer önemli şehirlere de sıçrayan gösteriler sonuçsuz kalmış, Esad rejimi barışçıl gösterileri şiddet yolu ile bastırma yoluna gitmiştir. Muhalefetin, rejime karşı silahlı mücadeleye girişmesi ile öldürülen sivillere ve masum insanlara uluslararası toplumun sessiz kalması ülkede radikal dilin sahne almasına sebebiyet vermiştir. 2012 yılından itibaren Muhalefetin silahlı mücadeleyi bir yol olarak benimsemesinin ardından radikal örgütler kendileri için meşruiyet zemininin oluştuğunu düşünmüşlerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar, bu örgütlerin ortaya çıkışlarını açıklayacak bazı nedenleri de açıklamışlardır¹⁶⁷.

¹⁶⁵Asaf Romirowsky, Why Israel Worries About Jordan, Nationalinterest, 23 Şubat 2011, [\[https://nationalinterest.org/commentary/why-israel-worries-jordan-4930\]](https://nationalinterest.org/commentary/why-israel-worries-jordan-4930), 18.02.2018.

¹⁶⁶Barak Ravid, Israeli Envoy to Jordan Worried About Kingdom's Increasing Instability, Haaretz, 8 Mart 2017, [\[https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israeli-envoy-to-jordan-worried-about-kingdom-s-instability-1.5446040\]](https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israeli-envoy-to-jordan-worried-about-kingdom-s-instability-1.5446040), 18.02.2018.

¹⁶⁷Azmi Beşşera, **Suriye: Derb el-Elem Nahv el-Huriyye, Muahavele fi Tarih er-Rahin**, 1. Baskı, Merkez el-Arabi li el-Ebhas ve Diraset es-Siyase, Doha, 2013, s.159, (الراهن التاريخ في محاولة: الحرية نحو الألام درب: سورية).

Barışçıl gösterilerin sonuçsuz kalacağına inancın artması; Bu inanış, rejimin göstericilere karşı giderek şiddeti arttırarak, katliamlara giriřmesi¹⁶⁸ sonrası ortaya çıkmıştır. Radikal örgütler için bu inanışın ortaya çıkması, eylemlerine meşruiyet kazandırması bakımından bir eşik teşkil etmiştir. Askeri müdahalenin yokluğu; Rejimin artan şiddeti ve artan sivil ölümler, askeri müdahaleden umudun kesilmesi, rejime karşı etkin mücadele ettiğine inanılan radikal unsurlar ile mağdur halk arasında empatinin artmasını neden olmuřtur¹⁶⁹.

Mezhepsel ayrımın artması; Silahlı mücadelenin başlaması ile sahada varlık gösteren mezhepsel aidiyetli milislerin artması ve bunların işledikleri katliamlar, radikal unsurların söylemlerinin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Cihat çağrılarını artması; Sahada yaşanan vahşet ve katliama uluslararası toplumun sessizliği, sorunun çözümü için başka alanlarda aranmasına yol açmış ve 2012 başlarından ‘Suriye’de Cihat’ çağrıları artmıştır. Radikal örgütler bu durumu meşruiyet aracı olarak kullanmışlardır. Nusra Cephesi Genel Sorumlusu Muhammed Colani, kuruluş bildirgesinde bu çağrılara deęinmiřtir¹⁷⁰.

Yukarıda değinildiği üzere Suriye iç savaşının başlamasından sonra ortaya çıkan kaotik durum ve belirsizlik hali Nusra Cephesinin 24 Ocak 2012’de doğmasına sebebiyet vermiştir. İsrail Suriye’de savaşan radikal örgütler olan DEAş veya Nusra Cephesi gibi gruplardan kısa vadede çekinmemektedir. Zira bu grupların öncelikli amacı rejimi devirmektir. Bunun yanında birbiri aralarında ki çekişme ve çatışma bu grupların İsrail’e odaklanmasını engellemektedir.

Bu durumu emekli Genaral Yaakov Amidrov, Begin-Sadat Center’a yazdığı yazıda şöyle açıklamaktadır, “Kuzey ve Güney sınırlarımızda bulunan radikal unsurlar şuanda bir tehdit oluşturmamaktadır, her ne kadar beklenmedik sürprizler yapabilseler de, daha önemli düşmanlarla meşguller”.¹⁷¹

¹⁶⁸International Crisis Group, **Hel hüve Cihad? Muarıza Usuliyye fi Suriyye**, 13 Ekim 2012, s. 9, (الجهاد؟ هو هل).
("سورية في الصولية المعارضة").

¹⁶⁹International Crisis Group, **Hel hüve Cihad? Muarıza Usuliyye fi Suriyye**, 13 Ekim 2012, s.13,
("هل هو الجهاد؟ المعارضة الصولية قيسورية").

¹⁷⁰Selame Kila, Sira Zatiyye li Cephetu’n Nusra li Ehli şam, **Al Arabi Al Jadeed**, 1.09.2014, s.17,
("سير ذاتية لجهاد النصرة لاهلالشام").

¹⁷¹Amidror, Yaakov, "Israeli Strategic Challenges and Opportunities in the New Year", **Begin-Sadat Center for Strategic Studies**, Perspectives Paper 307, 16 Eylül 2015, [<http://besacenter.org/perspectives-papers/israeli-strategic-challenges-and-opportunities-in-the-new-year/>], 14.02. 2018.

İsrail, tehdit algılamasını düşük görmekle birlikte 2013 yılından itibaren Golan Tepelerini elinde bulunduran grupların buralarda mevzilenmesini ve sınırı boyunca saldırılar gerçekleştirmesini engellemeye çalışmaktadır.¹⁷²

Bu noktada bir parantezle belirtmek gerekir ki İsrail, Arap Baharı sürecini yalnız kendi güvenliği içinde okumamıştır. Batılı müttefiklerin kaygılarını tam anlamı ile taşımadığı gibi kendisi için fevkalade önemli olan Ürdün Haşimi Krallığının istikrarsızlaşması korkusunu taşımaktadır. Arap ülkeleri içerisinde Filistinlilerin en büyük nüfusa sahip olduğu Ürdün Krallığı, daha önce de bahsedildiği üzere Yahudi Ajansından İsrail Devleti kuruluşuna ve Arap-İsrail savaşları dâhil olmak üzere İsrail için daima sadık bir müttefik olagelmıştır.

Bunun yanında İsraili bazı yöneticiler, mesela Ariel Şaron, Filistinlilerin üçüncü bir devlete ihtiyaçları yok diyerek Ürdün Krallığı ve Gazze şehrini kastetmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa, batı yanlısı ve İsrail için sadık bir müttefik olan Ürdün Krallığının konumuz bahsi olan Sünni güçler ve radikal unsurlardan etkilenmesi, istikrarsızlaşması İsrail'in bu grupları yakından takip etmesine neden olmuştur.

Suriye rejiminin Rusya hava desteği ile Şubat 2016'da gerçekleştirdiği saldırılar ile Güney Batı Suriye'de püskürtülen DEAŞ üyeleri Ürdün sınırına doğru hareket etmişlerdir. Bu durum, binlerce Ürdünlünün de DEAŞ'e katıldığı bilindiği için, askeri yetenekleri ve ideolojik eğitimleri artmış militanların Ürdün'e sızması ve uzun vade de istikrarsızlık yaratması riski sebebi ile İsrail'de endişeye yol açmıştır.¹⁷³ Bununla beraber İsrail'in bu duruma müdahale etme şansı sadece radikal grupların hareketleri ile ilgili istihbarat paylaşımı ile sınırlı kalmıştır.¹⁷⁴ Nusra Cephesi ile İsrail ilişkisi son yıllarda Nusra'nın İsrail sınırında faaliyetlerini arttırması ile farklı boyutlar almıştır. Bu, gelişmeler Dürziler ve İsrail başlığı altında ele alınacaktır.

Arap Baharını yaşayan diğer devletlerde olduğu gibi Suriye Devriminin başlaması sırasında veya sonrasında geleneksel muhalefette yer alan muhalif örgütler dış politika konusunda keskin çizgilerden uzak durmuşlardır. Hatırlanacağı üzere Arap Dünyasının

---

¹⁷²Dekel, Udi, and Zvi Magen, "Russian Involvement in Syria: What Has Changed, and the Significance for Israel," **Institute for National Security Studies**, 752, 7 Ocak 2015,

[<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10699>], 15.04.2018.

¹⁷³Peled, Daniella, "ISIS in Jordan: King Abdullah's Battle for the Soul of Islam," Haaretz, 25 Kasım 2015,

[<https://www.wilsoncenter.org/event/the-syrian-crisis-and-israeli-security-challenges>] 06.04.2018

¹⁷⁴Wittes, Tamara, "The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges," oral remarks, Washington, D.C. Woodrow Wilson International Center for Scholars, 17 Aralık 2015, [<https://www.wilsoncenter.org/event/>] 04.05.2018.

neredeşye bir asırdır sıkıntısını çektiği ana konularından biri olan Filistin Meselesi Devrimleri başlatan olmadığı gibi daha sonrasında da ana gündem maddelerinden biri olmamıştır.

Suriye geleneksel muhalefetinin önemli temsilcilerinden olan Suriye Müslüman Kardeşleri, dış politika veya ülkenin temel meseleleri konusunda sarıh tutum sergilemesi ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Müslüman Kardeşler Teşkilatı Genel Gözlemci Yardımcısı, aynı zamanda Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu Başkan yardımcısı olan Muhammet Faruk Tayfur, El Cezire kanalında 12 Eylül 2011’ de katıldığı ‘Fi el Umk’ adlı programda bazı dış politika konularına değinmiştir. İsrail’e, Uluslararası Kurumlar ve BM kararları çerçevesinde yani Golan Tepelerinin BM’nin 242 nolu kararı kapsamında baktıklarını belirtmiştir. Faruk, İsrail ile barış görüşmelerini ise Filistin meselesi ile Golan Tepelerine bağlamıştır.

Müslüman Kardeşler temsilcisini değindiği bir diğer konuş ise, direniş cephesi ile ilişkiler olmuştur. Faruk, Hizbullah’ı Esad’a lojistik, eğitim desteği verdiğini, İnan ve Hizbullah ile ilişkilerin geleceğinin ise bu iki gücün devrime bakış ağılarına tekrar göz atmalarına göre şekilleneceğini söylemiştir.¹⁷⁵

Daha sonra 2 Ekim 2011’de teşkil edilen ve Suriye’nin İşlami ve laik bütün kesimlerinin temsil edildiği Ulusal Konsey, bazı meselelerde daha yumuşak pozisyon almayı yeğlemiştir. Ulusal Konsey Başkanı Burhan Kalyon, 2 Aralık 2011’de Wall Street Journal’e verdiği röportajda; Golan’ı alma yolunun siyasi ve coğrafi şartların olduğu müzakereler yolu ile olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Kalyon, Golan Tepelerinin Suriye’nin istikrar ve egemenliği açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁶

Her ne kara Suriye muhalefeti Suriye’nin dış politika meseleleri konusunda tenakuza düşüyor gibi görünse de Kasım 2011’de Tunus’ta yayınladıkları temel meselelerde ki görüşlerini yayınladıkları bildiri de açıkça ifade etmişlerdir. Muhaliflerin Siyasi Programı, Suriye’ye dış güçlerin müdahalesi ile Suriye’nin gelecek politikaları konusundaki ana başlıklar şöyledir. Yeni Suriye, küresel, bölgesel ve Arap Bölgesinde

---

¹⁷⁵Muhammed Faruk Tayfur (İhvan-ı Müslimin Hareketi Başkan Yardımcısı), 26 dakika, Al Jazeera, Ali el-Zafiri, 2011. [<https://www.youtube.com/watch?v=HtS74miDE2Q>] 22.12.2017.

¹⁷⁶“Syria Opposition Leader Interview Transcript”, The Wall Street Journal, 02.12.2011, bkz: [<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203833104577071960384240668>] 23.01.2018.

istikrarın kaynağı bir devlet olacaktır. Yeni Suriye Devleti Golan Tepelerindeki egemenlik haklarını uluslararası hukuktan doğan haklarına istinaden geri alacaktır. Yeni Suriye Devleti Filistin halkının meşruiyetine ve bütün haklarına destek verecektir. Yeni Suriye Devleti, komşu ülkelerle karşılıklı saygı ve çıkar esası üzerine bina edilmiş, işbirliği ve yardımlaşma için çalışacaktır.¹⁷⁷

Yine aynı konularda The Times of İsrail'e konuşan bir Müslüman Kardeşler yetkilisi, Golan Tepeleri konusunda diplomasi varken savaşı tercih etmeyeceklerini söylemiştir. Bu yetkiliye göre İsrail Esad rejimini desteklemektedir, Suriye halkının İsrail'den beklentisi olmadığını ancak İsrail'in Esad rejimini desteklemeyi bırakmasını istemektedir.¹⁷⁸

3.1.5. DEAŞ

Bilindiği üzere İsrail, Suriye iç savaşında özellikle Esad rejiminin devrilmemesinin anlaşılması sonrası amaç, hedef ve siyasetini İran-Hizbullah bloğunun nüfuz alanını sınırlandırmak üzerine kurmuştur. Bu siyaset, İran ve Hizbullah militanlarının Suriye sahasında kazanımlar elde etmeleri, askeri olarak konumlarını güçlendirmelerinin önündeki bütün güçleri destekleme şeklinde vücut bulmuştur. İsrail, Suriye iç savaşında İran-Hizbullah ekseninin güçlenmesine mukabil olarak Sünni güçlerin zayıfladığı kanısını paylaşmaktadır.

Bu nedendir ki İsrail, DEAŞ'ın kurulması sonrası meydana gelen hadiselerden batı kamuoyu kadar endişe duymamıştır. Bu durumu emekli İsraili General Michael Herzog, DEAŞ'ın, global cihat tehdidi oluşturması, batı yanlısı Arap ülkelerini tehdit etmesi, batıda binlerce gence radikal öğretiler sunması gibi nedenlerden dolayı Batı tarafından büyük bir endişe sebebi olarak görüldüğünü ileri sürmüştür.¹⁷⁹

Buna mukabil Herzog, Batı'nın duyduğu endişelerin aksine İsrail için özellikle Şii eksenin oluşturduğu tehdidin daha büyük olduğunu açıklarken, DEAŞ'ın terk ettiği yerlerin İran destekli militanların eline geçmesinin İsrail için istikrarsızlık anlamına

---

¹⁷⁷Meslis es-Suri: El-Meşru'a Bernamic es-Siyasi li Meclis el-Vatani, [<http://www.syriannc.org/archives/76>] , 2011, 13.01.2018.

¹⁷⁸Elhanan Miller, "Israel is backing Assad, claims Syrian Muslim Brotherhood official scathing interview, 26 Nisan 2012, [<https://www.timesofisrael.com/israel-is-backing-assad-claims-syrian-muslim-brotherhood-official/>] 13.01.2018.

¹⁷⁹Michael Herzog, "Jihad on the Horizon: The ISIL Threat from an İsraili Perspective", **Britain İsrail Communiations and research Center**, Mart 2015, s.1.

geldiğini vurgulamıştır.¹⁸⁰ İsrail, DEAŞ'ın veya diğer başka radikal örgütlerin varlığından bazı nedenlerden dolayı da endişe duymuştur. Bunlardan ilki, radikal unsurların İsrail sınır boyları olan Sina Yarımadası, Golan Tepeleri gibi yerlerde ile Arap nüfusunun yoğunlukta olduğu Gazze gibi yerlerde varlık göstermeye başlamasıdır. İkincisi, DEAŞ'ın İsrail için birinci derecede önemli olan Ürdün ve Lübnan istikrar ve güvenliğine etki etme kapasitesidir. Üçüncüsü, İsrail'in uzun vadede DEAŞ hedefleri arasındakendisini görmesidir. Dördüncüsü ise, Batının endişe kaynaklarından biri olan 'Batı'da radikal saldırıların başlaması' ihtimali, İsrail için Batı'da Yahudi toplumuna yapılacak saldırılar şeklinde tezahür etmiştir.

Ancak İsrail, özellikle Hamas ile olan ilişkilerinde dünyada artan radikal İslam söyleminin hakkını vererek kullanmaktadır. Filistinli örgütlerin kamuoyları nezdinde radikalize edilmesi ve kendisinin aşırı güç kullanımını meşru gösterilmesi İsrail'in DEAŞ'ın ortaya çıkmasından kazandığı ikinci büyük yarar (DEAŞ'ın, İran-Hizbullah eksenini karşıtlığı birinci kazanımdır) olmuştur. Öte yandan İsrail DEAŞ'ın işgal ettiği yerlerden atılması ve tamamen yok edilmesi için kurulan uluslararası koalisyona katılmamıştır.¹⁸¹ Esasen bu durum, üstte de açıklanmaya çalışılan durumla ilgili olabilir, zira İsrail DEAŞ'ı düşman görmediği gibi dolaylı olarak müttefik saymaktadır. İsraili yetkililer DEAŞ'e karşı uluslararası kurulmasını akabinde yaptıkları açıklamada bu adımı yanlış olarak nitelendirmişlerdir.¹⁸²

Bazı basın-yayın organlarında çıkan haberlere göre ise, İsrail Savunma Kuvvetleri ile DEAŞ arasında doğrudan bir bağlantı vardır. İsrail, DEAŞ'e tıbbi yardım yapmaktadır. Zaten Esad rejimi de İsrail'i bu konuda itham etmiştir.¹⁸³ İsrail askeri istihbarat Şefi Herzl Helevy, DEAŞ'e karşı başlatılan operasyonun sonuç vermeye başlaması ile birlikte yaptığı açıklamada İsrail'in DEAŞ'ın yenilmesini istemediğini belirtmiştir. Helevy, Suriye'de DEAŞ'ın boşalttığı alanların İran destekli milislerin eline geçmesinin İsrail'in bu tavrının en büyük gerekçesi olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰Michael Herzog, Jihad on the Horizon: The ISIL Threat from an Israeli Perspective, **Britain Israel Communications and research Center**, Mart 2015, s.3.

¹⁸¹Justina Drennan, "Who Has Contributed What in the Coalition Against the Islamic State?", **Foreign Policy**, 22 Kasım 2014, [<http://foreignpolicy.com/2014/11/12/who-has-contributed-what-in-the-coalition-against-the-islamic-state/>] 05.02.2018.

¹⁸²"West Making Big Mistake in Fighting ISIS, Says Senior Israeli Officer", **Haretz**, 31 Ekim 2014

¹⁸³**Ramallah Ahbar**, Nizam es-Suri: İsrail ted'am DEAŞ, 23 Eylül 2017, s. 4.

¹⁸⁴Jason Ditzz, "Israeli Intel Chief: We Don't Want ISIS Defeated in Syria", **Ron Paul Enstitute**, 22 Haziran 2016, [<http://www.ronpaulinstitute.org/archives/peace-and-prosperity/2016/june/22/israeli-intel-chief-we-don-t-want-isis-defeated-in-syria/>] 25.02.2018.

3.1.6. Golan Tepeleri

1967'de yapılan Arap-İsrail Savaşında İsrail'in Suriye'ye saldırarak stratejik önem sahip Golan Tepeleri'ni ele geçiren İsrail, 1981'de bu bölgeyi tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıkladı. Golan Tepeleri, bölgenin en yüksek noktalarından biri ve İsrail için güvenlik ve su kaynakları açısından önem arz ediyor. Golan Tepeleri'nden geçen Yarmuk ve Banyas nehirleri ile Tiberya Gölü, İsrail'in yıllık su tüketiminin yaklaşık %25'ini karşılamaktadır¹⁸⁵.

Güvenlik açısından ise Suriye'nin başkenti Şam'a 60 kilometre uzaklıkta bulunan Golan Tepeleri, İsrail'in Suriye'de etkisi şuan daha çok hissedilen askeri üstünlüğünü pekiştirmektedir. Lübnan ve Golan Tepeleri hava sahasını geçebilen İsrail savaş uçakları başkent Şam ve diğer şehirler ve askeri noktalar için doğrudan tehdit oluşturabilmektedir.

Siyasi açıdan ise Golan Tepeleri İsrail'in Suriye ile müzakereler için elinde bulundurduğu önemli başlıklardan birisidir. Daha önce de bahsedildiği üzere, 1967 Savaşından sonra İsrail, işgal altına aldığı Sina Yarımadası ve Golan Tepelerini, 'toprağa karşı barış' siyaseti ile müzakerelerde kullanmak istemiştir. Bunu, İsrail Sina Yarımadası bağlamında Mısır ile gerçekleştirmiş ve yapılan anlaşma sonrası bu bölge Mısır'a bırakılmıştır.

Suriye için ise Golan Tepeleri, İsrail ile müzakerelerin ön şartlarından ve en önemli isteklerinden birini oluşturmuştur. Zaman zaman İsrail başbakanları Golan Tepelerinin Suriye'ye devredilmesi konusunda istekli davranmıştır. Bu politika, kimi zaman İsrail iç politikasında yaşanan gelişmeler kimi zaman ise uluslararası arenada yaşanan değişiklikler nedeniyle hayata geçememiştir. 20'inci Yüzyılın sonlarına doğru İsrail siyasetinde hızla yükselen Binyamin Netanyahu ise Golan Tepeleri'nin Suriye'ye barış karşılığında verilmesine dahi karşı çıkmıştır.

Son olarak 2008 yılında Suriye ile Türkiye aracılığı ile barış müzakereleri yürüten İsrail, Golan Tepeleri'nden çekilebileceğini açıklamıştır. Ancak müzakerelerin İsrail'in Gazze'ye başlattığı ani saldırı ile çökmesi nedeniyle bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu dönemin akabinde İsrail'de tekrar başbakanlık koltuğuna oturan Netanyahu, daha önceki siyasetini sürdürmüştür.

---

¹⁸⁵ Elif Kutsal, İsrail-Filistin İhtilafı Özelinde Politik Bir Araç Olarak Su, **Bilge Strateji**, Cilt.1, Sayı.1, 2009, s.92.

Suriye iç savaşının başlaması ile birlikte Netanyahu liderliğindeki İsrail'in Golan Tepelerine ilgisi daha da artmıştır. Öyle ki İsrail Başbakanı Netanyahu 17 Nisan 2016'daki bakanlar kurulu toplantısını Golan Tepeleri'nde gerçekleştirmiştir. Toplantının ardından Golan Tepeleri'nin sonsuza kadar İsrail egemenliği altında kalacağını, Suriye'ye hiçbir zaman iade edilmeyeceğini ve uluslararası toplumun da Golan Tepeleri'nin İsrail toprağı olduğunu artık tanıması gerektiğini söyleyen Netanyahu, bu açıklamadan sonra bir dizi diplomatik girişimde de bulunmuştur¹⁸⁶. İsrail'in Suriye'de 2011'den itibaren izlediği siyaseti açıkladığımız diğer bölümlerde Golan Tepeleri'ni uluslararası topluma İsrail toprağı olarak kabul ettirme çabalarına yer verilmiştir.

Suriye Devrimi 2011 yılında başladığı zaman Güney Suriye'ye ulaşan gösterilerin etkisi, Dürzi topluma da tesir etmiştir. Öyle ki Suriye ve Dürzi tarihinin önemli bir şahsiyeti olan Sultan Paşa Atraş'ın kızı, olayların başlarında Beşar Esad'ın 3 Dürzi dini lideri ile yaptığı toplantıda uyarılar yaptığını anlatmaktadır. Beşar Esad'ın bu toplantıda Aleviler ve Dürzilerin azınlık olduklarını ve gösterilere katılmamaları gerektiğini söylediği anlatılmaktadır.¹⁸⁷ Suriye'de Dürzi toplumu düşünce ve eylem bakımında bir birliktelik içerisinde değildir. Suriye'de gösterilerin şiddet yolu ile bastırılmaya başlanması, Dürzi liderler ve halk nezdinde tepki ile karşılanmıştır. Dürzi toplumunun önemli liderlerinden Lübnanlı Velid Canpolat, Dürzilerin göstericilere karşı şiddet kullanan rejimin yanında yer almaması gerektiğini salık vermiştir.¹⁸⁸

Ancak, Suriye ordusu içerisinde sayıları oldukça fazla olan Dürzi subaylar, gösterilere bakış anlamında aynı tavır içerisinde olmamışlardır. Özellikler belirtmek gerekir ki Suriye Ordusu içerinden çok sayıda subay ayrılmıştır. Öte yandan, rejimin yanında savaşan ve yaptığı katliamlarla Dürzi toplumu tarafından kınanan subaylarda vardır. Bunlardan en önemlisi, 2016'da DEAŞ saldırısında ölen, İsamZehraddin'dir.¹⁸⁹

Suriye Ordusundan ayrılan subaylar, Dürzilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde 'Sultan Paşa Atraş', 'Beni Maruf Fedailer'i' adlarında askeri taburlar kurmuşlardır. Dürziler arasında her ne kadar göstericilerden veya rejimden yana tavır koyanlar olmuş olsa da

---

¹⁸⁶ Oytun Orhan, "Suriye Krizi İsrail'e Golan Tepeleri Konusunda Fırsat Sağlıyor", **Ortadoğu Analiz**, cilt. 8, sayı. 74, 2016, s. 80-81.

¹⁸⁷Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s.12.

¹⁸⁸**Elaph**, Canpolat: E'nef hücum ala Esed, Çavusovski ve Saddam kena ekser Hayaen, 20 Şubat 2012, [<http://elaph.com/Web/news/2012/2/717864.html>], 10.02.2018.

¹⁸⁹"Suriyeli efsane komutan İsam Zahreddin yaşamını yitirdi", **Cumhuriyet**, 18 Ekim 2016 (18 Ocak 2018)

Dürzi toplumu genel olarak ‘tarafsız’ kalmayı başarmıştır. Nusra Cephesinin kısa süreli de olsa Sultan Paşa Atrâş Taburu militanlarını tutuklaması, Dürziler arasında tepkiye yol açmıştır. Bu olaydan sonra Dürziler, elinde silah olan herkesle ilişkileri kesme kararı almışlardır.

Dürziler bu çağrıdan sonra askerlik hizmetine gitmeyi reddetmişlerdir. New York Times’ın haberine göre askerlik hizmetini reddedenlerin sayısı 2013’te 8.000’e varmıştır.¹⁹⁰ Ancak bölgede artan güvenlik ihtiyacı, askeri birliklerin kurulmasını gerektirmiştir. Dürziler, rejime bağlı 5 bine ulaşan sayılar ile askeri örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin komutanlarının Suriye ordusu ile yakın ilişkileri olmuştur.

Süveyda’da Baas partisi tarafından kurulan örgütün militan sayısı ise 4 bini geçmiştir. Bu örgütü finanse edenler arasında Esad’ın dayısı Emin Nahluf ile İsam Zehraddin’in eşi vardır. Dürzilerin çoğunlukta olduğu Süveyda daha sonra Hizbullah’ın bölgeye girmesi ile yeni örgütlerin kurulmasına şahit olmuştur. Hizbullah komutanlarından Samir Kantar liderliğinde Hizbullah’a bağlı örgütler kurulmuştur¹⁹¹. 2014 yılına gelindiğinde ise yeni örgüt kurmaya çalışan rejim yanlısı komutanlardan Vahid Belus ortaya çıkmıştır. Washington Enstitüsü yaptığı çalışmada Belus için “Silah satın alması için gerekli finansal desteği dışardan alıyordu, aldığı yerlerden biri de İsrail’de kardeşlerinin geleceğinden endişeli Dürzilerdi” tespitinde bulunmuştur.¹⁹²

Belus’un dışarıdan aldığı destek ile kurduğu örgüt, Dürzi bölgelerinin dışında da operasyon yapmaya başlamıştır. Artan etkisine mukabil rejim tarafından alamadığı maddi destek ve buna itirazları 5 Eylül 2015’te suikast ile öldürülmesine yol açmıştır. Yine Washington Enstitüsünün yaptığı çalışmada bu ölümün Belus’a rejimin bir tepkisi olduğunu belirtmektedir. Çalışmaya göre, Haziran 2015’te muhalifler ile rejim arasında ‘Sügle (Al thaala)’ havaalanı hâkimiyeti çatışmasında tarafsız duran Belus, daha sonra rejim bölgelerine girerek, buralarda hâkimiyet sağlamıştır.¹⁹³

¹⁹⁰“İsrail is assessing Syrian Druze”, **The New York Times**, 13 Haziran 2013
[<https://www.nytimes.com/articles/0.7340.L-4383430.00.html>] 11.02.2018.

¹⁹¹Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi’i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s. 7, (صمتالمدافعوحديثالطوائف: الدرروز فيالجنوبالسوري).

¹⁹²Noam Raydan and Matthew Levitt, “Syria’s Druze Under Threat”, **Washington Institute**, 17 Haziran 2015, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/syrias-druze-under-threat>], 20 Ocak 2018.

¹⁹³Fabrice Balanche, “The Druze and Assad: Strategic Bedfellows”, **Washington Institute**, 20 Ekim 2016, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-druze-and-assad-strategic-bedfellows>] 18 Ocak 2018.

Bu suikast Dürziler arasında Esad rejiminin savaşı kaybetmesi halinde nelerin olabileceği konusunda endişelenmelerine sebebiyet vermiştir. Dürziler bu süreçte, bölgenin uluslararası korumaya alınması ya da Ürdün ile doğrudan bağlantı kurulması gibi seçenekleri değerlendirmişlerdir.¹⁹⁴ 2015 Haziran ayında muhalifler ile rejim güçleri arasında cereyan eden savaşta, yenilip geri çekilmiştir. Geri çekilme ile beraber, bankları boşaltan, müzelerden eserleri alan ve gıda stoklarını taşıyan rejim güçleri arkasında büyük bir kaos bırakmıştır.¹⁹⁵

Özellikle İdlib kuzeyinde 20 Dürzi'nin Nusra Cephesi tarafından öldürülmesinin de etkisi ile Dürzi liderler, rejimden çekilirken kendilerini DEAŞ ve Nusra Cephesine karşı savunmak için silah istemişlerdir. Esad rejimi bu talepleri reddetmiştir. Rejim sayıları sayıları giderek artan askerliği reddeden gençlerin yanında savaşması arzu etmekte ve silah vererek burada da Suriye'nin Kuzeyinde olduğu gibi bağımsız bölgelerin oluşmasını istememiştir.¹⁹⁶

Suriye'nin Süveyda kentinden rejim güçlerinin çekilmesinin ardından ortaya çıkan kaos, İsraili Dürzilerin Suriye'de yaşayan kardeşlerine yardım yapılması için Hükümetlerine baskı yapmalarına neden olmuştur. Dürzi dini lideri şeyh Muvaffik Tarif hem Genelkurmay Başkanından hem de Başbakan'dan Dürziler için harekete geçilmesi konusunda istekte bulunmuştur İsrail yönetiminden bu isteğin İsrail ordusunda görev yapan Dürziler tarafında da tekrar edildiği bilinmektedir.¹⁹⁷

Rejimin çekilmesinin ardından bölgede bulunan 'Hadar' köyünün Nusra Cephesinin tehdidi altına girmesi İsrail tarafında endişeye sebep olmuştur. Özellikle Dürzi köylerinde gösteriler düzenlenmiş, Golan Tepelerine sadece bir iki kilometre mesafede olan Dürzi köyünün korunmasını istemişlerdir¹⁹⁸. İsrail kamuoyu Golan Tepelerinin hemen yanında ki bu Dürzi köyünü koruma konusunda isteksiz davranmıştır. Öyle ki İsrail kamuoyunda İsrail-Suriye savaşında Suriye tarafında savaşan bu insanların neden

---

¹⁹⁴Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s. 9.

¹⁹⁵Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s.13.

¹⁹⁶Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s.12.

¹⁹⁷Haviv Rettin Gur, Druze leaders ask Israel to take in Syrian brethren, **Time of Israel**, 23 Haziran 2013, [<http://www.timesofisrael.com>] 23.02.2018.

¹⁹⁸Amos Harel, With Druze Facing Possible Massacre in Syria, Israel Is Forced to Take a Stand, **Haaretz**, 19 Temmuz 2015, [<https://www.haaretz.com/.premium-forcing-israel-to-take-a-stand-1.5373022>], 12.03.2018,

kurtarılması gerektiği tartışma konusu olmuştur. Öte yandan İsrail'in yardım etme konusunda bazı baskılayıcı unsurlarda vardır. Bunlar içinde Dürzi lobisinin baskısının artması ile Suriye tarafında İsrail'e doğru gelecek göçtür.¹⁹⁹

İsrail, Rusya'nın 30 Eylül 2015'te yaptığı Suriye müdahalesini fırsat olarak görmüştür. İsrail, Rusya ile Suriye'nin Güneyi konusunda müzakere masasına oturmuştur. İsrail'in temel meselesi Dürziler olmasa bile Rusya ile yapılan görüşmelerde Dürzi kenti Süveyda'nın korunması konusunda Rusya'dan güvence istemişlerdir. Bu görüşmeler daha sonra Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un açıklamalarında kendine yer bulmuştur. Lavrov yaptığı açıklamada azınlıkların haklarının korunacağına ve Sünnilerin yönetimde tekelleşmeyeceğine vurgu yapmıştır.²⁰⁰ Rusya, İsrail'in isteğini hemen yerine getirdi denilebilir. Zira askeri operasyonlarında Dürzi dağını sınır kabul eden Rusya, Güney Doğu Suriye'deki operasyonları ile de radikal grupları İsrail sınırına doğru süpürmüştür. Rusya bununla yetinmemiş, Dürzilere DEAŞ ve Nusra Cephesinden koruma güvencesi de sağlamıştır.²⁰¹

Ancak İsrail, ABD ve Rusya arasında süren Suriye müzakerelerinin gidişatından hiç memnun olmamıştır. İsrail Başbakanı Netanyahu, Suriye'nin Güneyine yığınak yapan İran Devrim Muhafızları ile Hizbullah Militanlarından duydukları rahatsızlığı Ruslara defalarca iletmiştir. İsrail, ilerde işleneceği üzere Obama dönemi politikalarının getirmiş olduğu pasifliğe rağmen Suriye'deki isteklerinden vazgeçmemiştir. Bilakis Nisan 2016'da yapılan açıklamada Golan Tepelerinin ebediyen İsrail'in olduğunu açıklamışlardır.²⁰² Buda esasen bir devrin kapanışı sayılabilir. İsrail-Suriye müzakerelerinin temel sebebi olan Golan Tepeleri aynı zamanda iki ülke arasında yapılması muhtemel barış anlaşmasının da yapı taşlarından biri olagelmıştır.

İsrail, Suriye'nin Güneyine doğrudan müdahil olmamış bir taraftan İsrail vatandaşı Dürzileri yardım etme konusunda yatıştırırken diğer taraftan da Suriyeli Dürzilerle

---

¹⁹⁹Yuvrim Duri, İsrail teteraca'a an İnkaz ed-Dürüz bisebebi Te'yidihim Esed, **El-Eyyam**, 26 Haziran 2015, [http://www.al-ayyam.ps/ar_page.php?id=f77fadby259521243Yf77fadby], 10.03.2018, (اسراء يلفتتر اجمعنا نفاذ الدور بسبب تاييد هملاسد).

²⁰⁰“The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Foreign Minister Sergey Lavrov's comments and answers to media questions during a joint news conference following talks with Foreign Minister of Armenia Edward Nalbandian”, **Yerevan**, 11 Kasım 2015, (22.02.2018).

²⁰¹Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s.13.

²⁰²“Golan sonsuza dek bizim”, **Hürriyet**, 17 Nisan 2016, [<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/golan-sonsuz-dek-bizim-40089864>] 04.04.2018.

yapılan gizli görüşmelerde kendilerine çatışmaların büyümesi halinde koruma sağlanacağı ile ilgili güvenceler vermiştir²⁰³. ABD ve Rusya arasında süren uzun müzakerelerin ardından Temmuz 2016 itibari ile vardıkları anlaşma uyarınca Suriye'nin Güneyini ilgilendiren bir 'ortak operasyon odası' kurulmasına karar vermişleridir. ABD Dışişleri Bakanı JhonKerry'nin 18 Temmuz 2016'da bizzat duyurduğu anlaşma, ABD ile Rusya'nın Suriye'de artık konuları bölge ele alacaklarını ilan ediyordu. Bunun yanında, anlaşma uyarınca Güney Suriye'de nüfus bölgeleri oluşturulmaya başlanmıştır.²⁰⁴

ABD ile Rusya arasında Güney bölgeleri paylaşılırken, Dürzi kenti Süveyda'nın durumu tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Burada belirtmek gerekir ki bazı düşünce kuruluşları, bu dönemde Dürzilerin Suriye sınırları içinde bağımsız olmaları gerektiğini, Suriye için aslında çok stratejik bir bölgede konumlandıklarını anlatmaya çalışmışlardır. Bu düşünce kuruluşlarından biri olan Washington Enstitü Ortadoğu Uzmanı FabriceBalanche, 2016'da yazdığı yazıda Esad ile Dürziler arasında stratejik bir ilişkiden bahsetmiş ve Şam'ın güvenliğinin Dürzilerin elinde olduğunu anlatmıştır.²⁰⁵

İsrail ise bu dönemden itibaren Suriye içerisinde ki gruplarla ilişkiler geliştirmiştir. Özellikle Ortak operasyon masası bileşeni olan gruplar ile Ürdün üzerinden görüşmeler yapılmıştır²⁰⁶. İsrail iç kamuoyunda, Golan Tepelerinde yaşayan ve sayıları 20 bini bulan Dürziler konusunda tartışmalar sürecektir. Zira Golan Tepelerinin işgal edildiği 1981'den bu yana, kendilerine İsrail vatandaşlığı hakkı verilmesine rağmen bugüne kadar 700 Golan Dürzi'si İsrail vatandaşlığına geçmiştir.

Golan Tepelerinde yaşayan Dürzilerin ekseri kahiriyeti Esad rejimini desteklemektedir. Suriye iç savaşı sırasında, daha önce zikredildiği üzere, Semir Kantar önderliğinde kurulan örgüte katılım göstermişler ve İsrail aleyhinde eylemlerde bulunmuşlardır. Golan Dürzileri ile Suriye'de yaşayan Dürziler arasında ki bağ, İsrail'i ikilemede bırakmaktadır. Esad rejimini destekleyen veya Hizbullah için çalışan Dürzilere yardım

---

²⁰³ Larry Hanauer, Israel's Interests and Options in Syria Perspective, **RAND Corporation**, 2016, s.5

²⁰⁴ Merkez eş-Şark el-Arabi, Mutebe'a Rudud el-Fi'l ala İttifak er-Rusi el-Emriki ve Medmunihi, Merkez eş-Şark el-Arabi, 01 Ağustos 2016, s. 4.

²⁰⁵ Fabrice Balanche, The Druze and Assad: Strategic Bedfellows, **Washington Institute**, 20 Ocak 2016, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-druze-and-assad-strategic-bedfellows>] 25.03.2018.

²⁰⁶ Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi'i ve Hadis et-Tavaif, Marsad es-Strateji, 2016, s.3, (متابعته ردود الفعل على الاتفاق القاروسيا الأمر يكيو مضمونه)

etme konusu İsrail içerisinde tartışılmaya devam edecektir. İsrail, Suriye’de Dürzilere yapılan ve yapılacak olanlara sessiz kalma lüksüne sahip olmadığı gibi, Dürziler içinde İsrail’in Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olma taraftarı olmayacağı söylenebilecekler arasındadır.

3.1.7. PKK\PYD- İsrail İlişkisi

İsrail kuruluşundan itibaren, etrafının kendisine düşman Arap Devletleri ile sarılı olduğunun bilincinde olarak politikalarını belirlemeye çalışmıştır. Bu inancın bir getirisi olarak, İsrail’de yetişen askeri, siyasi ve idari kadrolar ‘yok olma’ tehdidi korkusunu her zaman hissetmişlerdir.²⁰⁷ Esasen, İsrail devleti kurulmadan önce Jabotinsky gibi kurucu ideolojiyi belirlemiş ideologlar, bu durumu varoluşsal bir tehdit olarak algılamış ve bunu ancak güç kullanarak ve Arap devletlerine mutlak üstünlük sağlayarak yenebileceklerini ifade etmişlerdir.²⁰⁸

İsraililer, yerleşimci olarak başladıkları Filistin serüveninde bu politikayı her zaman ilke edinmişlerdir. İsraili yerleşimcilerin Filistinliler ile yaşadıkları yerel çatışmalarda daha organize oluşları, 1948 Savaşına adım adım hazırlanmaları ve çorak toprakları kısa sürede imar ve iskân etmeleri bu ‘korku’ ya da ‘endişe’ den kaynaklanmaktadır²⁰⁹.

İsrail, 1948 Savaşını kazanıp, uluslararası kabulü de olan müstakil devletini kurduktan sonra, oluşan tabii sınırların doğrudan düşman tehdidi altında olduğu varsayımını kabul etmiştir. Bu durumu kendi lehine çevirmek için önce 1956 Süveyş Krizini denemiş, bu savaşta muvafık olamamıştır. İsrail’in tabii sınırların doğrudan düşman saldırılarından korunması ancak 5 Haziran 1967 Savaşında Ürdün’den Batı Şeria’yı, Suriye’den Golan Tepelerini ve Mısır’dan Sina yarımadasını alması ile mümkün olmuştur. Diğer yandan İsrail, savaş sırasında ve sonrasında her ne kadar Arap devletleri ile gizli görüşmeler yürütmüş olsa da, bölgedeki yalnızlığına son verecek müttefik arayışının içinde

---

²⁰⁷ Zafer Balpınar, İsrail’in Güç Kullanımı Esaslı Güvenlik Anlayışının Thomas Hobbes’un “Doğa Hâli” Kavramıyla Analizi, **Güvenlik Stratejileri**, Cilt. 9, Sayı. 17, 2013, s. 111.

²⁰⁸ Sami Ali Abdülkadir, “Tarih el-Hareke es-Suhyuniyye et-Tashihiyye”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Camia’tül İslamiyye, Külliye’ül Edeb ve Tarih, 2011. s. 22.

²⁰⁹ Antony Best, Jussi M. Hanhimöki, Joseph A. Maioro ve Kirsten E. Schulze, **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi** (Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, Ankara 2012, s.124.

olmuştur. Bu bağlamda, bölgede İran, Türkiye ve Etiyopya gibi Arap olmayan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.²¹⁰

İsrail bu amaca yönelik, 20. Yüzyılın ikinci yarısında bölgede etkisini hissettiren Kürtlerle ilişkilerini Kuzey Iraklı Kürtler üzerinden bina etmeye çalışmıştır. İsrail ile Kuzey Irak Kürtleri arasındaki ilişkiler Molla Mustafa Barzani üzerine bina edilmiştir. İsrail, hem nüfusu hem de enerji kaynakları ile kendisi için olası tehditlerden olan Irak'ı, kuzey bölgesinde çıkacak bir sorunla meşgul etmek veya bölünerek küçülmesini sağlamak için Kürtlere destek vermiştir.

Kürtler ile İsrail'in ilişkileri, İran'ın Irak'la sorunlarını çözüme kavuşturduğu 1975 Cezayir anlaşması ile soğuma evresine girmiştir. Zira İran ile İsrail arasında var olan sıcak ilişki, problemin İran'ı da etkileyeceği varsayımı ile İsrail-Kürt ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştur. 1979'da İran'da yaşanan devrim sonrası İsrail'in Kürtlere bakış açısı değişmiş olsa da 1991 Körfez savaşı ile 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali, ilişkilerin yeni bir evreye girmesine yol açmıştır. İsrail ile Kürtlerin ilişkileri Kuzey Irak Kürtleri üzerinden yürümüştür.

Ancak 90'lı yılların ikinci yarısında artan İsrail-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin terör örgütü PKK'nın lideri Öcalan'ı Kenya'da İsrail'in yardımı ile yakalanması İsrail'in PKK tarafından suçlanmasına neden olmuştur.²¹¹ İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ile Savunma Bakanı Liberman, yaptıkları açıklamalarda Kuzey Irak Kürtlerinin bağımsızlık haklarını 'self-determinasyon' kapsamında görmüş ve desteklerini ifade etmişlerdir.²¹²

Suriye'de olayların başladığı 2011 başlarına kadar var olan ilişkiler yukarıda bahsedilen İsrail'in bölgede müttefik arayışı bağlamında yürümüştür denilebilir. İsrail, Kuzey Irak Kürtleri ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Özellikle İran'ın bölgede ve Irak'ta artan etkisi ve DEAŞ'e karşı verilen mücadele İsrail'in desteğinin gerekçelerini oluşturmaktadır²¹³. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi idaresi altında ki Kuzey Irak'ta gerçekleşen bağımsızlık

---

²¹⁰Ceyhan Çiçekçi, İsrail ve Kürtler: Trendler, Niyetler ve Varsayımlar, **Ortadoğu Analiz**, Temmuz-Ağustos Cilt:7 Sayı:9.

²¹¹Murat Yetkin, The PKK's strategic miscalculation, **Hurriyet Daily News**, 10 Mart 2018, <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/the-pkks-strategic-miscalculation-128533>] 20.05.2018.

²¹²Middle East Eye, "Netanyahu: Israel supports Iraqi Kurd independence", 13 Eylül 2017, <http://www.middleeasteye.net/news/netanyahu-israel-supports-iraqi-kurd-push-independence-1164086094>] 04.03.2018.

²¹³Rauf Baker, The Syrian Kurds: Israel's Forgotten Ally, **BESA Center Perspectives Paper**, No. 614, 14 Ekim 2017.

referandumuna doğrudan ve açıktan destek vermiştir. Bu bağlamda dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Perez, ABD Başkanı Obama'yı bu konuda cesaretlendirme gayretinde olmuştur.²¹⁴

Iraklı Kürtlerin yanı sıra İsrail, İran ve Türkiye ve Suriye Kürtleri ile de yakından ilgilenmiştir. Türkiye'ye ile olan akın ilişkisi, İsrail'in Kürtlerle ilişkisini uzun dönem 'sır ilişkiler' üzerinden gizlice yürütmesine yol açmıştır. Öte yandan İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, bağımsız Kürdistan Devletinin kurulmasını desteklerini belirterek, 'Türkiye ile savaşıyor PKK'yı' terör örgütü olarak görmediklerini söylemiştir.²¹⁵

İsrail'in Suriye'de PYD ile ilgilenmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kurulduğu yıllardan itibaren kendisine düşman Arap Devletlerinin içerisinde Arap olmayan topluluklarla sıcak ilişkiler tesis etme arzusudur. İkincisi ise 80'li yıllardan itibaren kendisine doğrudan tehdit olarak gördüğü İran-Suriye-Lübnan hattını engelleme isteğidir. Bu istek, terör örgütü PYD'nin Suriye'de bir aktör olarak ortaya çıkması canlılık kazanmıştır.

İsrail, Suriye'de Esed rejimi ve İran nüfuzu altında olmayan, Irak ile Suriye sınırlarına hakim olabilen bir aktörün kendi çıkarlarına hizmet edebileceğini düşünmüştür. Ancak İsrail yöneticileri, Irak Kürdistan referandumuna verdikleri açık söylesel desteği, terör örgütü PYD'ye vermemiştir. Bu daha çok İsrail'in ABD dış politikasına etki gücü ve yönlendirme becerisine göre şekillenmiştir. ABD'nin Suriye'de izlediği politika, İran'ın bölgedeki nüfuzunu minimize etmek üzerine kurulmuştur. Bu plan ya da politika İsrail içinde geçerlidir.

---

²¹⁴Emine Muhammed Mahmud Halil, "Alakat Emrikiyye-İsrailiyye fi Fetreti Reis Obama Ticeh Şar'ül Avsat", Merkez Ed-Dimokrati el-Arabi, 2016, s.5.

²¹⁵Netanyahu: Israel Supports the Establishment of an Independent Kurdistan, Haaretz, 13 Ekim 2017, [<https://www.haaretz.com/israel-news/netanyahu-supports-establishment-of-independent-kurdistan-1.5450316>], 10.02.2018.

3.2. Küresel Aktörler

3.2.1. ABD

3.2.1.1. Obama Dönemi

Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in Suriye politikasına etkisi incelenmeden önce mezkûr devletin Ortadoğu politikasına bakmak ehemmiyet kesbetmektedir. Bu açıdan ABD'nin Arap Baharı olarak adlandırılan süreç başlamadan önce bölge devletlerine ve bölgeye bakış açısına biraz değinmek gerekmektedir.

ABD Dışişleri eski Bakanı Condoleezza Rice, 2005 yılında Kahire Amerikan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, "ABD, Ortadoğu'da 60 sene boyunca istikrarı sağlamak için demokrasinin aleyhine çalıştı ancak her ikisinin de ikamesinde başarılı olamadı" ifadelerini kullandı.²¹⁶

Esasen bu sözler ABD'nin Ortadoğu'da uzun bir süredir izlediği siyasetin özeti sayılabilir. Condoleezza Rice'ın söylediği gibi ABD'nin 60 yıldır demokrasinin aleyhine, istikrarın ise lehine desteklediği liderler 2010 yılının sonunda ciddi şekilde tehdit edilmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda ABD ve İsrail'in önem verdiği sıraya göre gitmek gerekirse Mısır'da Hüsnü Mübarek'e karşı başlayan gösteriler ilk karşılaştıkları meydan okuma oldu diyebiliriz. Dönemin ABD Başkanı Barak Obama ve yönetiminin politikası, birçok ülkeyi sarsan halk hareketlerine karşı tereddütlü ve proaktif olmakla nitelendirilmiştir.²¹⁷

Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin Tunus'tan sonra Mısır'da başlaması ile ABD yönetimi bir politika belirleme yoluna gitmiştir. Bu politika, Mısır'da Hüsnü Mübarek'e karşı gösterilerin başlamasından kısa bir süre sonra, ABD'den Mübarek'e bırakması yönünde çağrı gelmesi şeklinde kendisini göstermiştir. ABD'nin bu tepkisi, İsrail'de şok etkisi yaratmıştır.²¹⁸ Bu durum daha sonra Suriye'de

---

²¹⁶Rice Urges Egyptians and Saudis to Democratize, **Newyorktimes**, 21 Temmuz 2005, [<https://www.nytimes.com/2005/06/21/world/middleeast/rice-urges-egyptians-and-saudis-to-democratize.html>], 12.01.2018.

²¹⁷Thomas, Mattair, The Arab Uprisings and U.S. Policy: What Is the American National Interest?, **Capitol Hill conferences**, 28 Nisan 2011, [<https://www.mepc.org/arab-uprisings-and-us-policy-what-american-national-interest>], 21.01.2018.

²¹⁸Israel shocked by Obama's "betrayal" of Mubarak, **Reuters**, 31 Ocak 2011, [<https://www.reuters.com/article/us-egypt-israel-usa/israel-shocked-by-obamas-betrayal-of-mubarak-idUSTRE70U53720110131>], 20.01.2018.

de daha belirgin hale gelecek olan İsrail ile Obama yönetimi arasındaki ilk görüş ayrılığıdır.

Öte yandan ABD, uzun yıllardır sorunlar yaşadığı ve İsrail'in sürekli teröre destek vermekle suçladığı Suriye'de ise olayların başlamasının ardından uluslararası toplumda ortaya çıkan 'Esed rejiminin gitmesi yönündeki' inisiyatifte Mayıs 2011'de Esed rejimine yeni yaptırımlar uygulayarak katkı vermeye çalışmıştır. Daha sonra ise ABD Başkanı Obama, kimyasal silahların kullanılması halinde askeri müdahale tehdidinde bulunmuştur²¹⁹.

Ancak 2013 yılında Esed rejimi kimyasal silah kullanmakla suçlanmıştır²²⁰. Obama yönetimi ise Esed'e karşı askeri güç kullanmak için kongreye girmiş ama bir sonuç alınamamıştır. Zira kongredeki oylama öncesinde ABD ve Rusya Suriye'de kimyasal silahların imhası için anlaşmaya varmıştır²²¹.

ABD'de Arap dünyasında meydana gelen bu değişim rüzgârının kendi menfaatleri doğrultusunda ilerleyeceği kanaati hâkimken, ABD kamuoyunun bir kısmı ise Arap Baharının Barak Obama'nın demokrasi yanlısı söylemleri ve ateşli özgürlük nutuklarından ilham aldığı inancına sahip olmuştur.²²² ABD yönetimi tarafından aniden meydana gelen bu değişim rüzgârının bilinmeyen bir deprem taşıdığı ifade edilirken, Dışişleri Bakanı Hilary Clinton ise "Ortadoğu çok hız bir değişim sürecinden geçiyor. Şu anda bu değişimde birçok bilinmeyen olduğu gibi bizim için fırsatlar var" ifadeleri ile değişimin kendi menfaatlerine evirilebileceğine işaret etmiştir.²²³

Obama Yönetimi de bu minvalde Ortadoğu stratejisini değiştirmiş, on yıllardır birlikte çalıştığı diktatör rejimleri terk edip, özgürlük talep edenlerin yanında pozisyon almıştır. ABD'nin, aniden gelişen olaylar karşısında çıkarlarının tehlikede olduğunu anlaması, bu pozisyon değişikliğinin gerekçesi olmuş, ABD yeni kurulan Arap Baharı yönetimlerinin içerisinde pay sahibi olmaya karar vermiştir.²²⁴

---

²¹⁹Daraa: The spark that lit the Syrian flame, **CNN**, 1 Mart 2012.

²²⁰ Syria's Assad says 'no evidence' of chemical weapons use, **CBC News**, 8 Eylül 2013, [<https://www.cbc.ca/news/world/syria-s-assad-says-no-evidence-of-chemical-weapons-use-1.1701168>], 11.02.2018.

²²¹ Syria profile, **BBC**, 9 Eylül 2018, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995>], 09.09.2018.

²²² Marcy Lynch, Obama's 'Arab Spring?', **Foreignpolicy**, 6 Ocak 2011, [<https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>], 05.03.2018

²²³ Tumult of Arab Spring Prompts Worries in Washington, **Newyorktimes**, 7 Eylül 2011, [<https://www.nytimes.com/2011/09/18/world/middleeast/tumult-of-arab-spring-prompts-worries-in-washington.html?mtrref=www.google.com&gwh=E24ABC249AD9ABE9F9C1CB9A4F28D1C4&gwt=pay>], 30.01.2018.

²²⁴ Egypt Obama's Remark Situation Egypt, **Council Foreign Relations**, 10 Şubat 2011.

Suriye rejiminin kimyasal silah kullanmasının ardından uluslararası toplumdan gelen çağrılara karşılık ABD Yönetimi, Bush döneminde girilen savaşlar münasebetiyle, ülke kamuoyunda oluşan savaş karşıtı tutumdan fazlasıyla istifade ettiği düşünülürse, doğrudan bir askeri operasyona girişmekten kaçınmıştır. Barack Obama 2014 yılında yaptığı açıklamada, Irak ve Afganistan savaşlarının kendilerine maliyetinin yüksek olduğunu vurgulayarak, Suriye’de askeri yolla çözülecek bir durumun olmadığını vurgulamıştır.²²⁵

Obama yönetiminin 2011 başında başlayan ve değişiklik isteyen sokak gösterilerini, “Yönetimlerin halklarına zulüm etmelerini engelleyemiyoruz, Irak’ta tecrübe ettik ki her ne niyetle olursa olsun bir yönetimi silahla devirmeye çalışmanın maliyeti ağır oluyor” ifadeleri ile açıkladı.

Filistin’e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Ramallah’ta konuşan Obama, olayların henüz yeni başladığı Suriye’deki duruma da değindi. Obama, “Esad ya görevini sürdürüp değişiklik sürecine öncülük yapar ya da görevinden ayrılır” ifadelerini kullandı.²²⁶

Suriye’de olayların başlamasının ardından kongre de yaptığı bir konuşmada ise Obama, bölgeye yönelik politikalarını önemli bir grup konu üzerine bina ettiklerini açıkladı. ABD Başkanı Obama bu konuları, terörle mücadele, kimyasal silahların yayılmasını önleme, ticari hareketlilik özgürlüğünü garanti altına alma, İsrail’in güvenliğini savunma ve Arap İsrail barışı için çaba gösterme şeklinde sıraladı.

Barack Obama Ortadoğu’daki halk tarafından istenen her türlü demokratik değişimin ABD tarafından destekleneceği mesajını verdi. Terörün onlarca yıldır yapamadığını, halkın barışçıl protestolarının birkaç ayda yaptığını ifade edip, bu tarz şiddet içermeyen, halkın ve toplumun genelini kapsayan demokratik reform arayışlarının destekçisi olduğunu ifade etti. Obama, Tunus ve Mısır gibi değişimini ve reformunu belli bir noktaya getirmeye başlamış ülkelere AB, IMF, Dünya Bankası ve Amerika tarafından maddi fonlar ayrılacağını, bu ekonomik yol haritasının halk tarafından başlatılan politik değişimin sürdürülebilirliği açısından ABD tarafından destekleneceğini ifade etmiştir.²²⁷

---

²²⁵Reuters, Obama says he does not see a military solution in Syria right now, 11 Şubat 2014.

²²⁶Amerika’nın Sesi, “Obama Beklenen Ortadoğu Konuşmasını Yaptı”, 19.05.2011, [<https://www.amerikanin sesi.com/a/obama-122239434/896108.html>], 10.04.2018.

²²⁷Mark Lander, Obama Seeks Aid for Egypt and Tunisia at Meeting, **New York Times**, 26 Mayıs 2011, [<https://www.nytimes.com/2011/05/27/world/europe/27prexy.html>], 01.04.2018.

Obama yönetimi, uluslararası toplumla birlikte kurduğu mekanizmalar ile birlikte Suriye muhalefetine destek vermeyi sürdürmüştür. Her ne kadar bu desteğin niteliği ve niceliği tartışılıyor olsa da Obama yönetimi, resmi düzlemde Esed rejiminin gitmesi yönünde bir politika izlemiştir.

İsrail resmi söylemi ve politikası ile ABD politikasının Suriye özelinde bazı meydan okumalara sahne olması da bu dönemde meydana gelmiştir. Özellikle Suriye iç savaşının önemli bir yılı olan 2013'te bazı bölgelerde kimyasal silah kullandığının iddia edilmesi üzerine her iki ülkede Esedrejime yönelik askeri saldırı seçeneğini desteklemiştir. Öte yandan İsrail, Suriye'nin elinde bulunan ve halka karşı kullanıldığı için uluslararası toplumunda yok edilmesini istediği kimyasal silahlar konusunda var olan endişelerini de Obama yönetimini destekleyerek gidermeye çalışmıştır.

İsrail Başbakanı ile ABD Başkanı Obama arasında 30 Eylül 2013'de yapılan görüşmede de bu konu görüşülmüş ve daha sonra yapılan açıklamada "İkimiz de Suriye'den kimyasal silah stoklarının alınması ihtimalinin mevcut olmasından memnunuz." ifadeleri yer almıştır.²²⁸

Öte yandan ABD eski Başkanı Barack Obama'nın Ulusal Güvenlik eski danışman yardımcısı Ben Rhodes,'Olduğu Gibi Dünya' isimli kitabında, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Obama yönetiminin 2013'te Suriye'ye askeri operasyon yapmama kararını desteklediğini yazmıştır. Ben Rhodes, kitabında ayrıca, Suudi Arabistan ve Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (AIPAC) kongre de Obama yönetimine Suriye'ye müdahil olması için baskı uygulamasına rağmen Netanyahu'nun Obama'nın Suriye'ye saldırmama kararına destek vermeyi sürdürdüğünü öne sürmüştür.²²⁹

İsrail ile ABD'nin Suriye'de ortak kaygıları ve çıkarlarından birisini de İran'ın Suriye üzerinden Hizbullah'a silah sevkiyatı yapması olmuştur. Obama yönetiminin P5+1 (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya) ile İran arasında yapılacak nükleer anlaşma ile İsrail'in Suriye'de İran varlığından duyduğu kaygıların arttığı dönem senkronize bir şekilde vuku bulmuştur.

İsrail Başbakanı Netanyahu, İran milislerinin ve Hizbullah'ın Golan Tepelerinde varlıklarını güçlendirmesini tehdit olarak algılamıştır. 1967'de Suriye'den aldığı Golan

---

²²⁸NPR, Obama And Netanyahu Discuss Iran And Syria At White House,30 Eylül 2013, [<https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2013/09/30/227796035/obama-and-netanyahu-discuss-iran-palestinians-at-white-house>] 06.06.2018.

²²⁹Ben Rhader, The World as it is, 1. Baskı, Random House, NewYork, 2018, s. 154.

Tepelerini, 1981 yılında ilhak ettiğini açıklayan İsrail, uluslararası toplumdan yeterince destek alamamıştı. Netanyahu, ABD Başkanı Obama ile 2015 yılında yaptığı görüşmede Obama'dan Golan Tepelerini İsrail toprağı olarak tanımasını istemiştir. Ancak bu, Obama tarafından reddedilmiştir.²³⁰ Golan Tepeleri konusu, daha sonra da iki ülke gündeminde kalmaya devam etmiştir.

Netanyahu'nun Golan Tepeleri isteklerine Obama yönetimi 2016'da da olumsuz cevap vermiştir. Netanyahu'nun Obama yönetiminden uzun yıllar boyunca tekrar eden isteğı Suriye'de varılacak herhangi bir anlaşma da İsrail çıkarlarının göz önünde bulundurulmasıdır. Obama yönetiminin Suriye'de istediğı hareket özgürlüğü ve İran'ın dizginlenmesi istekleri 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile İran arasında varılan nükleer anlaşma ile olumsuz yönde seyretmeye başlamıştır.

Obama yönetiminin 2013'te verdiği Suriye'deki iç savaşa müdahil olmama kararı, daha sonraki yıllarda İsrail aleyhine seyredecek bir politika şeklini almıştır denilebilir. Zira mezkûr ülkede var olan İran faaliyetleri, İsrail için behamahal müdahale edilmesi gereken bir hal olagelmıştır.²³¹

İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Rusya ile Suriye özelinde geliştirdiğı ilişkiyi de bu bağlamda değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Netanyahu, Obama yönetiminin İran ve Hizbullah faaliyetlerine karşı harekete geçmeme politikasını, Rusya ile vardığı Suriye'de istediğı alana operasyon düzenleme ayrıcalığı ile gidermeye çalışarak telafi etme yoluna gitmiştir denilebilir.²³²

3.2.1.2. Trump Dönemi

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı olarak göreve başlayan Donald Trump, Dışişleri eski Bakanı Hillary Clinton'a karşı yürüttüğü seçim kampanyasında 2003 yılında Irak'ı işgal eden Bush ile Suriye'de muhaliflere destek verdiğini iddia ettiği Obama'yı şiddetli şekilde eleştirmiştir. Trump, Nisan 2016'da yaptığı bir konuşmada, "Her şey batı tarzı demokrasiler olma konusunda deneyim ya da ilgisi olmayan ülkelere batı demokrasileri yaratabileceğimiz fikrinden başladı." dedi. Trump

²³⁰ **Russia Today**, Netanyahu urges Obama to 'think different' on Golan Heights annexation, 11 Kasım 2015, <https://www.rt.com/news/321518-netanyahu-syria-golan-heights/> 25.04.2018.

²³¹ Michail Crowley, Why Israel is fighting Obama's Iran deal, **Politico**, 25 Şubat 2015, <https://www.politico.com/story/2015/02/iran-nuclear-deal-israel-115510>, 14.01.2018.

²³² Amos Yadlin, Russia in Syria and the Implications for Israel, **Strategic Assessment**, c.19, no. 2, s. 23, Temmuz 2016.

konusmasının devamında ise ABD'nin ortaya çıkardığı boşluğun İran'a doldurmak için fırsat sunduğunu belirtmiştir.²³³

Trump başkan olarak göreve başladıktan sonra da bu düşüncesini değiştirmede. Trump, Afganistan konulu bir toplantının ardından "Artık ABD askeri gücünü, bizden çok uzak ülkelerde demokrasiler inşa etmek için kullanmayacağız ve diğer milletleri yeniden inşa etmeye çalışmayacağız, o günler dönmek üzere geride kaldı. Başkalarının yaşam tarzlarını değiştirmelerini istemiyoruz." ifadelerini kullandı.²³⁴

Diğer yandan Trump yönetimi, daha önceki bölümlerde bahsedilen Obama döneminde İran'la varılan nükleer anlaşma kapsamında yaptırımların kaldırılması kararını hızlıca gözden geçirdi. Bu minvalde, 2018 yılında İsrail'inde destek verdiği İran yaptırımları tekrar başladı. Bu karar, İran'ın İsrail sınırlarına kadar varan milis güçlerinden ve nükleer programından endişe duyan İsrail tarafından desteklendi.²³⁵

Trump döneminde Esed rejiminin kimyasal silah kullandığı iddiaları da gündeme geldi. ABD, İngiltere ve Fransa Suriye rejiminin kimyasal silah kapasitesiyle ilgili hedeflerini vurdu.

Trump saldırıların ardından yaptığı açıklamada, "Bugünkü eylemlerimizin amacı, kimyasal silahların üretimi, yayılması ve kullanımına karşı güçlü bir caydırıcılık oluşturmak. Bu caydırıcılığı tesis etmek, ABD'nin çok önemli bir ulusal güvenlik çıkarı. Bu mezalimlere Amerikan, İngiliz ve Fransız ortak yanıtı, askeri, ekonomik ve diplomatik olmak üzere, ulusal gücümüzün tüm araçlarını birleştirecek. Suriye rejimi yasaklı kimyasal maddeleri kullanmaya son verene kadar bu yanıtı sürdürmeye hazırız." ifadelerini kullandı.²³⁶

Trump yönetimi Suriye'de yürüyen siyasi süreç içerisinde de yer alma düşüncesinde de olmadı, Türkiye, Rusya ve İran arasında 2018 Mayıs'ında gerçekleşen Astana

---

²³³The New York Times, "Donald Trump's Foreign Policy Speech", 27 Nisan 2016,

[<https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html>] 01.06.2018

²³⁴ Fort Myer, "Remarks by President Trump on the Strategy in Afghanistan and South Asia", 21 Ağustos 2017,

[<https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia>]

02.05.2018

²³⁵ Robert Mackey, On the Eve of Israel's Election, Netanyahu Thanks Trump for Sanctioning Iran at His Request,

The Intercept, 9 Nisan 2019, [<https://theintercept.com/2019/04/08/netanyahu-thanks-trump-sanctioning-iran-request-eve-israeli-election/>], 15.04.2019.

²³⁶Habertürk, Trump saldırı emrini verdi: ABD, Fransa ve İngiltere Suriye'yi vurdu, 14 Nisan 2018,

[<https://www.haberturk.com/tv/gundem/video/trump-saldiri-emrini-verdi-abd-fransa-ve-ingiltere-suriyeyi-vurdu/474498>], 05.05.2018.

toplantısına katılmayı reddetti.²³⁷ Trump yönetimi, İran veya Rusya'nın varlığı nedeni ile Astana sürecinde yer almazken, Savunma Bakanı Mattis, BM öncülüğünde gerçekleşen Cenevre görüşmelerinin önemini vurgulayan açıklamalar yaptı.

Trump yönetimi Suriye'de önceliğini DEAŞ'le mücadeleye verirken, başkanın Suriye'de yeniden imar faaliyetleri için ayrılan 200 milyon doları dahi kesmesi ABD'nin Suriye'den çekilme belirtileri olarak görüldü. Ancak Suriye'den hızlı çekilişin geri dönebileceği yönündeki endişeleri çekilmenin imkânsızlığını hatırlattı.²³⁸

Öte yandan Trump'ın ABD Başkanı olması ile İran'a karşı bölgede tavrını da sertleştirdi. Bu politika değişikliği ile ABD'nin Suriye'de İran varlığına en az İsrail kadar karşı olması politika haline geldi. Trump yönetimi devralmasının akabinde Obama yönetimi döneminde nükleer anlaşma yapılan İran'a karşı yeni bir politika sinyali verirken, kamuoyunu oldukça fazla meşgul eden terör örgütü DEAŞ'in de yenilmesi üzerine yoğunlaştı. Yeni ABD Başkanının Suriye bağlamında değerlendirebileceğimiz, öncelikleri İsrail'in Suriye politikasına doğrudan etki etti.

ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde desteklediği güçler, İran'ın bölgedeki etkisini kıracağı düşüncesi ABD karar alma mekanizmalarında geçerli hale geldikçe, Trump yönetiminin Suriye'den çekilme planları geçerliliğini yitirmeye başladı

Trump, ABD ve Fransa'nın İran'ın Akdeniz'e ulaşma rahatlığını kabul etmeyeceğini söyleyerek, bölgede İran nüfusunun yayılmasına engel olamaya çalıştıklarının sinyalini de vermiş oldu.²³⁹ Öte yandan ABD Başkanının Suriye'de kalıcı olarak asker bulundurmasının zorunluluğu İsraililer ve Suudiler tarafından da teşvik edildi.²⁴⁰ Ortadoğu'daki Amerikan kuvvetleri komutanı General Joseph Votel, basına verdiği demeçte, "Suriye'nin demokratik güçlerinin desteklenmesi, İran'ın anılan bölgelere erişiminin engellenmesine yardımcı olacaktır." ifadelerini kullandı.²⁴¹

---

²³⁷Sputnik, "ABD, ilk kez Astana görüşmelerine katılmayacak", 14 Mayıs 2018, [<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805141033438412-abd-astana-gorusmeleri-ilk-kez-katilmayacak/>], 05.01.2018.

²³⁸Hirschfeld Davis, Julie, "Trump Drops Push for Immediate Withdrawal of Troops From Syria", **The New York Times**, 4 Nisan 2018, [<https://www.nytimes.com/2018/04/04/world/middleeast/trump-syria-troops.html>] 02.06.2018.

²³⁹Detsch, Jack, "Trump emerges from Macron meeting ready to take on Iran in Syria", Al-Monitor, 27 Nisan 2017, [<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/04/macron-trump-flip-syria.html>] 05.05.2018.

²⁴⁰Macron, Trump announce 'common objective' on Iran and Syria", France 24, 24 Nisan 2018, [<http://www.france24.com/en/20180424-macron-trump-resolve-differences-iran-syria-nuclear-deal-troops>] 05.05.2018.

²⁴¹Saudi Crown Prince wants US troops to stay in Syria", Gulf News, 17 Mayıs 2018, [<https://gulfnews.com/news/mena/syria/saudi-crown-prince-wants-us-troops-to-stay-in-syria-1.2197154>] 06.06.2018

Diğer taraftan ABD Suriye’de İran’ın varlığının oluşturduğu tehdit seviyesini de yükseltti. Washington, Irak-Ürdün sınırındaki al-Tanf bölgesinde varlığını sürdürmeye karar verirken, İran Devrim Muhafızları, bölgeden 55 kilometre uzak durma taahhüdünde bulunması ise İran kuvvetlerinin Irak’tan başlayan kara yolunu engellemek için bombalayacağını açıkladı.²⁴²

Öte yandan Suriye’deki ABD varlığını, İran güçlerine karşı doğrudan bir müdahaleden kaçınırken, Rusya ile güçlü diplomatik ilişkilere sahip İsrail, Suriye’deki İran ve Hizbullah hedeflerine saldırılarını artırarak devam ettirdi. Bu durum, ABD’nin Rusya ile Suriye sahasında askeri bir meydan okumaya mahal vermemek için tercih ettiği bir yöntem olarak görülebilir.²⁴³

ABD’de Trump yönetiminin Ortadoğu, özelde ise Suriye politikasını somutlaştırdığı en önemli olay ise Golan Tepelerinin İsrail toprağı sayılması kararının alınmasıdır. Daha önceki bölümlerde de üzerinde çokça durulduğu üzere İsrail daha önce Golan Tepelerini “Toprağı karşılık barış” politikası kapsamında kullanmaya çalışmıştır. Ancak İsrail Başbakanı Netanyahu ile Trump yönetimi arasında var olan ilişkiler, Suriye iç savaşının başlamasından itibaren İsrail için hem Dürziler bağlamında hem de bu bölgeye sızan Hizbullah ve İran milisleri bağlamında duyduğu endişeyi gidermiştir.²⁴⁴

1967 savaşında işgal ettiği, 1981’de tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıkladığı Golan Tepelerinin ABD tarafından tanınması kararı İsrail’in bu bölgede yerleşim yeri yapma çalışmalarına meşruiyet sağlamıştır.

Trump yönetiminin Golan Tepeleri kararı, Suriye iç savaşı bağlamında ele alındığında ise İsrail, iç savaş sırasında hem uluslararası toplum hem de Suriye tarafından barışın ön şartı olarak sunulan bir konuyu ortadan kaldırmıştır denilebilir. Zira bundan sonraki evrelerde İsrail ile Suriye arasında yapılacak muhtemel barış müzakerelerinde İsrail Golan Tepelerini barış için bir seçenek olarak masaya getirmeyecektir.

---

²⁴²Ryan, Missy, “Pentagon to confront Iran’s expansion using indirect means, not open conflict”, The Washington Post, 26 Nisan 2018, [https://www.washingtonpost.com/world/national-security/pentagon-to-confront-irans-expansion-using-indirect-means-not-open-conflict/2018/04/26/b2a0a688-48cd-11e8-9072-f6d4bc32f223_story.html?utm_term=.9e2ece401ba5] 06.07.2018.

²⁴³Liptak, Kevin, and Cohen, Zachary, “For Trump, Syria policy is all about the economy -- and private jumbo jets”, CNN, 3 Nisan 2018, [<https://www.cnn.com/2018/04/03/politics/donald-trump-syria-middle-east-policy/index.htm>], 07.02.2018.

²⁴⁴BBC, Golan Tepeleri: ABD, Trump'ın kararıyla İsrail'in egemenliğini tanıdı, 25 Mart 2019, [<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47696932>], 04.04.2019.

3.2.2. Rusya

İsrail Devletinin kuruluşunu ilk tanıyan ülkeler arasında olan Sovyetler Birliği, Soğuk Savaşın getirmiş olduğu yeni şartlar ve müttefiklikler ile İsrail ile farklı bloklarda yer almıştır. Özellikle birinci Dünya Savaşı sonrası verdiği büyük Yahudi göçleri ile İsrail tarımını canlandıran Rusya, İsrail siyasi hayatını ideolojik olarak etkilemiştir denilebilir.²⁴⁵ İsrail siyasi hayatını uzun dönem domine eden İşçi Partisi, uzun yıllar sonra aşırı sağcı Likud Partisine kaybedene kadar İsrail'i yönetmiştir.²⁴⁶ Rusya'nın yeni kurulan İsrail'i hem nitelikli göçler ile ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda etkilemiş olmasına rağmen dış politikada ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaşta Sovyetler Birliği genellikle Arapları desteklerken, İsrail ABD ve Batı yardımları ile ayakta kalabilmiştir.

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı Rusya için iki anlamda Arap Baharının etkilediği diğer ülkelerden farklılaşmıştır. Bunlardan birincisi, Arap-İsrail ya da ABD-Rusya mücadelesinde uzun yıllar Sovyetler bloğu ülkelerinden ayrılmamış olması ve ABD'nin desteklediği İsrail'e karşı Sovyet silah ve teknolojisi ile savaşmasıdır. İkincisi ise Rusya'nın Sovyetlerin dağılmasından sonra Ortadoğu'da tek deniz üssüne Suriye'nin ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Bu iki durum Rusya'nın Eylül 2015'de Suriye iç savaşına Esad rejimi lehine müdahil olmasına etken oluşturmuştur. Bu müdahale, İsrail açısından yönetilebilir bir kriz olan Suriye iç savaşını başka bir evreye taşımıştır.

2011 yılında başlayan Suriye krizinde Rusya, tutumunu Suriye rejimini desteklemek üzerine kurarken, özellikle krizin uluslararası arenaya taşınması ile BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı olmak üzere, kimyasal silahların kullanılması sonrası Suriye rejimine müdahale edilmesi yönündeki çabaları da esnetme çabasında olmuştur. Suriye rejiminin bir diğer destekçisi İran ile de yakın ilişkiler içinde olan Rusya, dönemin ABD Başkanı Obama'nın Afganistan ve Irak'ta olduğu gibi askeri çözüm yolundan imtina etmesi, İsrail'in bölgedeki çıkarlarını yeterli desteği sağlamaması ve İran ile P5+1 ülkeleri ile vardığı nükleer anlaşma nedeniyle İsrail'in bölge politikaları konusunda iş birliği içinde olmak istediği bir güç olmuştur.

---

²⁴⁵İsrail Enformasyon Merkezi, **İsrail Gerçekleri**, Tel Aviv, 2003, s.27.

²⁴⁶İsrail Enformasyon Merkezi, **İsrail Gerçekleri**, Tel Aviv, 2003, s.45.

Öte yandan İsrail ile Rusya ilişkileri özellikle Suriye rejiminin elinde bulundurduğu kimyasal silahların dünya kamuoyunun gündeme gelmesi ile olumsuz denebilecek bir süreçten geçmiştir. Rusya lideri Vlademir Putin, Suriye'nin elinde bulundurduğu kimyasal silahlar gündem edildiğinde “Suriye'nin kimyasal silahları, İsrail'in nükleer silahlarına tepki olarak inşa edildi” demiştir. Putin ayrıca, “İsrail'in yüksek teknoloji sahibi olması ona nükleer silah sahibi olması hakkını vermez” diyerek, İsrail'in BMGK üyesi olmadığını ve nükleer silah sahibi olma hakkı olmadığını savundu.²⁴⁷ Diğer taraftan Putin, İran ile varılan mezkûr nükleer anlaşmasını desteklediğini söylerken, İsrail'in güvenlik çıkarlarını da anladığını belirtmiştir.²⁴⁸ İsrail ise Rusya'nın Ortadoğu'da var olan siyasi ve askeri nüfusunu sınırlandırmak istemekte ama aynı zamanda Rusya ile karada, denizde veya havada karşılaşmak istememektedir. Rusya'nın müdahalesi ile kısmi de olsa hava desteğini artıran İran ve Hizbullah militanları Suriye'de nüfusunu artırırken, İsrail Rusya'nın bu destek gücünü sınırlandırarak güç dengelerini değiştirebilecek politikaların önüne geçmeye çalışmıştır.

Suriye iç savaşının başlamasından 2 yıl sonra İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, 2013 yılının Mayıs ve Kasım aylarında iki defa Moskova'ya ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin temel amacı İran'ın nükleer enerji çalışmaları olurken, İsrail, Suriye'de Rus silahlarının İran ve Hizbullah'ın eline geçmesine de engel olmaya çalışmıştır.

Rusya'nın Suriye müdahalesi sonrasında ise İsrail-Rusya ilişkileri, iki ülkenin ortak çıkarları üzerine bina edilen, askeri ve siyasi olarak bölgesel ve küresel bir anlayış birliği içinde başlamıştır. İsrail'in Rusya'ya karşı bu anlayışı, Rusya'nın Suriye'de ki varlığından çok önce başlamıştır. İsrail, Rusya'nın Gürcistan'a Savaş açmasına, Kırım'ı ilhak etmesine ve Ukrayna'da ki iç savaşa müdahalesine sessiz ve tarafsız kalmıştır. İsrail'in Rusya ile olan bu nevi şahsına münhasır ilişkisi çoğu zaman ABD ve Batı politikalarının aksi yönünde gelişme göstermiştir. Bu yönüyle İsrail, Rusya'nın Suriye müdahalesini fırsat bilmiş ve bu anlayış birliği üzerinden askeri ve siyasi ilişkilerini dizayn etmeye çalışmıştır.²⁴⁹

---

²⁴⁷Jpost, Putin: İsrail's Nuclear weapons just make it a target, 19 Eylül 2013.

²⁴⁸Time of İsrail, Putin says a peaceful Israel is in Russia's interest, 25 Temmuz 2012.

²⁴⁹Oded Eran, Zvi Magen, "Israel and the Leading International Actors", Institute for National Security Studies, 2016

İsrail Başbakanı Netanyahu ile Rus lider Putin'i buluşturan görüşmelerde Putin, Ortadoğu'nun nükleer silahlardan temizlenmesi için BM nezdinde girişimlerde bulunacağını belirtmiş ancak nükleer anlaşmanın yapılmasının ardından İran, İsrail gündemindeki birinci sırayı Suriye'ye bırakmıştır. İsrail, Rusya'nın Suriye'de bulunmasını kendi çıkarları için olumlu bulmuştur. Bu anlamda İsrail, bütün Batı ülkelerinin ve özellikle ABD'nin karşı çıktığı ve kınadığı Rusya'nın Gürcistan'da giriştiği savaşı, Kırım'ın ilhak edilmesini ya da Ukrayna iç savaşına müdahalesini kınamaktan kaçınmıştır. İsrail bu krizlerde izlediği siyasetin semeresini Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi ile birlikte toplamaya çalışmıştır.²⁵⁰

İsrail, Rusya'nın Suriye iç savaşına askeri olarak müdahil olmasını, Rusya'nın artan küresel ve bölgesel etkisine bağlamıştır. Özellikle Obama döneminde ABD ile İsrail arasındaki krizlerinde etkisi ile Rusya'nın bölgede ABD'den daha faal olacağını düşünmüştür. Bu dönemde bu durumu İsraili yetkililer birçok kez dile getirmişlerdir. Dönemin İsrail Savunma Bakanı Moşe Ya'alon, "ABD Ortadoğu'da büyük bir boşluk bıraktı ve Rusya bu boşluğu bölgeye girmek için kullanıyor" demiştir. Ya'alon ayrıca ABD'nin bölge siyasetini eleştirerek bu politikayı "Duvarın üstünde oturmak" şeklinde nitelendirmiştir.²⁵¹

İsrail, Rusya öncesi saldırılarına devam etmiştir. Öyleki Netanyahu'nun Moskova ziyaretinin hemen sonrasında İsrail, Ekim 2015'te, Golan Tepelerinde Esad rejimi mevzilerini vurmuştur.²⁵² Yine aynı şekilde Rus müdahalesinden sonra İsrail, Aralık 2015'te düzenlediği suikast ile Hizbullah komutanı Semir Kantar'ı Şam'da öldürmüştür. Rus müdahalesi sonrası gelen İsrail saldırıları, Rusya'nın Suriye'de İsrail çıkarlarını koruyacağını göstermektedir. Bu durumu İsraili uzmanlarda Rusya'nın müdahalesinin iki ülke arasında bölgesel konularda anlayış birliğinin pekişmesini sağladığı şeklinde okumaktadır. Bütün bunların yanında İsraili uzmanlar, Rusya'nın elinde bulundurduğu gelişmiş silahları, uçaksavarlar gibi, Suriye ordusuna bırakabileceği korkusu yaşamaktadır.

---

²⁵⁰Oded Eran and Zvi Magen, Israel and the Intervention of International Forces in the Middle East, **INSS**, 2016.

²⁵¹Barak Ravid, "Today's trends lead to the reality of one state, we can not deceive ourselves", **Haaretz**, 6 Aralık 2015.

²⁵²Amos Harel, "The Israeli army hit in Syria in response to the wrong launch of Golan", **Haaretz**, 14 Ekim 2015, s. 10.

Rus desteğinin, Esad rejiminin ömrünü ve dolayısı ile de iç savaşı uzatacağı tezi ile Esad rejimine desteğin başarılı olması durumunda da İran ve Hizbullah'ın sahada durumlarını kuvvetlendireceği tezi İsrail içinde tartışılmalıdır. Esad'ın başarılı olması ve rejimin devam etmesi İsrail için İran ve Hizbullah nüfusunun artması anlamına geldiği için durumu stratejik tehdit seviyesine taşımıştır.²⁵³

Netanyahu Rusya görüşmelerinde İsrail'in Suriye'de var olan çıkarlarını da üç başlıkta Rusya'ya ilemiştir.

1. Silahların Suriye üzerinden Hizbullah'a gitmesini engellemek
2. Savaşın kendi sınırlarına ulaşmasına mani olmak
3. Suriye'den İsrail'e gerçekleştirilecek saldırıları önceden önlemek ve kendini savunma hakkını saklı tutmak²⁵⁴

Yine İsraililere göre Rus varlığı mutedil Sünni eksen aleyhine Şii eksenin güçlenmesine yardım edecektir.²⁵⁵ İsrail'in en büyük korkularından biri, Rus gelişmiş silahlarının Hizbullah'ın eline geçmesidir. Rusya ile İsrail arasında varılan anlayış birlikteliği Rusya'nın bu konuda İsrail'e güvence vermesine kadar gitmiştir.

Öyleki uluslararası basında Hizbullah'ın Rus modern silahları edindiğine yönelik çıkan rapor ve yazılar Rusya'nın Tel Aviv Büyükelçisi tarafından yalanlanmıştır. Büyükelçi, İsrailileri Rusya'nın çıkan haberler sonrası soruşturma başlattığını ve haberlerin yalan olduğu konusunda ikna etmeye çalışmıştır.²⁵⁶ İsrail ile Rusya arasında Ekim 2016'da Rusya'nın Suriye'ye S-300 füzelerini yerleştirmek istemesi üzerine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasında kurulan kırmızı hattın iki ülke askeri yetkilileri görüşmeler yapmış ve askeri, siyasi birliktelik devam etmiştir.²⁵⁷

İsrail ile Rusya arasındaki birliktelik daha sonraki yıllarda da aynen devam etmiştir. 2016 yılında İsrail Başbakanı ve Cumhurbaşkanı Rusya'yı dört defa ziyaret etmişlerdir. Rusya, Suriye'de cereyan eden iç savaş konusunda İsrail'in endişelerini anladığını ve

²⁵³Zvi Magen, "Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence, Strategic Survey for Israel 2013-2014", eds. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, 2014

²⁵⁴Muhanned Mustafa, Aligat İsrailiye-Rusiye fi Siyak Ezimme es-Suriye, 15 Şubat 2015, [http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2017/2/15/353efea844f2496780049a1494e34681_100.pdf]22.01.2018, (مركز الجزيرة للدراسات، الروسية في سياق الأزمة السورية-العلاقات الإسرائيلية بمهند مصطفى)

²⁵⁵Zvi Magen, "Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence", Strategic Survey for Israel 2013-2014, eds. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, 2014.

²⁵⁶Barak Ravid, Russia Promises Israel no Weapons going to Hezbollah in Syria, **Haaretz**, 2 Şubat 2016, s.1.

²⁵⁷Barak Ravid, "Israel asked Russia to formulate new understandings in the wake of the installation of anti-aircraft missiles in Syria", **Haaretz**, 16 Ekim 2016, [<https://www.haaretz.com/israel-news/premium-israel-asks-russia-to-revise-military-coordination-1.5449923>] 01.02.2018.

İsrail'in kendi çıkarlarını korumasında sakınca görmediğini yetkilileri aracılığı ile ifade etmiştir.²⁵⁸ Rusya İsrail sınır hattından çatışmaları uzak tutmaya çalışırken aynı zamanda İsrail'in Hizbullah'a gittiğini iddia ettiği konvoyları vurmasını anlayışla karşılamıştır.²⁵⁹

İsrail karar alıcı eliti içinde önemli bir yere sahip olan İsrail Askeri İstihbaratının eski Başkanı AmosYadlin, Rus müdahalesinin Esad rejimini yenilgiden kurtardığına işaret ederek, bu durumunİsrail'in Suriye içerisinde kullanmakta olduğu hava mesafesini daralttığını söylemiştir. Yadlin, Rusya'nın İsrail'e karşı herhangi bir engelleme yapmadığını ancak İsrail'in Rus hava savunma füzelerinin varlığı dolayısı ile Suriye içlerini bombalamaktan kaçındığını belirtmektedir.²⁶⁰

AmosYadlin, Rus müdahalesinin İsrail için olumlu taraflarını ifade ederken birkaç noktaya değinmiştir. Bunlardan birincisi, Rus müdahalesinin Suriye'ye kısmi bir istikrar getirdiğidir. Yadlin'e göre İsrail, Suriye'de her ne kadar sonucu etkileyebilecek pozisyonda olmasa da siyasi misyonu belli olan ve muhatap alınabilecek bir yönetim arzu etmektedir. İsrail'in arzu ettiği ise nihai kertede kendisi ile anlaşabilecek bir yönetimin iş başında olmasıdır.

İkincisi ise Rusya ile kurulan koordinasyondur. İsrail'in bölgede önemli, istikrarlı ve güvenilir bir devlet olduğunu ortaya çıkarmıştır. Üçüncüsü, Rusya ile taktik düzeyde var olan bu anlayış birlikteliğinin uzun vadede karşılıklı güvene dayalı stratejik bir birlikteliğe dönüşeceği. AmosYadlin'in Rus müdahalesi konusunda olumsuz görüşleri ise; Rus modern silah ve teknolojilerinin Hizbullah, İran ve Suriye rejiminin eline geçecek olmasıdır. Yadlin, Rusya'nın sahada bu örgütlere istihbarat sağladığını, stratejik silahların kullanımı dâhil harp yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olduğu düşünmektedir.²⁶¹

Bu konuda görüş bildiren bir diğer kişi ise İsrail Milli Güvenlik Kurumu eski Başkanı ve Netanyahu'nun Ulusal Güvenlik Danışmanı olan JacobAmidror'dur. Amidror, Rusya ile İsrail arasında birkaç konuda ihtilaf bulunduğunu, Rusya'nın İsrail düşmanı olan İran ve Hizbullah'a modern silah sağlamasının İsrail için sorun teşkil ettiğine işaret

²⁵⁸Micahil Lipin, Israel: Russia Understands Our Concerns with Iran in Syria, **Voanews**, 13 Temmuz 2018, [<https://www.voanews.com/a/israel-russia-iran-in-syria/4481051.html>], 01.02.2018.

²⁵⁹Zvi Magen, Russia: "Internal and External Challenges", Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, 2016,s.61-67.

²⁶⁰Amos Yadlin, "Russia in Syria and the Implications for Israel", Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, Strategic Assessment, Sayı.19, No. 2, Haziran 2016, s. 5.

²⁶¹Amos Yadlin, "Russia in Syria and the Implications for Israel", Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, Strategic Assessment, Sayı.19, No. 2, Haziran 2016, s.7.

etmektedir. Ancak Rusya'nın İsrail'i iyi anladığını ve Suriye'de çıkarlarını koruyabilmesi için kendisine belirli alanlar sağladığını, bununda İsrail için Suriye'deki operasyonlarına meşruiyet kazandırdığını ifade etmiştir.²⁶²

Amidor, İsrail'in Rusya'ya karşı realist bir siyaset izlediğini, Rusya karşısında istediği her şeyi yaptırabilmesinin imkânsız olduğuna ancak istemediği şeylerin gecikmesine ya da engellenmesine çalışabileceğine işaret etmektedir. Amidor, Yadlin 'den Rusya ile İsrail arasında var olan anlayış birliğinin abartılmaması konusunda ayrılmaktadır. Amidor, bu anlayış birlikteliğinin taktiksel olduğunu ve zorunlu halde stratejik birlikteliğe everilmeyeceğine inanmaktadır. Ancak Amidor, İsrail'in bu politikasının bölgede Türkiye ile Rusya arasında yaşanan şok olaylar gibi gelişmelerden uzak tuttuğunu da belirtmektedir. Amidor, Rusya'nın İran ve Hizbullah'ı İsrail'e karşı düşmanlık yapmamaları konusunda engellemeyeceğini, ayrıca Rusya'nın Suriye'nin geleceği konusunda ki her adımında İran'da var olacağına işaret etmiştir.²⁶³

Rusya'nın Suriye'ye girmesinin hemen akabinde İsrail Başbakanı Netanyahu, Rusya'ya gitmiş, kendisine bu ziyarette İstihbarat Başkanı ve Genelkurmay Başkanı da eşlik etmiştir. Netanyahu bu görüşmede, Rusya'nın Suriye müdahalesi sonrası ülkesinin Suriye'de herhangi bir tarafı diğerine karşı tutmadığını belirtmiştir. Öte yandan İsrail bu görüşmede Suriye'deki 3 çıkarını da Rus tarafına açıklama fırsatı bulmuştur. Bunlar; Suriye'den silahların Hizbullah'a gitmesinin engellenmesi, iç savaşın İsrail sınırına intikalinin önlenmesi ve İsrail'in kendini savunma hakkı kapsamında Suriye'den kendisine yönelecek saldırılara yönelik önceden saldırı düzenlemesi hakkının olmasıdır.²⁶⁴

Bu görüşmenin üzerinden çok geçmeden İsrail, Rusya'nın Suriye'ye müdahale etmesinden sonra ikinci defa Ekim 2015'te Golan Tepelerinde Suriye rejimi hedeflerine saldırı düzenlemiştir. İsrail ilk saldırısını Rusya'nın Suriye'ye müdahalesini olduğu Eylül ayı sonunda gerçekleştirmiştir.²⁶⁵ Yine Rusya'nın Suriye'ye askeri

---

²⁶²Jacob Amidror, "The Use of Force in Syria: The Abyss of Russian Ice", Mabat Magazine, **Begin Center**, Sayı. 371, 2016.

²⁶³Jacob Amidror, "The Use of Force in Syria: The Abyss of Russian Ice", Mabat Magazine, **Begin Center**, Sayı. 371, 2016.

²⁶⁴Washington Post, "Netanyahu meets Putin to discuss concerns over Russian activity in Syria", 21 Eylül 2015, [<https://www.theguardian.com/world/2015/sep/21/netanyahu-meets-with-putin-over-concerns-of-russian-support-for-assad>], 16.01.2018.

²⁶⁵Amos Harel, "The Israeli Army Strikes in Syria in Response to a Wrong Release of the Mobile", **Haaretz**, 15 Ekim 2015.

müdahalesinden kısa bir zaman sonra Şam'a düzenlediği saldırıda Hizbullah liderlerinden Samir Kantar'ı öldürmüştür.²⁶⁶

Rusya ile İsrail'in devam eden olumlu ilişkisi, İsrail'in Rusya'nın Suriye'den çekilirken gelişmiş silahları bu ülkede bırakması endişesini gidermemiştir. Diğer taraftan İsrail, Rusya'nın Suriye'deki varlığının Sünni güçler aleyhinde güçlenen Şii varlığından da rahatsız olmuştur.²⁶⁷

İsrail yönetici elitinde, Suriye'de gelecek senaryoları üzerine tam bir muatabakatoluşmamıştır. Bu sebeptendir ki İsrail, Suriye'de kendi çıkarlarını önemsemiş ve bir tarafı diğer taraf lehine sonucu değiştirecek şekilde desteklememiştir. Bu anlayışla Rusya ile Hizbullah'ın gelişmiş silahları edinmemesi üzerine vardığı düşünce birliğini sürekli teyit etmiştir. İsrail'in Moskova Büyükelçisi Zvi Heifetz basında çıkan Hizbullah'ın gelişmiş Rus silahları aldığı yönündeki haberleri yalanlamıştır. Diğer taraftan aynı iddiayı Rusya'nın Tel Aviv Büyükelçisi de 'Ülkesinin iç soruşturma yaptığını ve basında çıkan haberlerin doğru olmadığını ortaya çıktığı' ifadeleri ile yalanlamıştır.²⁶⁸

İsrail ile Rusya arasında Suriye bağlamında var olan anlayış birliği 2016 yılında da sürmüştür. İki ülke arasında doğrudan telefon hattı kurulmuş ve azami koordinasyon kararı alınmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın Ekim 2016'da Suriye'ye S-300 Hava Savunma Füzesini yerleştirmesi ile İsrail-Rusya hattında görüşmeler tekrar hızlanmış ve İsrail Rusya'dan daha önce yapılan anlayış birliğinin yenilenmesini talep etmiştir.²⁶⁹ Bu sene içerisinde Netanyahu ve İsrail Cumhurbaşkanı Rubini Rivlin Rusya'yı dört defa ziyaret etmiş, aynı zamanda Netanyahu da Putin ile 3 defa telefonda görüşmüştür.²⁷⁰

Diğer taraftan İsrail'in Suriye'de sürekli hale gelen askeri hareketliliği, Rusya'nın Suriye'de ortaklık yaptığı İran'da rahatsızlık meydana getirmiştir. Ancak Rusya, Suriye'de Esed rejiminin kalması için ittifak yaptığı güçler ile İsrail arasında bir seçim yapmaktan kaçınmış, bilakis bu iki tarafı birbirine karşı kullanmıştır. İsrail Şubat

²⁶⁶Euronews, Hizbullah militanı Samir Kantar İsrail operasyonunda öldürüldü, 20 Aralık 2015, [\[https://tr.euronews.com/2015/12/20/hizbullah-militani-samir-kantar-israil-operasyonunda-olduruldu\]](https://tr.euronews.com/2015/12/20/hizbullah-militani-samir-kantar-israil-operasyonunda-olduruldu), 17.01.2018.

²⁶⁷Tzipi Meghin and Ehud Dekel, "Are there opportunities for Israel in the Russian intervention in Syria", **INSS**, Israel's Strategic Assessment 2015-2016, s.57-59.

²⁶⁸Barak Ravid, Russia Promises Israel no Weapons going to Hezbollah in Syria, **Haaretz**, 2 Şubat 2016.

²⁶⁹Barak Rubeid, "Israel Demands Russia to Formulate New Understandings Following the Installation of Anti-Aircraft Missiles in Syria", **Haaretz**, 16 Ekim 2016.

²⁷⁰**The Time of Israel**, Netanyahu heads to Moscow for fourth Putin parley in a year, 06 Haziran 2016, [\[https://www.timesofisrael.com/netanyahu-heads-to-moscow-for-fourth-putin-parley-in-a-year/\]](https://www.timesofisrael.com/netanyahu-heads-to-moscow-for-fourth-putin-parley-in-a-year/), 10.01.2018.

2018'de Rus danışmanlarında bulunduğu askeri üssü vurması ve sonrasında ise bir İsrail savaş uçağının düşürülmesi İsrail ile Rusya ilişkilerini, daha önce Türkiye ile Rusya arasında olduğu gibi krizin eşiğine getirmiştir. Ancak Mayıs 2018'de Netanyahu ile Putin arasında yapılan görüşme sonrası Rusya İsrail'in İran destekli güçleri vurmasına yeşil ışık yaktığı gibi, İsrail ile daha önce olmayan, Suriye'nin içlerini bombalama-vurma konusunda da anlayış birliğine varmıştır.²⁷¹

Bu anlayış birliği, daha önce de işlenen İsrail'in Suriye'ye müdahil olmasının en bariz göstergelerinden biri olarak saydığımız Halep'in Esad rejimi ve destekçileri tarafından muhaliflerin elinden alınması sonrasına denk gelmiştir²⁷². İran ve Hizbullah militanlarının Suriye'nin güneyi ve Şam çevresinde İsrail tehdidi altındaki üslerini Hama kuzeyi ve Halep'e taşıma istekleri İsrail ve Rusya'nın vardıkları anlayış birliği ile sekteye uğramıştır. Zira İsrail daha önce nadir olarak vurduğu alanları, bu tarihten itibaren daha sık vurmaya başlamıştır.²⁷³

Suriye'deki iç savaşın İsrail sınırına doğru kayıyor olması, İsrail için bir diğer endişe sebebi olmuştur.²⁷⁴ Yaklaşan kriz karşısında harekete geçen İsrail yönetici eliti İran ve Hizbullah militanlarının sınırlarından uzak tutulmasını istemiştir. Rusya ile Suriye rejiminin İsrail sınırları yakınındaki Dera'ya operasyon başlatması üzerine İsrail, Rusya'dan İran ve Hizbullah militanlarının muhalifler yenildikten sonra bu bölgede mevzilenmesinin engellenmesini istemiştir.²⁷⁵

Öte yandan 2018 yılı sonunda ise Akdeniz'de Rus İl-20 askeri, uçağı Suriye rejimine ait S-200 hava savunma sistemi tarafından düşürüldü²⁷⁶. Rusya, İsrail'e ait F-16 savaş uçaklarının, İl-20 uçağını kalkan olarak kullandığı için İl-20 uçağının S-200 füzelerine maruz kaldığını öne sürmüştü. Olay nedeniyle İsrail'i suçlayan Rusya Savunma Bakanı

---

²⁷¹**Mepa News**, Rus uçağının düşürülmesi ardından İsrail ilk kez Suriye'yi vurdu, 30 Ekim 2018, [<https://www.mepanews.com/rus-ucaginin-dusurulmesi-ardindan-israil-ilk-kez-suriyeyi-vurdu-21306h.htm>], 12.01.2018.

²⁷²Reuters, Israel hits Syrian site said to be linked to chemical weapons, 7 Eylül 2017, [<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-hits-syrian-site-said-to-be-linked-to-chemical-weapons-idUSKCN1BI0MH>], 16.01.2018.

²⁷³Lidia Averbukh, Margarete KleinRussia-Israel Relationship Transformed by Syria Conflict, **German Intitute for International and Security Affairs**, Eylül 2018.

²⁷⁴The Economist, The growing power of Iran and Hizbullah worries Israel, 14 Eylül 2017, [<https://www.economist.com/briefing/2017/09/14/the-growing-power-of-iran-and-hizbullah-worries-israel>], 16.01.2018.

²⁷⁵Noa Landau, Russia Working to Remove Iran From Syria Border, Israeli Sources Say, **Haaretz**, 11 Temmuz 2018.

²⁷⁶**TRT Haber**, Rusya: Askeri uçak Suriye tarafından düşürüldü, 18 Eylül 2018, [<https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-askeri-ucak-suriye-tarafindan-dusuruldu-385228.html>], 16.01.2019.

SergeyŞoygu, "Suriye'de düşen Rus askeri uçağının ve ölen mürettebatın tüm sorumluluğu İsrail'e ait" ifadesini kullanmıştı. Bu olaydan sonra da İsrail Rusya ilişkilerin kayda değer bir krize yöneliş görülmedi. Aksine İsrail, Suriye'deki faaliyetlerine devam etmiştir.²⁷⁷

---

²⁷⁷**Euronews** Rus uçağının düşürülmesinin ardından İsrail'den Suriye'ye ilk saldırı, 29 Ekim 2018, [<https://tr.euronews.com/2018/10/29/rus-ucaginin-dusurulmesinin-ardindan-israil-den-suriye-ye-ilk-saldiri>], 12.12.2018.

SONUÇ

İsrail'in 2011 yılı Mart ayında başlayan ve 8'inci yılına giren Suriye iç savaşındaki politikasını anlamayı amaç edinen bu tez, arka planda iki ülke arasındaki ilişkilerinin tarihi köklerine de inmiştir. Bu bağlamda, tezin birinci bölümünde İsrail-Suriye ilişkilerinin tarihi geçmişi ele alınmıştır.

İki mülke ilişkilerinin yarım asrı geçen tarihi, birinci bölümün ana konusu olmuştur. Bu tezde elde edilen ilk sonuçta, iki ülke arasında var olan ilişkilerin savaşla başladığı 1948 yılından itibaren değişimlere uğrayarak bugüne geldiğidir. Şöyle ki Suriye'nin çoğunlukla Mısır ve Ürdün ile İsrail'e karşı birlikte olduğu dönem, iki ülke ilişkilerinin daha çok bloklar hesaba katılarak okunduğu evredir. Geleneksel olarak adlandırabileceğimiz bu dönemin ardından ise Suriye'nin Arap devletlerinin yanı sıra İran ve devlet dışı aktörleri de İsrail'e karşı müttefik olarak edindiği bir dönemdir.

Bu dönem, Mısır'ın İsrail ile vardığı "Camp David Anlaşması" sonrası başlamış, günümüze kadar devam etmiştir. Birinci bölümde varılan ikinci sonuç ise İsrail'in "şer ittifak" olarak adlandırdığı Suriye-İran ve Hizbullah ilişkisinin İsrail ile var olan mesafeyi korumaya çalıştığı ve daha çok devlet dışı aktörlerle bu ilişkiyi yürütmeye çalıştığıdır. Geleneksel dönemin sonu itibari ile uzun bir dönem Hafız Esad'ın yönetiminde olan Suriye, 1948, 1967 ve 1973'te yapılan savaşlarda Mısır ve Ürdün ile birlikte olduğu halde İsrail karşısında başarı elde edemediğini kabul etmiştir. Bu kabul ediş, Hafız Esad'ın Mısır'ın yokluğunda Lübnan'da İsrail'e karşı cephe oluşturma çabasına İsrail tarafından doğrudan müdahale etmesi sonrası kendisini göstermiştir.

Birinci bölümde varılan son sonu ise İsrail ile müzakere masasına oturan Mısır'ın Arap Birliği (AB) üyeliğinden çıkartılmasında etkin rol alan Suriye'nin, özellikle İsrail'in "Toprağa karşı Barış" tekliflerini reddettiği, Ürdün ve FKÖ'nün İsrail ile müzakereler yürütmesi ve anlaşmaya varmaları sonrası ise İsrail'in Suriye ile barış konusunda ok istekli olmadığı gerçeğidir.

Tezin ikinci bölümünde ise Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlaması ve İsrail'de özellikle Mısır'da meydana gelen gelişmeler karşısında yapılan tartışmalar ele alınmıştır. Bu açıdan ikinci bölümde, İsrail'in bölgede meydana gelen istikrarsızlıklara bakış açısı ekonomi ve güvenlik konuları öncelenerek incelenmeye çalışılmıştır. Bu

bağlamda, İsrail'in kurulduğu 1948 yılından itibaren savaşın ve savaş tehdidinin olmadığı dönemlerde ekonomik olarak atılım gerçekleştirdiğidir. Etrafı, kendisine düşman ve kendi nüfusundan bir hayli fazla nüfusa sahip Arap devletleri ile çevreli olan İsrail'in herhangi bir savaş veya savaş tehdidi sırasında harekete geçirdiği ihtiyati asker sayısı, ülkede birçok sektörün felç olmasına neden olmaktadır.

Ele alınan bir diğer konu ise İsrail'in güvenliği konusunda hem İsrail kamuoyunda hem de İsrail yönetici eliti arasında Arap Baharı ile yeniden başlayan tartışmalardır. Tezde de işlendiği üzere İsrail'de, Arap Baharı ülkelerinde gösteriler sırasında dile getirilen demokrasi isteği bir kesim tarafından "Demokrasiler birbiriyle savaşmaz" teorisi kapsamında değerlendirilmiş ve İsrail'in çevresindeki ülkelerin demokrasiye geçmesi ile İsraille normalleşmenin de hızlanacağı savunulmuştur.

Buna karşın, Başbakan Binyamin Netanyahu'nun başını çektiği diğer kesim ise çevre ülkelerde yapılacak demokratik seçimlerin İsrail karşıtı grupları iktidarı taşıyacağı anlayışıdır. Buna göre, uzun yıllardır İsrail'le anlayış birliği içerisinde yönetimde bulunan otoriter rejimlerin gitmesi, İsrail'i uzun yıllar etkileyebilecek bir istikrarsızlık rüzgarı içine sokmuştur.

Çalışmada önemli bulunan bir diğer bulgu ise İsrail'de yapılan kamuoyu anketlerinde İsraililerin ekseri kahiriyetinin Arap Baharı sonrası kendilerini güvende hissetmediğidir. Tezde birçok örneği görüldüğü üzere, İsrail yönetici eliti arasında çevre ülkelerde Arap Baharı ile gelebilecek demokrasi endişesi mevcuttur. Bu endişe, "İsrail'in Ortadoğu'da tek demokrasi" ile etrafında yaşanan istikrarsızlığa atfen "Orman içerisindeki villa" söylemlerinin geçerliliğini yitirmesi olasılığı dolayısıyladır.

Öte yandan ikinci bölümde Arap Baharı'nın sıçradığı Suriye'de meydana gelen olaylara İsrail'in bakış açısı incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, İsrail'in Suriye iç savaşında izlediği politika yaşanan değişimlere binaen değerlendirmiştir. Bu değişimler, İsrail açısından Gözlem Dönemi, Diplomasi Dönemi ve Müdahale Dönemi şeklinde sınıflandırılmıştır.

İsrail'in 2011'in Mart ayında başlayan Suriye olaylarına verdiği ilk tepki ve 2013 yılına kadar izlediği politika Gözlem Dönemi olarak incelenmiştir. Zira bu dönemde İsrail'in uluslararası toplumun sarfettiği çaba ile de, İran ve Rusya'nın Esad'ı yönetimde tutma

gayreti ile de ilişkisinin mahdut olduğudur. İsrail yönetici elitlerinin, bu dönemde her ne kadar Esad rejiminin sivillere karşı kullandığı kimyasal silahlar karşısında izlediği politika uluslararası toplumla uyumludur. Bilakis ABD'deki en büyük Yahudi lobilerinden Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi (AIPAC), Obama yönetimi ve kongre de çalışmalar yaparak, Esad rejimine müdahale edilmesini teşvik etmiştir.

Suriye'de iç savaşın 2013 yılı itibari ile Esad rejimi aleyhine seyretmesi sonucu Hizbullah'ın iç savaşa doğrudan müdahil olması İsrail'in politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur. İsrail, bir yandan 2006 yılında mağlup edemediği ve İslam dünyasında karşılığı olan Hizbullah'ın Suriye'de iç savaşın bir parçası olmasını arzulamış, diğer yandan ise Hizbullah militanlarının savaş yeteneklerini artırması ve gelişmiş silah sistemleri edinmesi karşısında endişelenmiştir.

Bu minvalde İsrail, 2013 yılı itibari ile Suriye iç savaşıyla daha yakından ilgilenmeye çalışmıştır. Başbakan Binyamin Netanyahu ile ABD Başkanı Barack Obama arasında var olan anlaşmazlık, İsrail'i Suriye'de etkin güç olan Rusya ile temasları artırma yoluna sokmuştur. 2013 ile 2016 yılları arasında İsrail, Obama yönetimi ile var olan anlaşmazlıklara rağmen ABD ve Rusya ile Suriye sahasında koordine olmayı başarmıştır. Öyle ki her iki güçte İsrail'in kendisini savunma hakkı olduğunu kabul etmiştir. 2015 yılının sonlarında Rusya'nın Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olması ile İsrail Rusya nezdinde diplomasi trafiğini hızlandırmış, bunun karşılığında ise Suriye hava sahasında Hizbullah ve İran hedeflerine saldırı düzenleme konusunda işbirliği imkânını geliştirmiştir.

2016 yılında Esad rejimi ve destekçilerinin Suriye'nin ikinci büyük kenti Halep'i muhalif güçlerin elinden almasının ardından ise İsrail için Suriye iç savaşına müdahil olma dönemi başlamıştır. Özellikle Suriye sahasında kendisine tehdit olarak belirlediği İran ve Hizbullah milislerinin Halep sonrasında ülkenin daha derinlerinde mevzilenme gayretleri İsrail tarafından yakından takip edilmiş ve sahada düzenlenen saldırılar ile de bu gösterilmiştir. Halep sonrası ortaya çıkan savaşın Esad rejimi lehine sonuçlanacağı gerçeği, İran ve Hizbullah militanlarının Suriye'de kalıcı üsler kurma çalışmalarına girebileceği savını ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde varılan son sonuç, Halep sonrası Esad rejimi ve destekçilerinin İsrail sınırındaki Der'a kentini kendileri için hedef belirlemiş olmasının getirdiği, İsrail'in sınır bölgelerinde yaşadığı güvenlik endişesi

olmuştur. İsrail bu durumu, Rusya ile geliştirdiği ilişki ve belirlediği “kırmızı çizgiler” ile aşmayı başarmıştır.

Tezin üçüncü bölümü ise İsrail’in Suriye iç savaşında izlediği politikayı etkileyen aktörleri tahlil etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak bölgesel aktörler, İran, Ürdün ile devlet dışı örgütlerin İsrail’in politikasını belirlemedeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

İsrail’in Suriye politikasını etkileyen küresel aktörler kısmında ise öncelikle Obama dönemi İsrail’in Suriye politikası, ABD’nin bölge politikalarında arka planda incelenerek irdelenmiştir. Trump dönemi ise aday olduğu 2016 yılından itibaren incelenmeye çalışılmış, yönetime geldikten sonra izlediği Suriye politikası ve politikanın İsrail politikasına etkisi üzerinde durulmuştur. Bu çalışma hem ABD’nin bölge politikaları hem de Suriye politikasını İsrail özelinde değerlendirmiştir.

Bir diğer küresel aktör olan Rusya’nın Suriye’deki etkisi göz önüne alındığında İsrail politikasında doğrudan etkisi vardır. Rusya, bir yandan hem Suriye bağlamında hem de bölgesel anlamda yakın ilişki içerisinde olduğu İran ile İsrail arasında denge kurmaya çalışmış ancak son tahlilde sahada İsrail lehine meydana gelen gelişmeler Rusya’nın Suriye’de İran aleyhine bazı politikalar izlediğini ortaya koymuştur. İsrail ise Suriye iç savaşının başlamasından sonra meydana gelen Ukrayna ve Kırım hadiselerinde tarafsız kalması Rusya ilişkisinin en temel dinamiğini oluşturmuştur. ABD ve Batı’nın Rusya’nın Ukrayna’da dahil olduğu iç savaş ve Kırım’ın Rusya’ya ilhak edilmesi karşısında izlediği ambargo siyaseti karşısında Rusya ile ilişkileri geliştirme yolunu seçmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Armaoğlu, Fahir, “Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)”, 4.Baskı, Kronik Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.34.
- Best, Antony, Jussi M. Hanhimöki, Joseph A. Maioro ve Kirsten E. Schulze, **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi** (Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, Ankara 2012, s.124.
- Avron, Yair, “*Washington, Domascus and Lubnese crisis, Syria under Assad: domestic constraints and regional risk*”, Moshe Mo’az, Avner Yaniv, Londra, Croom Helm, 1986, S.209-223.
- B. Prados, Alfred, “Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, Syria: U.S. Relations and Bilateral Issues”, **CRS Issue Brief for Congress**, 13.03.2006, [<https://fas.org/sgp/crs/mideast/IB92075.pdf>] 12.12.2017.
- Ben-Horin, Yoav, POSEN, Barry, Israel’s Strategic Doctrine, **RAND Corporation**, s. 37, 1981
- Cafer, Kasım Muhammed, “Suriye ve İttihad-ı Sovyeti”, 2. Baskı, Riad er-Rayyes Book, Londra, 1987, s.124, (سوريا والاتحاد السوفيتي).
- Dib, Kemal, Tarih Suriye Muasır, min İntidab el-Fransi ile Sayf 2011, Dar’ül Nahar, 2. Baskı, 2012, s.285, (منالانتدابالفرنسيحتنالصيف, تاريخسوريةالمعاصر)
- Dib, Kemal, “Umera Harb ve Tüccar’ül Heykel ve Haze Cisir’ül Atik, Beyrut ve Hadese”, 6. Baskı, Dar’ül Nahar, Beyrut, 2010, s.64. (امراءالحربوتجارالهيكل, وببيروتوالحدائة, وهذا جسرالعتيق).
- Fahmy, İsmail, “Negotiating Peace in the Middle East”, 3. Baskı, AUC, Kahire, 1983, S.27-28.
- Freedman, Robert, “Soviet Policy towards the Middle East sence 1970”, NewyorkPreager, NewYork, 1978, s.105.
- Karaman, M. Lütfullah Karaman, “Siyonizm”, Türkiye Dinyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.37, TDV, 2009, s. 329-335.
- Kawar, Samira, “Jordan’s Puzzle”, The Middle East, cilt. 14, Sayı:135, Ocak 1986, s.48-49.
- Kara İlyas, HAMAS: Bir Direnişin Perde Arkası, RA Yayıncılık, 2006, İstanbul, s. 33.
- Jenkins, Brian Michael, The Dynamics of Syria’s Civil War, RAND Corporation, s.115, s.7. 2014

Kissinger, Henry, “Years of Upheaval”, 5.Baskı, Touchstone Rockefeller Center, NewYork, 1999, s.45

Kral Hüseyin, “Harbuna Maa İsrail”, Dar’un Nahar, 1. Baskı, 1968, s.41,(حرینامعاسرائیل).

Levy, Jack, “The Causes of War: A Review of Theories and Evidence”, (Ed. Philip E. Tetlock, Jo L. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly), Behavior, Society and Nuclear War, New York: Oxford University Press, s. 209-313, 1989

Netanyahu, Benjamin, “Terorizm: How the West Can Win?”, Farrar, 5. Baskı, Straus and Giroux, New York, 1986, s.78.

Netanyahu, Benjamin, İsrail and It's Place among the Nations, A Hardcover, 1993, s. 39

Öke, Mim Kemal, “Kutsal topraklarda Siyonistler ve Masonlar”, 3.Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991, s.130.

Sason, Moşe, “Yuvarlak olmayan Masa”, Maarif Yayınevi,2004,S.39.

Seale, Patrice, “Asad of Syria: The Struggle for Middle East” University of California Press, 1. Baskı, Londra, 1989, s.368.

Shaaban, Bouthania, An inside Account of Hafez Al-Assad’s Peace Diplomacy,1990-2000, Bolder Co, London, Lynne Rienner, Inc, 2013, s. 158

Shlaim, Avi, “Filistin’i Bölüşmek-Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin’i Taksim Planı 1921-1951”, Çev. Abdulmüttalip Tütüncü, Küre Yayınları, 2018, s. 36.

Stephens, Robert, “Nasser”, London, Penquen Books, Londra, 3. Baskı, 1971, s. 56.

Şazli, Muhammed, “Müzekkerat’ı Harb-ı Oktobır”, 1. Baskı, Dar’ül Buhus Şark’ül Avsat, Kahire, 2004, s.64, (مذكراتحررباكتوبر).

Şekip Aslan, İbrahim, Harb Filistin 1948, Zehra lil İ’la el Arabi, Kahire, 1986, s. 89.

Sürelı Yayınlar

Amidror, Jacob, "The Use of Force in Syria: The Abyss of Russian Ice”, Mabat Magazine, **Begin Center**, Sayı. 371, 2016.

Amidror, Yaakov, “Israeli Strategic Challenges and Opportunities in the New Year”, **Begin–Sadat Center for Strategic Studies**, Perspectives Paper 307, 16 Eylül 2015:[<http://besacenter.org/perspectives-papers/israeli-strategic-challenges-and-opportunities-in-the-new-year/>] 20.01.2018.

Amidror, Yaakov “Israeli Strategic Challenges and Opportunities in the New Year”, **Begin–Sadat Center for Strategic Studies**, Perspectives Paper 307, 16 Eylül 2015,[<http://besacenter.org/perspectives-papers/israeli-strategic-challenges-and-opportunities-in-the-new-year/>], 14 02. 2018.

- Asadollah, Seyed, Athary Maryan, Ehsan Ejazi, "The Impact of Israeli Think Tanks on Israel's Foreign Policy (2006-2017)", **Journal of World Sociopolitical Studies**, c.2, s.2, 2018, s.23.
- Ben Horin, Yoav, Barry Posen, "Israel's Strategic Doctrine", **RAND Corporation**, 1981, s. 37.
- B. Prados, Alfred, "Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, Syria: U.S. Relations and Bilateral Issues", **CRS Issue Brief for Congress**, 13.03.2006, [<https://fas.org/sgp/crs/mideast/IB92075.pdf>] 12.12.2017.
- Beşşera, Azmi, **Suriyye: Derb el-Elem Nahv el-Huriyye, Muahavele fi Tarih er-Rahin**, 1. Baskı, Merkez el-Arabi li el-Ebhas ve Diraset es-Siyase, Doha, 2013, s. 159, (الراهن التاريخ في محاولة: الحرية نحو الآلام درب: سورية).
- Çiçekçi, Ceyhun, İsrail ve Kürtler: Trendler, Niyetler ve Varsayımlar, **Ortadoğu Analiz**, Temmuz-Ağustos 2015, Cilt:7 Sayı:9, s.19.
- Dekel, Udi, and Zvi Magen, "Russian Involvement in Syria: What Has Changed, and the Significance for Israel, " **Institute for National Security Studies**," 752, 7 Ocak 2015, [<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10699>], 15.04.2018.
- The Department of Defense, "**Military Power of Iran**", NewYork, Nisan 2010, s.14.
- Dospolov, Abzal, "İsrail-Arap Sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümler Dergisi**, 2014, cilt.2, sayı.1, s.5.
- Firro, Kais M, "Reshaping Druze Particularism in Israel," **Journal of Palestine Studies**, Cilt No. 30, Sayı No. 3 (Spring 2001), s.42.
- Firro, Kais M, "Reshaping Druze Particularism in Israel," **Journal of Palestine Studies**, Sayı. 30, No. 3 (Spring 2001), s.42.
- Gelber, Yoav, "Druze and Jews in the War of 1948," **Middle Eastern Studies**, Cilt No. 31, Sayı No. 2 (Apr., 1995), s.230.
- Gelber, Yoav, "Druze and Jews in the War of 1948," **Middle Eastern Studies**, Cilt. 31, Sayı. 12, s.230.
- Hanauer, Larry, Israel's Interests and Options in Syria, **Rand Corpatation**, 2016, [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/pe100/pe185/rand_pe185.pdf] 23.01.2018, s.8.
- Harauder, Larry, Israel's Interests and Options in Syria, **Rand Corporation**, 05 Ocak 2018, [<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE185.html>], 29.12.2017, s. 24.
- Hersh, Samson, "The Traitor: Why Pollard Should Never Be Released," **The New Yorker**, Cilt No. 74, Sayı No.42, 18 Ocak 1999, s.26-33.

- Hinnbuch, Raymond A, “ Political Recruitment and Socialization in Syria: The Case of the Revolutionary Youth Federation”, **IJOMES**, 1980, Cilt. 11. s.153.
- Hüseyin Seyyid Hüseyin, “Muhadetü es-Selam Mısıryye-İsrailiyye ve Eserühe ala Devr el-Masri İklimi” **Mezeelletül Dirasetül Tarihiyye**, c. 117, Haziran 2012, s.448, (عام ١٩٧٩ وأثرها على دستور مصر الإقليمي "الإسرائيلية" – معاهدة السلام المصرية),
- İlmi, Mina, “Tevarrut’ül askeri li Hizbullah fi Suriyye ve devrihi el-İklimi Evsa’a”, **Merkez Melik Faysal li Ed-Diraset**, c. 12, s, 21, Mayıs 2017, s. 26, (التورط). (الوسع الإقليمي ودوره سوريا يف الله لحزب العسكري).
- Jenkins, Michael Brian, The Dynamics of Syria’s Civil War, **RAND Corporation**, 2014, Sayı No.115, s.7.
- Judah, BEN, “Israel Welcomes Chaos on Its Borders”, **Politico**, 16 Haziran 2015, [<http://www.politico.eu/article/israel-welcomes-chaos-on-its-borders/>], 29.12.2017.
- Kaufman, Ilana “Ethnic Affirmation or Ethnic Manipulation: The Case of the Druze in Israel,” **Nationalism and Ethnic Politics**, Cilt No. 9, Sayı No. 4 (2004), s.71.
- Kawar, Samira, “Jordan’s Puzzle”, **The Middle East**, Cilt. 14, Sayı:135, Ocak 1986, S.48-49
- Kızıloğlu, Sedat, İsrail Devleti’nin kuruluşuna kadar geçen sürede Yahudiler ve Siyonizm’in gelişimi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt. 2, sayı. 1, s.56.
- Kutsal, Elif, İsrail-Filistin İhtilafı Özelinde Politik Bir Araç Olarak Su, **Bilge Strateji**, Cilt.1, Sayı.1, 2009, s.92.
- Lures, Lior, “Mısır’da karanlık ya da Saba Baharı: İsrail’in Arap Baharı Söylemi”, Tel Aviv, 2013, Metavim Enstitüsü, s.135.
- Levy, Jack, “The Causes of War: A Review of Theories and Evidence”, (Ed. Philip E. Tetlock, Jo L. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly), **Behavior, Society and Nuclear War**, New York: Oxford University Press, s. 209-313, 1989
- Magen, Zvi, “Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence, Strategic Survey for Israel 2013-2014”, Ed. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv, **Institute for National Security Studies**, 2014, s. 45.
- Mahed Doha, Hamsun Amen ala Harb Haziran 1967/ Mesarat ve Tudaiyyat, Doha, 2013, s. 4
- Mapping Military Organization, **”Hezbollah”**, 2016, s.5, [<http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/81?highlight=April+19>] 05.12.2017.
- Mclaurin, Ron, “Golan in Middle East Settlement”, **Oriente Moderno**, Cilt. 61, Sayı:61, Roma, 1981, s.43-58.

- Hadis es-Sahafi li Emin el-Am Hizbullah fi Lübnan, Seyyid Hasan Nasrallah, **Mecelle Diraset'ül Filistiniyye**, c. 7, Bahar 1996, s. 234, (الله حزب" ل العام للأمين صحافي حديث) (الفلسطيني الدراسات مجلة, وعلاقاته ونشأته الحزب, رؤية بشأن الله, نصر حسن السيد لبنان, في).
- Murciano, Gil, "**Israel vis-à-vis Iran in Syria: The Perils of Active Containment**", Berlin, German Institute for International and Security Affairs, Ekim 2017, [https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C41_mco.pdf] 15.01.2018, s.36.
- Parsons, Laila, "The Palestinian Druze in the 1947-1949 Arab-Israeli War," **Israel Studies**, Sayı. 2(1) (1997), s.75.
- Pollak, Nadav, "Hezbollah and Israel Are Upping the Ante", **Washington Institute for Near East Policy, Policy Alert**, 3 Ağustos 2015: [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-and-israel-are-upping-the-ante>] 20.01.2018.
- Sullivan, Marisa, "Hezbollah in Syria", **Middle East Security Report**, Sayı. 19, Nisan 2014, s.41
- Thorleifsson, Cathrine Moe, "A Fragile Cold Peace: the Impact of the Syrian Conflict on Israeli-Syrian Relations", **NOREF**, Aralık 2013, s.1.
- Tür, Özlem, "Israel and the Syrian Crisis – Between Keeping the Status Quo and Demanding Change", **JEBPIR**, 1 (1), 2015, s. 85-103.
- Wittes, Tamara, "The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges," oral remarks, Washington, D.C.: Woodrow, **Wilson International Center for Scholars**, 29 Nisan 2016, [<https://www.wilsoncenter.org/event/the-syrian-crisis-and-israeli-security-challenges>] 04.05.2018.
- Wittes, Tamara, "The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges," oral remarks, Washington, D.C. Woodrow **Wilson International Center for Scholars**, 17 Aralık 2015, [<https://www.wilsoncenter.org/event/>] 04.05.2018.
- Yadlin Amos, "Russia in Syria and the Implications for Israel", Tel Aviv: **Institute for National Security Studies**, Strategic Assessment, Sayı.19, No. 2, Haziran 2016, s.5.
- Yadlin Amos, Russia in Syria and the Implications for Israel, **Strategic Assessment**, Temmuz 2016, Cilt No. 19, Sayı No. 2, s. 23.
- Halidi, Velid, "Vesaik Muhtara an Harb 1948" **Mecelle Dirrasat El Filistiniyye**, Sayı, 34, s.24-29.
- Balpınar, Zafer, İsrail'in Güç Kullanımı Esaslı Güvenlik Anlayışının Thomas Hobbes'un "Doğa Hâli" Kavramıyla Analizi, **Güvenlik Stratejileri**, Cilt. 9, Sayı. 17, 2013, s. 111.

Zisser, Eyal, “The Crisis in Syria: Threats and Opportunities for Israel”, **Strategic Survey for Israel**, 2012, s. 168

Zisser, Eyal, “The Russian and Iranian Military Intervention in Syria,” Tel Aviv Notes, **Dayasn Center**, Cilt No. 9, Sayı No. 16, 25 Eylül 2015, [<https://dayan.org/content/tel-aviv-notes-russian-and-iranian-military-intervention-syria>] 23.01.2018.

Diğer Yayınlar

“ABD, ilk kez Astana görüşmelerine katılmayacak”, **Sputnik**, 14 Mayıs 2018, [<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805141033438412-abd-astana-gorushmeleri-ilk-kez-katilmayacak/>], 05.01.2018.

Asile Subhi, “İsrail ve Ezimme es-Suriyye”, **Merkez el-Ehram li Diraset el-İctimaiyye ve Tarihiyye**, 5 Ocak 2017, [<http://acpss.ahram.org.eg/News/5636.aspx>], 16.03.2018, (والأزمة الإسرائيلية والتاريخي الاجتماعية للدراسات الأهرام مركز، السورية).

Averbukh, Lidia, Margarete KleinRussia-Israel Relationship Transformed by Syria Conflict, **German Intitute for International and Security Affairs**, Eylül 2018.

Avron, Yair, **Washington, Domascus and Lubnese crisis, Syria under Assad: domestic constraints and ragional risk**, Moshe Mo’az, Avner Yaniv, Londra, Croom Helm, 1986, s. 209-223.

Baker, Rauf, The Syrian Kurds: Israel’s Forgotten Ally, **BESA Center Perspectives Paper**, Sayı.. 614, [<https://besacenter.org/perspectives-papers/syrian-kurds-israel/>] 14 Ekim 2017.

Balanche, Fabrice, “The Druze and Assad: Strategic Bedfellows”, **Washington İnstitute**, 20 Ekim 2016, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-druze-and-assad-strategic-bedfellows>] 18 Ocak 2018.

balanche, Fabrice, The Druze and Assad: Strategic Bedfellows, **Washington İnstitute**, 20 Ocak 2016, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-druze-and-assad-strategic-bedfellows>] 25.03.2018.

Barak, Ehud, Although chemical weapons are a risk to Hezbollah, the fall of the Assad regime is good, **Globes**, 22 Ağustos 2011, 24.12.2017.

Barak, Ehud, Dangers waiting for us, Moşe Dayan’ı anma etkinlikleri konuşması, **Moşe Dayan Merkezi**, Tel Aviv Üniversitesi, Ocak 2012, [<https://www.youtube.com/watch?v=FIbw9eNdshs>], 19.01.2018.

Ben-elieser, Benyamin, ‘Israel Offered Political Asylum to Mubarak’, **Haaretz**, [<https://www.haaretz.com/1.5039754>], 03.08.2011, s.11.

Bernea, Nahom,”Sound of resentment from Cairo Program”, **Yedinoth Ahranoth**, 5 Temmuz 2013.

- Beşar Esad'ın 4. Gazeteciler Birliği Konferansının açılış konuşması, 15 Ağustos 2006, [https://www.youtube.com/watch?v=6A4_bzJw9N0.1], (كلمة الرئيس الأسد في المؤتمر الإعلاني لاتحاد الصحفيين).
- Blanford, Nicholas, "Hezbollah applies new training practices in Syria", **The Daily Star**, Haziran 2013, [<http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jun-08/219769-hezbollah-applies-new-training-practices-in-syria.ashx>] 02.02.2018.
- BM'nin 2 Eylül 2004 kararı için bakınız: [<https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.html>] 20.06.2017.
- Bohbut, Emir, "Amos Gilad: Al-Qaeda fighters taking the opportunity to invade Syria", **Walla Haber sitesi**, 2 Nisan, [<https://news.walla.co.il/error>], 24.12.2017.
- Booth, William, Netanyahu vows that Israel will never give up Golan Heights, **Washingtonpost**, 16 Nisan 2016, [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/netanyahu-vows-that-israel-will-never-give-up-golan-heights/2016/04/17/c7639e16-04a7-11e6-bfed-ef65dff5970d_story.html?utm_term=.3af849dd9636], 15.06.2018.
- Boystany, Nora, "Bomb Kills 23 at U.S. Embassy in Lebanon", **Washington Post**, 21 Ekim 1984.
- Bunker, Robert J, Strategic Insights: The Assad Regime and Chemical Weapons, **Strategic Studies Institute**, 2018.
- "Bush warns Syria", **Daily Mail**, [<http://www.dailymail.co.uk/news/article-176643/Bush-warns-Syria.html>] 01.04.2018.
- Caspit, Ben, "Israeli Security Chiefs Modify Assessment on Syrian War", **Al-Monitor**, 11 Şubat 2014: [<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/02/syria-war-assad-rebels-hezbollah-iran-lebanon.html>] 23.01.2018.
- Crowley, Michail, Why Israel is fighting Obama's Iran deal, **Politico**, 25 Şubat 2015, [<https://www.politico.com/story/2015/02/iran-nuclear-deal-israel-115510>], 14.01.2018.
- Dan, William, "Now Israel Says It Wants to Whack Syria's Assad", **Business Insider**, 17 Eylül 2013: [<http://www.businessinsider.com/israel-wants-to-topple-assad-regime-2013-9>] 20.01.2018.
- Dan Sheftan ile Şems radyosu mülakatı, **Jerusalem Post**, s. 16, 14 Temmuz 2014.
- Daraa: The spark that lit the Syrian flame, **CNN**, [<https://edition.cnn.com/2012/03/01/world/meast/syria-crisis-beginnings/index.html>], 1 Mart 2012.
- Dekel, Udi, Zvi Magen, "Russian Involvement in Syria: What Has Changed, and the Significance for Israel," **Institute for National Security Studies**, 752,7 Ocak 2015, [<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10699>], 15.04.2018.

- Democracy in Israel, **AIPAC**, [<https://www.aipac.org/-/media/publications/policy-and-politics/aipac-analyses/issue-memos/2016/democracyinisrael.pdf>] 02.01.2018.
- The Department of Defense, “Military Power of Iran”, New York, Nisan 2010, s.14.
- Detsch, Jack, “Trump emerges from Macron meeting ready to take on Iran in Syria”, **Al-Monitor**, 27 Nisan 2017, [<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/04/macron-trump-flip-syria.html>] 05.05.2018.
- Did Ahmadinejad Visit to Lebanon Help or Hurt Hezbollah?, **Haaretz**, 10 Ocak 2010, [<https://www.haaretz.com/1.5125586>], 16.02.2018.
- Ditzz, Jason, “Israeli Intel Chief: We Don’t Want ISIS Defeated in Syria”, **Ron Paul Enstitute**, 22 Haziran 2016, [<http://www.ronpaulinstitute.org/archives/peace-and-prosperity/2016/june/22/israeli-intel-chief-we-don-t-want-isis-defeated-in-syria/>] 25.02.2018.
- “Donald Trump’s Foreign Policy Speech”, **The New York Times**, 27 Nisan 2016, [<https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html>] 01.06.2018.
- Drennan, Justina, "Who Has Contributed What in the Coalition Against the Islamic State?", **Foreign Policy**, 22 Kasım 2014, [<http://foreignpolicy.com/2014/11/12/who-has-contributed-what-in-the-coalition-against-the-islamic-state/>] 05.02.2018.
- Duri, Yuvrim, İsrail teteraca’a an İnkaz ed-Dürüz bisebebi Te’yidihim Esed, **El-Eyyam**, 26 Haziran 2015, [http://www.al-ayyam.ps/ar_page.php?id=f77fadby259521243Yf77fadby], 10.03.2018, (اسرائيل). (للاسد تأييدهم بسبب الدروز انقاذ عن تتراجع).
- Elaph, Canpolat: E’nef hücum ala Esed, Çavusovski ve Saddam kena ekser Hayaen, 20 Şubat 2012, [<http://elaph.com/Web/news/2012/2/717864.html>], 10.02.2018.
- Emine Muhammed Mahmud Halil, “**Alakat Emrikiyye-İsrailiyye fi Fetreti Reis Obama Ticeh Şar’ül Avsat**”, Merkez Ed-Dimokrati el-Arabi, 2016, s.5, (العلاقات الأوسط الشرق تجاه -2016” أوباما الرئيس فترة فى الاسرائيلية – الأمريكية)
- Eran Oded, Zvi Magen, “Israel and the Leading International Actors”, **Institute for National Security Studies**, [<https://www.inss.org.il/publication/israel-leading-international-actors/>], 2016.
- Et-Taife Ed-Durizyye, Al Jazeera, 09.11.2015. [<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2015/11/9/%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%A7%D8%A6%D9%81%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B1%D8%B2%D9%8A%D8%A9>] 01.01.2018, (الدرزية الطائفة).

- “Esed Rejimi, İsrail Sınırındaki Askerleri Şam'a Çekti”, **Haberler**, 17.07.2012, [<https://www.haberler.com/esed-rejimi-israil-sinirindeki-askerleri-sam-a-3791565-haberi/>], 15.12.2017.
- Falır, Buaz, “Yadlin: The Arab Spring has many opportunities to threaten”, **Ynet haber sitesi**, 28.08.2011.
- Fisk, Robert, A view of the Syrian war from the Golan Heights, **Independent**, [<https://www.independent.co.uk/voices/syrian-war-israel-al-nusra-golan-heights-allies-a7398246.html>] 04 Kasım 2016.
- “Golan sonsuza dek bizim”, **Hürriyet**, 17 Nisan 2016, [<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/golan-sonsuz-dek-bizim-40089864>] 04.04.2018.
- Golan Tepeleri: ABD, Trump'ın kararıyla İsrail'in egemenliğini tanıdı, **BBC**, 25 Mart 2019, [<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47696932>], 04.04.2019.
- Growing power of Iran and Hizbullah worries Israel, **The Economist**, The 14 Eylül 2017, [<https://www.economist.com/briefing/2017/09/14/the-growing-power-of-iran-and-hizbullah-worries-israel>], 16.01.2018.
- Gur, Haviv Rettig ”Druze leaders ask Israel to take in Syrian brethren”, **Time of İsrail**, 23 Haziran 2013, [<http://www.timesofisrael.com>] 23.02.2018.
- Hadar, Maya, The War in Syria an İsraili Perspective, **Institute Peace Support and Conflict Management**, 2017, s. 13.
- Halid Meşal: Hamas ibn-i Ruhi li İmam Hamaney”, **Enbai Nehr**, 22 Şubat 2006, s.13, (حماسا لالبنارو حيلالإمامالخميني: خالدمشعل).
- Hanauer, Larry, Israel's Interests and Options in Syria. Perspective, **RAND Corporation**, 2016.
- Hanauer, Larry, Israel's Interests and Options in Syria, **Rand Corpatation**, 2016, s. 5, [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE185/RAND_PE185.pdf] 23.01.2018.
- Hanauer, Larry, Israel's Interests and Options in Syria, **Rand Corporation**, 2016, 05 Ocak 2018, [<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE185.html>], 29.12.2017.
- Harel, Amos, “Ehud Barak estimates: Assad regime to fall in a few weeks”, **Haaretz**, 11 Aralık 2011.
- Harel, Amos, With Druze Facing Possible Massacre in Syria, Israel Is Forced to Take a Stand, **Haaretz**, 19 Temmuz 2015, [<https://www.haaretz.com/.premium-forcing-israel-to-take-a-stand-1.5373022>], 12.03.2018.

- Helevy, Efraim, Rebellion and Revolution in the Middle East, İsrail Üniversitesi konuşması, Mart 2014, [www.youtube.com/watch?v=Zq8QAD4AUIc], 15.12.2017.
- Heril, Amos, “Israel Remains an 'Island of Stability' Among Hostile Islamist Movements”, **Haaretz**, 21 Aralık 2012, [<https://www.haaretz.com/.premium-is-the-arab-spring-good-for-jews-1.5277338>], 30.02.2018.
- Herzog, Michael, “Jihad on the Horizon: The ISIL Threat from an Israeli Perspective”, **Britain Israel Communications and research Center**, Mart 2015, s.1.
- Herzog, Michael, “Using opportunities in Syria”, **Haaretz**, 18 Haziran 2012.
- Herzog, Michael, Jihad on the Horizon: The ISIL Threat from an Israeli Perspective, **Britain Israel Communications and Research Centre**, Expert View, Mart 2015, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/jihad-on-the-horizon-the-isil-threat-from-an-israeli-perspective>] 23.01.2018.
- “Hezbollah may get chemical arms if Assad folds: Netanyahu”, **Reuters**, 22 Haziran 2012, [<https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-netanyahu/hezbollah-may-get-chemical-arms-if-assad-folds-netanyahu-idUSBRE86L0D520120722>] 20.01.2018.
- Hirschfeld Davis, Julie, “Trump Drops Push for Immediate Withdrawal of Troops From Syria”, **The New York Times**, 4 Nisan 2018, [<https://www.nytimes.com/2018/04/04/world/middleeast/trump-syria-troops.html>] 02.06.2018.
- Hizbullah militanı Samir Kantar İsrail operasyonunda öldürüldü, **Euronews**, 20 Aralık 2015, [<https://Tr.Euronews.Com/2015/12/20/Hizbullah-Militani-Samir-Kantar-İsrail-Operasyonunda-Olduruldu>], 17.01.2018.
- Hof, Frederic, “I Got Syria So Wrong,” **Politico Magazine**, 14 Ocak 2015, [<http://www.politico.com/magazine/story/2015/10/syria-civil-war-213242>], 01.01.2018.
- Hugh, Naylor, “Lebanon’s Once-Mighty Hezbollah Is Facing Attacks in Syria—and Also at Home,” Washington Post, 28 Ocak 2014: [https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/lebanons-once-mighty-hezbollah-is-facing-attacks-in-syria--and-also-at-home/2014/10/27/81cd75a4-9d26-4f9b-b843-9fa0814b2471_story.html?utm_term=.4d726ff331d5] 15.01.2018.
- International Crisis Group, **Hel hüve Cihad? Muarıza Usuliyye fi Suriyye**, 13 Ekim 2012, s. 9, (“سورية في الصلوية المعارضة للجهاد؟ هو هل”)
- Interview with Economy Minister Naftali Bennet, **Hard Talk BBC**, Şubat 2014, [<https://www.youtube.com/watch?v=22GP-jR9OkA>], 04.12.2017.

- “I Prefer ISIS’: Iran’s Terror Infrastructure Is Greater Threat to Israel— Defense Minister”, **RT**, 20 Ocak 2016: [<https://www.rt.com/news/329502-isis-iran-threat-israel/>] 20.01.2018.
- Iran general died in 'Israeli strike' in Syrian Golan, **BBC**, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-30882935>], 19 Ocak 2015.
- Israel downs Syrian fighter jet over Golan Heights, **BBC**, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29324424>] 23 Eylül 2014.
- Israel hits Syrian site said to be linked to chemical weapons, Reuters, 7 Eylül 2017, [<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-hits-syrian-site-said-to-be-linked-to-chemical-weapons-idUSKCN1BI0MH>], 16.01.2018.
- “Israel is assesting Syrian Druze”, **The NewYork Times**, 13 Haziran 2013 [<https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4383430,00.html>] 11.02.2018.
- Israel shocked by Obama's "betrayal" of Mubarak, **Reuters**, 31 Ocak 2011, [<https://www.reuters.com/article/us-egypt-israel-usa/israel-shocked-by-obamas-betrayal-of-mubarak-idUSTRE70U53720110131>], 20.01.2018.
- “Israel shoots down Syrian drone, looks for Hezbollah, Iran links”, **Middleeasteye**, 11.11.2017, [<http://www.middleeasteye.net/news/israel-shoots-down-syrian-drone-looks-hezbollah-iran-links-808403452>] 01.01.2018.
- Israeli intelligence bodies debate who is better – Assad or the rebels”, **NRG**, 29 Nisan 2013, [<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/464/687.html>], 5.05.2018
- Israelis helping Syrian refugees in Jordan: Balancing aid and diplomacy, **jewishjournal**, [https://jewishjournal.com/cover_story/125352/] 11 Aralık 2013.
- “İsrail Büyükelçiliğine saldırı”, **Sabah**, 10.09.2011, s.9.
- Jenkins, Brian Michael The Dynamics of Syria’s Civil War, **RAND Corporation**, s.115, s.7. 2014.
- Jones, Sam, Erika Solomon, “ISIS Empowered by Shifting Forces in Southern Syria,” **Financial Times**, 26 Ocak 2016.
- Judah, Ben, “Israel Welcomes Chaos on Its Borders”, **Politico**, 16 Haziran 2015, [<http://www.politico.eu/article/israel-welcomes-chaos-on-its-borders/>], 29.12.2017.
- Kanada Başbakanı’nı karşılama sırasında Netanyahu’nun Knisset’teki konuşması, [https://www.youtube.com/:2014_watch?v=r9Q1Q93C6qU], 05.12.2017.
- Kila, Selame, Sira Zatiyye li Cephētü’n Nusra li Ehli Şam, **Al Arabi Al Jadeed**, 1.09.2014, s. 17, (الشام لأهل النصر لجهة ذاتية سيرة).

- Landau, Noa, Russia Working to Remove Iran From Syria Border, Israeli Sources Say, **Haaretz**, 11 Temmuz 2018.
- Lander, Mark, Obama Seeks Aid for Egypt and Tunisia at Meeting, **NewYork Times**, 26 Mayıs 2011, [<https://www.nytimes.com/2011/05/27/world/europe/27prexy.html>], 01.04.2018.
- Liptak, Kevin, and Cohen, Zachary, “For Trump, Syria policy is all about the economy - and private jumbo jets”, CNN, 3 Nisan 2018, [<https://www.cnn.com/2018/04/03/politics/donald-trump-syria-middle-east-policy/index.htm>] 07.02.2018.
- Lipin, Micahil, Israel: Russia Understands Our Concerns with Iran in Syria, **Voanews**, 13 Temmuz 2018, [<https://www.voanews.com/a/israel-russia-iran-in-syria/4481051.html>], 01.02.2018.
- Lures, Lior, “**مِيسِرْ’دا كَارَانَلِكْ يَا دَا سَابَا بَاهَارِي: إِسْرَائِيلْ’ينْ أَرَابْ بَاهَارِي سَوَيْلَمِي**”, Tel Aviv, 2013, Metavim Enstitüsü, s.135.
- Lures, Lior, **Israel and the Arab Spring**, Mitvim Enstitüsü, 2012, [<http://www.mitvim.org.il/en/israel-and-the-arab-spring>], 10.18.2017, s.21.
- Lynch, Marcy, Obama’s ‘Arab Spring’?, **Foreignpolicy**, 6 Ocak 2011, [<https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/>], 05.03.2018.
- Mackey, Robert, On the Eve of Israel’s Election, Netanyahu Thanks Trump for Sanctioning Iran at His Request, **The Intercept**, 9 Nisan 2019, [<https://theintercept.com/2019/04/08/netanyahu-thanks-trump-sanctioning-iran-request-eve-israeli-election/>], 15.04.2019.
- Macron, Trump announce 'common objective' on Iran and Syria”, France 24, 24 Nisan 2018, [<http://www.france24.com/en/20180424-macron-trump-resolve-differences-iran-syria-nuclear-deal-troops>] 05.05.2018.
- Magen, Zvi, “**Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence, Strategic Survey for Israel 2013-2014**”, eds. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2014.
- Mahed Doha, **Hamsun Amen ala Harb Haziran 1967/ Mesarat ve Tudaiyyat**, Doha, 2013, s. 4, (وتداعيات الحرب رت امسا: 1967-يونيو /رن احزي حرب على عامًا خمسون).
- Mapping Military Organization, ”Hezbollah”, **Stanford**, 2016, s.5, [<http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/81?highlight=April+19>] 05.12.2017.
- Marsad es-Strateji, Dürüz fi Cenüb es-Suriyye: Samt el-Medafi’i ve Hadis et-Tavaif, **Marsad es-Strateji**, 2016, s. 7, (الطوائف وحديث المدافع صمت: السوري الجنوب في الروع).

- Merkez eş-Şark el-Arabi, Mutebe'a Rudud el-Fi'l ala İttifak er-Rusi el-Emriki ve Medmunihi, Merkez eş-Şark el-Arabi, 01 Ağustos 2016, s. 4, (على الفعل ردود متتابعة)) (ومضمونه الأمريكي الروسي الاتفاق).
- Meslis es-Suri: El-Meşru'a Bernamic es-Siyasi li Meclis el-Vatani, [<https://carnegie-mec.org/2011/11/25/ar-pub-48409>] , 2011, 13.01.2018, (المجلس السياسي المشروع) (السوري الوطني).
- Meşal: Esed sebebi Teracu'ül De'm el-İran, **Ceridet'ül es-Sabr**, 15 Mart 2016, s. 5, (حماس "سببتر اجعالد عمال إير انل "الأسد": مشعل).
- Miller, Elhanan, "Israel is backing Assad, claims Syrian Muslim Brotherhood official scathing interview, 26 Nisan 2012, [<https://www.timesofisrael.com/israel-is-backing-assad-claims-syrian-muslim-brotherhood-official/>] 13.01.2018.
- Miller, Elhanan, "Israel is backing Assad, claims Syrian Muslim Brotherhood official scathing interview", **Time of Israel**, 26 Nisan 2012, [<https://www.timesofisrael.com/israel-is-backing-assad-claims-syrian-muslim-brotherhood-official>], 01.02.2018.
- "The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Foreign Minister Sergey Lavrov's comments and answers to media questions during a joint news conference following talks with Foreign Minister of Armenia Edward Nalbandian", Yerevan, 11 Kasım 2015, [http://www.mid.ru/en/posledniye_dobavlnenniye/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/2961402], 22.02.2018.
- "Misak Hareket el-Mukawame el-İslamiye", **Al Jazeera**, Ağustos 1988), [<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/0b4f24e4-7c14-4f50-a831-ea2b6e73217d>] 15.01.2018, (ميثاق حركة المقاومة الإسلامية).
- Moaz, Moşe, "Political Islam and Arab Spring", **Mitvim Enstitüsü**, Nisan 2013, s. 12.
- Morris, Loveday, Mustafa Salim, "Iran Backs Assad in Battle for Aleppo with Proxies, Ground Troops," **Washington Post**, 19 Ocak 2015: [https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/iran-backs-battle-for-syrias-aleppo-with-proxies-ground-troops/2015/10/19/b8bec268-765f-11e5-a5e2-40d6b2ad18dd_story.html?noredirect=on&utm_term=.e1eed8cc4e5] 15.01.2018.
- Muhallil el-İsraili: Haleb Verae Tedyik Hamas ala es-Sabirin fi Gazze, **Sahifet'ül Mısır el-Arabiyya**, 20 Mart 2016, s. 11, (فيغزة "الصابرين" حلبوراء تضيق حماس على: محلل إسرائيلي).
- Muhammed Faruk Tayfur (İhvan-ı Müslimin Hareketi Başkan Yardımcısı), 26 dakika, **Al Jazeera**, Ali el-Zafiri, 2011. [<https://www.youtube.com/watch?v=HtS74miDE2Q>] 22.12.2017.
- Murciano, Gil, "Israel vis-à-vis Iran in Syria: The Perils of Active Containment", (Berlin, German Institute for International and Security Affairs, October 2017), [https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C41_mco.pdf] 15.01.2018.

- Mustafa, Muhanned, Aligat İsrailiyye-Rusiyye fi Siyak Ezimme es-Suriyye, 15 Şubat 2015, [http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2017/2/15/353efea844f2496780049a1494e34681_100.pdf] 22.01.2018, (سياق في الروسية-الإسرائيلية العالقات, مصطفى مهند), (للدراسات الجزيرة مركز, السورية الأزيمة).
- Myer, Fort, “Remarks by President Trump on the Strategy in Afghanistan and South Asia”, 21 Ağustos 2017, [<https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia>], 02.05.2018.
- Naimi, Salih, Alaka maa İnan an manzur hareketi el-Hamas, **Al Jazeera li Diraset**, Al Jazeera, 20.02.2017, [<http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2017/11/171120060550219.html>], 01.01.2018, (علاقة مع إيراني من منظور حركة حماس).
- Naylor, Hugh, “Lebanon’s Once-Mighty Hezbollah Is Facing Attacks in Syria—and Also at Home,” **Washington Post**, 28 Ocak 2014: [https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/lebanons-once-mighty-hezbollah-is-facing-attacks-in-syria--and-also-at-home/2014/10/27/81cd75a4-9d26-4f9b-b843-9fa0814b2471_story.html?utm_term=.4d726ff331d5] 16.05.2018.
- Netanyahu, Benjamin, **İsrael and It's Place among the Nations**, A Hardcover, 3. Baskı, 1993, s. 39.
- Netanyahu: Israel Supports the Establishment of an Independent Kurdistan, Haaretz, 13 Ekim 2017, [<https://www.haaretz.com/israel-news/netanyahu-supports-establishment-of-independent-kurdistan-1.5450316>], 10.02.2018.
- Netanyahu heads to Moscow for fourth Putin parley in a year, **The Time of İsrail**, 06 Haziran 2016, [<https://www.timesofisrael.com/netanyahu-heads-to-moscow-for-fourth-putin-parley-in-a-year/>], 10.01.2018.
- Netanyahu: İnan Tesii li Harb maa İsrail ve Tehtell Manatik Yetrukuhe DEAŞ, Reuters, 26 Ağustos 2017, [<https://ar.rt.com/j79s>] 15.01.2018, (مع لحرب تسعى إيران: نتنياهو), (“داعش” يتركها مناطق وتحتل إسرائيل).
- “Netanyahu: Israel supports Iraqi Kurd independence”, **Middle East Eye**, 13 Eylül 2017, [<http://www.middleeasteye.net/news/netanyahu-israel-supports-iraqi-kurd-push-independence-1164086094>] 04.03.2018.
- “Netanyahu meets Putin to discuss concerns over Russian activity in Syria”, **Washington Post**, 21 Eylül 2015, [<https://www.theguardian.com/world/2015/sep/21/netanyahu-meets-with-putin-over-concerns-of-russian-support-for-assad>], 16.01.2018.
- Netanyahu urges Obama to ‘think different’ on Golan Heights annexation, **Russia Today**, 11 Kasım 2015, [<https://www.rt.com/news/321518-netanyahu-syria-golan-heights/>], 25.04.2018.

- Nizam es-Suri: İsrail ted'am DEAŞ, **Ramallah Ahbar**, 23 Eylül 2017, (السوري نظام: الداعش تدعم اسرائيل), 11.03.2018.
- Obama And Netanyahu Discuss Iran And Syria At White House, **NPR**, 30 Eylül 2013, [<https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2013/09/30/227796035/obama-and-netanyahu-discuss-iran-palestinians-at-white-house>] 06.06.2018.
- Peled, Daniella, "ISIS in Jordan: King Abdullah's Battle for the Soul of Islam", **Haaretz**, 25 Kasım 2015, [<https://www.wilsoncenter.org/event/the-syrian-crisis-and-israeli-security-challenges>] 06.04.2018.
- "Pm Netanyahu Meets with Russian President Vladimir Putin", 21 Eylül 2015: [<http://www.pmo.gov.il/English/MediaCenter/Events/Pages/eventPutin210915.aspx>] 23.01.2018.
- "Pm Netanyahu's Speech at [the](#) United Nations General Assembly," 1 Ekim 2015, [<http://www.pmo.gov.il/english/mediacenter/speeches/documents/speechun011015eng.docx>] 23.01.2018.
- "Pm Netanyahu's Speech at the United Nations General Assembly," 1 Ekim 2015: [<http://www.pmo.gov.il/english/mediacenter/speeches/documents/speechun011015eng.docx>] 23.01.2018.
- Pollak, Nadav, The Israeli Perspective on Safe Zones in Syria, **Washington Institute**, 10 Mart 2016.
- Pollak, Nadav, "Hezbollah and Israel Are Upping the Ante", **Washington Institute for Near East Policy, Policy Alert**, 3 Ağustos 2015: [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-and-israel-are-upping-the-ante>] 20.01.2018.
- Ravid, Barak, "Israel asked Russia to formulate new understandings in the wake of the installation of anti-aircraft missiles in Syria", **Haaretz**, 16 Ekim 2016, [<https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israel-asks-russia-to-revise-military-coordination-1.5449923>] 01.02.2018.
- Ravid, Barak, Israeli Envoy to Jordan Worried About Kingdom's Increasing Instability, **Haaretz**, 8 Mart 2017, [<https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israeli-envoy-to-jordan-worried-about-kingdom-s-instability-1.5446040>], 18.02.2018.
- Raydan, Noam , Matthew Levitt, "Syria's Druze Under Threat", **Washington Institute**, 17 Haziran 2015, [<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/syrias-druze-under-threat>] 20 Ocak 2018.
- Rice Urges Egyptians and Saudis to Democratize, **Newyorktimes**, 21 Temmuz 2005, [<https://www.nytimes.com/2005/06/21/world/middleeast/rice-urges-egyptians-and-saudis-to-democratize.html>], 12.01.2018.

- Romirowsky, Asaf, Why Israel Worries About Jordan, Nationalinterest, 23 Şubat 2011, [<https://nationalinterest.org/commentary/why-israel-worries-jordan-4930>], 18.02.2018.
- Rudoren, Jodi, “As Syria Reels, Israel Looks to Expand Settlements in Golan Heights,” **New York Times**, 02 Ocak 2015, [<https://www.nytimes.com/2015/10/03/world/middleeast/syria-civil-war-israel-golan-heights.html>], 15.12.2017.
- Rus uçağının düşürülmesi ardından İsrail ilk kez Suriye'yi vurdu, **Mepa News**, 30 Ekim 2018, [<https://www.mepanews.com/rus-ucagin-dusurulmesi-ardindan-israil-ilk-kez-suriyeyi-vurdu-21306h.html>], 12.01.2018.
- Rusya: Askeri uçak Suriye tarafından düşürüldü, TRT Haber, 18 Eylül 2018, [<https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-askeri-ucak-suriye-tarafindan-dusuruldu-385228.html>], 16.01.2019.
- Ryan, Missy, “Pentagon to confront Iran’s expansion using indirect means, not open conflict”, The Washington Post, 26 Nisan 2018, [https://www.washingtonpost.com/world/national-security/pentagon-to-confront-irans-expansion-using-indirect-means-not-open-conflict/2018/04/26/b2a0a688-48cd-11e8-9072-f6d4bc32f223_story.html?utm_term=.9e2ece401ba5] 06.07.2018.
- Sami Ali Abdülkadir, “Tarih el-Hareke es-Suhyuniyye et-Tashihiyye”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Camia’tül İslamiyye, Külliye’ül Edeb ve Tarih, 2011. s. 22.
- Sanchez, Raf, “Satellite images show 'new Iranian base' outside Damascus to house missiles capable of hitting Israel”, **The Telegraph**, 28 Şubat 2018, [<https://www.telegraph.co.uk/news/2018/02/28/satellite-images-show-new-iranian-base-outside-damascus-house/>] 01.01.2018.
- Saudi Crown Prince wants US troops to stay in Syria”, Gulf News, 17 Mayıs 2018, [<https://gulfnews.com/news/mena/syria/saudi-crown-prince-wants-us-troops-to-stay-in-syria-1.2197154>] 06.06.2018.
- Shaaban Bouthania, **An inside Account of Hafez Al-Assad’s Peace Diplomacy,1990-2000**, Bolder Co, London, Lynne Rienner, Inc, 2013, s. 158.
- Sullivan Marisa, “Hezbollah in Syria”, **Middle East Security Report**, 19, Nisan 2014,s.41
- Suriye İstatistik Kurumu, [<http://www.cbssyr.sy/>]
- Suriye, Lübnan’dan çekildi, **NTV**,30.04.2005, [<http://arsiv.ntv.com.tr/news/320834.asp>] 01.02.2018.

- “Suriyeli efsane komutan İsam Zahreddin yaşamını yitirdi”, Cumhuriyet, 18 Ekim 2016, [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/847399/Suriyeli_efsane_komutan_isam_Zahreddin_yasamini_yitirdi.html] 18 Ocak 2018.
- Syria profile, **BBC**, 9 Eylül 2018, [<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995>], 09.09.2018.
- Syria's Assad says 'no evidence' of chemical weapons use, **CBC News**, 8 Eylül 2013, [<https://www.cbc.ca/news/world/syria-s-assad-says-no-evidence-of-chemical-weapons-use-1.1701168>], 11.02.2018.
- “Syria-israel-launch-peace-talks-under-turkeys auspices”, **Hürriyet**, 21 05. 2008, [<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/syria-israel-launch-peace-talks-under-turkeys-auspices-8991018>]21.06.2018.
- “Syria Opposition Leader Interview Transcript”, The Wall Street Journal, 02.12.2011, [<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203833104577071960384240668>], 12.01.2018.
- “Syria Opposition Leader Interview Transcript”, **The Wall Street Journal**, 02.12.2011, [<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203833104577071960384240668>] 23.01.2018.
- Şa’r, Muhammed Mansur Abdülaziz Ebu, Müerrihun El İsrailiyyün Al Cüdüd ve Kazıyyeti el Filistiniyye, Birzeit Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), 2010.
- Taylor, Adam, Netanyahu accidentally reveals Israel has struck Iran-backed fighters in Syria ‘dozens of times’, **Washington Post**, 19 Temmuz 2017, [https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/19/netanyahu-accidentally-reveals-israel-has-struck-iran-backed-fighters-in-syria-dozens-of-times/?utm_term=.699bf530a566], 15.12.2017.
- Thomas Mattair, The Arab Uprisings and U.S. Policy: What Is the American National Interest?, **Capitol Hill conferences**, 28 Nisan 2011, [<https://www.mepc.org/arab-uprisings-and-us-policy-what-american-national-interest>], 21.01.2018.
- Thomson, Amy, “İran and Hamas, Principal-Agent Relationship”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Massey University, 2012, s.15.
- Thorleifsson, Cathrine Moe, “A Fragile Cold Peace: the Impact of the Syrian Conflict on Israeli-Syrian Relations”, **NOREF**, Aralık 2013, s.1.
- Tsurkov, Elizabeth, İsrail’s deepening involment with Syria’s rebels, **Tewas National Security Network**, 14 Şubat 2018, [<https://warontherocks.com/2018/02/israels-deepening-involvement-syrias-rebels/>] 25.02.2018.
- Tumult of Arab Spring Prompts Worries in Washington, **Newyorktimes**, 7 Eylül 2011, [<https://www.nytimes.com/2011/09/18/world/middleeast/tumult-of-arab-spring->

prompts-worries-in-washington.html?mtrref=www.google.com&gwh=E24ABC249AD9ABE9F9C1CB9A4F28D1C4&gwt=pay], 30.01.2018.

United Nation Refugee Agency (UNHCR), “Syria Regional Refugee Response”, **Inter-agency Information Sharing Portal**, 2017, [<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=107>], 05.05.2018.

Vatani-Siyasi li Meclis el-Suri: Al Meşru Bernamic es-Meclis Alvatani Es, 12.03.2017. [<http://www.syriannc.org/archives/76>], (السياسي برنامج المشروع: السوري الوطني المجلس). (الوطني للمجلس).

Wall Street Journal’e göre ABD’li General Joseph Dunford; İran asker ve milislerinin sayısı 2015 sonlarında 2000 ile 7000 arasında tahmin etmektedir, [<https://www.wsj.com/articles/>], 23.04.2018.

“West Making Big Mistake in Fighting ISIS, Says Senior Israeli Officer”, **Haaretz**, 31 Ekim 2014, [<https://www.haaretz.com/idf-officer-fighting-isis-a-mistake-1.5322401>], 10.03.2018.

Weymouth, Lally, “King Abdullah: Compromise with Russia on Crimea to get its help in Syria”, **Washington Post**, 6 Nisan 2017, [https://www.washingtonpost.com/opinions/king-abdullah-compromise-with-russia-on-crimea-to-get-its-help-in-syria/2017/04/06/b985b894-1a61-11e7-bcc2-7d1a0973e7b2_story.html?noredirect=on&utm_term=.a8f27587c960] 05.05.2018.

Williams, Dan, “Israel signals free hand in Syria as U.S., Russia expand truce”, Reuters, 12.11.2017, [<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-signals-free-hand-in-syria-as-u-s-russia-expand-truce-idUSKBN1DC0HY>] 01.01.2018.

Wittes, Tamara, “The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges,” oral remarks, Washington, D.C. Woodrow **Wilson International Center for Scholars**, 17 Aralık 2015, [<https://www.wilsoncenter.org/event/>] 04.05.2018.

Wittes, Tamara, “The Syrian Crisis and Israeli Security Challenges,” oral remarks, Washington, D.C.: Woodrow, **Wilson International Center for Scholars**, 29 Nisan 2016, [<https://www.wilsoncenter.org/event/the-syrian-crisis-and-israeli-security-challenges>] 04.05.2018.

Yetkin, Murat, The PKK’s strategic miscalculation, **Hurriyet Daily News**, 10 Mart 2018, [<http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/the-pkks-strategic-miscalculation-128533>] 20.05.2018.

Zemlat Mustafa Abdulcelal Abdulcemil, “Filistin’e komşu Ülkelerin İsrail-Filistin Çatışması Politikası (1993-2001)”, Kudüs Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2009, s.61.

Zisser, Eyal, “A Dangerous Vacuum around Israel”, **Israel Hayom**, 26 Ocak 2011, [http://www.israelhayom.co.il/site/newsletter_opinion.php%3fid%3D5434], 05.10.2018.

Zisser, Eyal, “The Crisis in Syria: Threats and Opportunities for Israel”, **Strategic Survey for Israel**, 2012, s. 168.

Zisser, Eyal, “The Russian and Iranian Military Intervention in Syria,” Tel Aviv Notes, Vol. 9, No. 16, 25 Eylül 2015, [<https://dayan.org/content/tel-aviv-notes-russian-and-iranian-military-intervention-syria>] 23.01.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Ocak 1989'da Erzurum'da doğan Selami KÖKÇAM, yükseköğrenimini Fırat Üniversitesi Tarih bölümünde tamamlamıştır. 2011'de 1 yıl süreyle Mısır'da Arapça eğitim alan KÖKÇAM, 2013 ile 2018 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesinde muhtelif görevlerde çalışmıştır. Bu süre zarfında birçok Avrupa Birliği (AB) ve Gençlik Spor Bakanlığı (GSB) projesinde yöneticilik yapmıştır. Hâlihazırda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), Dijital Yayınlar Müdürlüğü'nde Dış Haberler Biriminde çalışmaktadır.